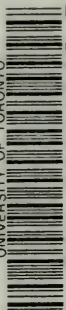

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 0001845 5

Pannonia Books
2 Spadina Road
Toronto 4, Canada

PH
3132
M3
köt. 45

1068347

MAGYAR REMEKÍRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát	Erődi Béla	Négyesy László
Angyal Dávid	Ferenczi Zoltán	Rákosi Jenő
Badics Ferencz	Fraknói Vilmos	Riedl Frigyes
Bánóczi József	Gyulai Pál	Széchy Károly
Bayer József	Heinrich Gusztáv	Váczy János
Beőthy Zsolt	Koroda Pál	Vadnay Károly
Berzeviczy Albert	Kossuth Ferencz	Voinovich Géza
Endrődi Sándor	Kozma Andor	Wlassics Gyula
Erdélyi Pál	Lévay József	Zoltvány Irén

45. KÖTET

ARANY JÁNOS MUNKÁI

V.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

ARANY JÁNOS

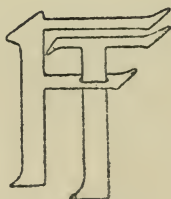
MUNKÁI

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

RIEDL FRIGYES

V. kötet

Önéletrajz. Költői elbeszélések

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

ÖNÉLETRAJZ

Nagy-Kőrös, június 7. 1855.*

Ideje volna beváltanom ígéretemet s megküldeni az autobiografiát, mely iránt felszólítottál. Megvallom, hozzá is fogtam, nagy tudós képpel, amúgy a harmadik személyben beszélgetvén magamról, mint afféle elhunyt czelebritásról, de megijedtem tőle, halva képzelvén magamat. Most tehát röviden, a tények elsorolására fogok szorítkozni, állítsd belőle össze, a mit tudsz. TOLDI-nak sem küldünk mást, használhatja a tiedet, ha kell neki.

Születtem Nagy-Szalontán Biharban 1817-ben. A napra nézve nem vagyok egészen tisztában. Szüleimtől mindig azt hallám, hogy azon vasárnap volt az, mely GERGELY és JÓZSEF nap, tehát márczius 12—19 közt esik; ezért előbb JÓZSEF-nek is akartak keresztelni. Hogy jutottam a JÁNOS szép névhez mégis, nem tudom. Ki lehetne számítani, hányadikra esett 1817-ben azon vasárnap, de később keresztelő-levelem az anyakönyvből kivonatván, megütközve láttam, hogy márczius 8-án már meg is kereszteltettem s így szüleim tévedhettek; tekintve a szokást, hogy nálunk nyolczad napra keresztelnek a születés után, s nálam sem volt ez alól kivétel, márczius 1-re gondolom a napot megállapíthatni.

Egyébiránt apám kevés földdel s egy kis házzal bíró földműves volt. (Apám GYÖRGY, anyám MEGYERI SÁRA.) Szüleim már mindketten öregek, mikor születtem, s én egyetlen fiok, a mennyiben legidősb leányuk már régóta férjnél vala, (nálam annyival korosabb, hogy első gyermeke velem egykorú) a többi számos

* Gyulai Pál-hoz intézett levél.

testvéreim pedig, kik közül én egyet sem ismerék, előttem mind elhaltak. Így hát én valék öreg szüleim egyetlen reménye, vigasza; szerettek is az öregség minden vonzalmával, mindig körükben tartottak és rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán elragadt: az ének és szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngye lelkemnek, s a kis bogárnátú viskó szentegyház vala, hol fülem soha egy trágár szót nem hallott, nem lévén cseléd vagy más lakó, mint öreg szüleim és én. Azt hiszem, hogy a kora komolyság ettől van kedélyemben. Testvéreim nem voltak, más gyermekekkel ritkábban volt alkalmam játszani, természetesen, hogy a lélek komolyabb irányt vőn. E mellett tanulékonyságom a szalontai «nagy» világban némileg szokatlan jelenség gyanánt tűnt fel. A zsol-tárokat, a biblia vonzóbb részeit, emlékezetemet meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam. Alig három-négy éves koromban apám, ki értelmes, írástudó paraszt-ember volt, hamuba írt betűkön megtanított olvasni, úgy, hogy mire iskolába adtak, hová mód nélkül vágytam s a mi nem erős testalkatom s a szülők féltékenysége miatt csak hatodik esztendő koromban történt, már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek, s melyekhez inkább vonzódtam: mint bibliai történetek, énekek, a ponyva-irodalom termékei.

A tanító megpróbálván, rögtön, a mint felvettek, elsőnek tett osztályában s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanítók s a növendékek a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is csodámra jártak s én nem egy krajczárt kaptam egy vagy más produkcióm jutalmául. (Többek közt apám, ki diákos ember is volt egy kissé, a latin *Pater noster*t és *Credo*t, csak az egyes szavak értelmét magyarázván meg, betanította s ez volt produkcióimban a legnagyobb csoda.) Az iskolázás folyvást kitűnő sikerrel haladt előre (Szalontán persze, hol egy rektor és öt altanító alatt úgynevezett

partikula volt s lehetett végezni poézist, retorikát), de a mellett minden könyvet, a mi kezem ügyébe került, mohó vágygyal emésztettem föl. GVADÁNYI, a HÁRMAS HISTÓRIA (HALLERÉ), ERBIA s több e féle dolgok, DÉCSI OSMANOGRÁFIÁJA, FORTUNATUS s mit én tudom miféle apróság, a ponyvairódalom egész özönével együtt, az egész városban fel lett kutatva, elkölcsönözve és megéve. A bibliának nem maradt része olvasatlan, kétszer, háromszor is stb. s még a grammatikai osztályba alig érve, már nem tartottam nagyobb embert, mint a könyv-, főleg a versírót, — meg is próbáltam a rímelést, melynek tárgyát iskolai s játszás közbeni kalandok képezték. Valahára eljött a költészeti osztály s én halomra írtam verseimet. Sajnálom, hogy ezek közül semmi sincs meg; rektorom a tisztázatot magához vette, fűnek-fának mutogatta s elvitte magával. Arra emlékszem, hogy mielőtt a nagyobb világ tudná, a szalontai kis világ s a környék akkor már ismert, mint afféle poétát s ez nem kevésbé hízelgett hiúságomnak. (TISZA * még nem régiben is felhozta, ő is, mint traktuális gondnok, emlékeztén rám, milyen híres kis poéta voltam.)

A honi költészet új iskolája már akkor (1831.) teljes virágzásban volt; de én azt még nem ismertem. Tanítóim, Debreczenben beszítt hajlamuk szerint, CSOKONAIT tűzték elém példányul, kit igen szerettem s KOVÁCS JÓZSEF-et, kinek bámultam rímeit. KOVÁCS PÁL (most debreczeni gymn. igazgató, akkor szalontai co-rector, majd rector) társalgásának, útmutatásának, tanításának sokat köszönök e részben. De a római klaszikusokat, névszerint OVIDOT, VIRGILT és HORÁ CZOT is nemcsak örömmel tanultam, hanem igyekeztem az iskolában nem olvasott helyeket is átbúvárlani, valamint egyéb, az iskolában nem tanítottakat is, mihez hozzá férhettem: JUSTINT, CURTIUST, LIVIUS néhány könyvét, EUTRÓPIUST, SVETONIUST, a skót BUCHANANUS latin

* Lajos, az idősb.

verseit olvasgatni, mely lektura által gyarapodtam a latin nyelvben. Verseket is irogattam e nyelven az akkori divat szerint; milyenek lehettek, nem tudom most már megítélni. Megismertem TASSÓT, persze rossz magyar prózai fordításban (TANÁRKY-tól) és MILTON ELVESZETT PARADICSOMÁT (BESSENYEI-től), a HENRIÁST (PÉCZELI-től), VÁLYI PÁRTOS JERUZSÁLEMÉT, GÁTHI MÁRMAROSI ÉHSÉGÉT, DUGONICS regényeit s több hasonló teremtményeit az epikai múzsának; szóval oly magyar irodalmat, mely az előtt félszázaddal volt divatjában. Mert a vidéki közönség jobbadára még mind ezeken rágódott, az új iskola koriféusai Szalontára nézve még nem léteztek. Első tünemény előttem az új világból a LANT s egy AURORA volt, de az új modor, melybe nem nőttem volt bele magamat, rám nézve inkább elidegenítő, mint vonzó vala. Így folyt le a szalontai tanpálya, melynek pár utolsó éve már nem a jó szülők közvetlen felügyelete alatt telt le, mert hogy őket további költségtől megkíméljem, t. i. ruházatra és könyvekre, s a kollégiumi tartózkodás első pár évét is lehetővé tegyem, a tanulás mellett tanítottam is, s mint ilyen az iskolában laktam, kevés előnyére akár szorgalmamnak, akár erkölcsömnek. Mert e partikulák mind megannyi kollégiumok akartak lenni kicsinyben, férfiasságot keresvén benne, ha a főiskola bravour csínjait, melyekről sok anekdota szivárgott hozzánk, utánozhatják. Mindazonáltal engem jó szellemem nagyobb kihágástól megőrzött, szorgalmam sem csökkent szembetűnőleg; de anyagi reményem, miért a praeceptorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne? Rossz tartás mellett az egész évi jövedelem alig ment száz váltó forintra, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni. Debreczenbe alig vittem annyit, hogy a *beöltözés* költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány kiússza így a kollégiu-

mot? Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment s márcziusban Kis-Ujszállásra mentem, ideiglenes tanítónak egy évre, hogy eszközt szerezsek tanulmányom folytatására. De e tél mégsem veszett el egészen, ha keveset tanultam: annál többet olvastam.

Megtörtem a német grammatikát az új iskola költőivel, sőt egy nagyobb diák francia-nyelvtan kezemre esvén, a francia nyelv elemeivel is megbarátkoztam. Kis-Ujszálláson TÖRÖK PÁL a mostani pesti pap volt a rektor. Könyvtára a hazai és külföldi irodalmat válogatott munkákkal képviselte, s az szívesen megnyílt számomra. Olvastam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai, főleg az új költői iskolához tartozó olvasmányaimat mindinkább kiegészítém. VIRGIL AENEISE pár könyvét lefordítám (rég eltéptem) s a németben SCHILLER-ig vittem. Új erővel s buzgalommal, de szinte sovány erszénnyel visszamenék Debreczenbe oly jó ajánlatok kíséretében a kis ujszállási pártfogók részéről, hogy professzoraim azonnal különösebben figyeltek rám, s őszig a gradus elejére vergődtem. Anyagilag is segítve lőn rajtam, egyik tanár (ERDÉLYI) kis leányát bízta tanításom alá, egyéb jelei sem hiányoztak a figyelemnek tanáraink részéről. De én kalandos életpályáról ábrándozva, únni kezdtem az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, majd festő, majd szobrász vágytam lenni, a nélkül, hogy tudnám, mint kezdjek hozzá; végre 1836. februárban önként, minden anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül, odahagytam a kollegiumot, soha vissza nem térendő.

Eddig van, barátom, életem ez első időszaka s itt következik a fordulat. Jelenlegi állásom, hol a külsőre is kell tekinteni, nem engedi, hogy életírásom teljes legyen. Ha meghalok, ám jegyezze föl a biograph — ha lesz. De neked megvallom, privatim! és te nem fogsz visszaélni bizalmammal. FÁNCSY és LÁSZLÓ jeles színtársaságot tartván akkor Debreczenben, én, ha már szobrász nem leheték FERENCZY mellett, könnyebbnek találtam Thália zászlaja alá esküdni. Elhatározásom

mindenkit meglepett. Magok a tanárok e szokatlan jelenséget, hogy legjobb tanulójok egyike, csupán a művészet iránti vonzalomból, minden anyagi kényszer nélkül, komédiássá akar lenni, a hivatás kétségtelen jelét tekintették. ERDÉLYI, pártfogóm, mit sem szólott ellene, sőt az agg SÁRVÁRI magához hivatott, szavaltatott (akkor szép csengő hangom volt) és énekeltetett s elégtelenen ajánlá: «Csak Sekszpirt! Sekszpirt domine!» Így lettem én színész, azontúl is folytatván tanóráimat ERDÉLYI leányánál, azontúl is hozzá járva ebédre, míg Debreczenben voltam. De a debreczeni társaságot egy színészi intrigue, nekem egész váratlanúl, felbontotta, s ápril 1-én széteszlott az, a nélkül, hogy hozzám valaki szólott vagy sorsomról intézkedett volna, kivéve, hogy HUBAY néhány ujonczot (köztük HEGEDŰST,* ki kevéssel én előttem állott volt be) néhány más vidéki kóborokkal együvé verbuválván, az indulás perczében engem is megszólítottak, hogy követném sorsukat. Nekem nem volt mit tennem. Haza öreg szüleimhez, kik belőlem papot vártak? Vissza a kollégiumba, honnan oly magas reményekkel távozám? Ez mindkettő lehetetlennek tetszett előttem s így HUBAY-hoz csatlakoztam, annyi időt sem vehetvén, hogy szállásomról ágymat és ládámot fehérneműmmel s könyveimmal együtt magamhoz vegyem — de nem is fért volna a szekérre, hol kezdő színésznek nem kompetál ennyi lomot hordani. Nagy-Károly, majd Szatmár, végre Máramaros-Sziget lón vándorlásunk eldorádója. Képzeld a nyomort! padon hálni, kabáttal takarózni s kölcsön kérni ruhát, míg az ember mosat. És ez rajtam történik, kit szegény öreg szüleim, minden vagyontalanságuk mellett, kissé mégis elkényeztettek. Rajtam, ki ú. n. élelmes ember sohasem voltam, rajtam, kit éltemben minden legkisebb csekélység végtelenül affligált. Ha volt is kedvem a színészethez, a mint hiszem, Debreczen-

* Az ötvenes években a nemzeti színház tagja. Neje a közönség kiváló kedvencze volt.

ben, jó társaságnál volt, — végkép elment az, e lumpok közt; a mellett az öntudat kigyói, szegény apám sanyarú nyugtalansága, martak éjjel-nappal. Magányosan bolyongék Sziget hegyein, az Iza partján, elmélkedtem, vezeklettem. Egy nap hasonló gyötrelmek közt álom ért rám — s jó édes anyámat halva láttam. A benyomás oly erős volt, hogy többé nem vethetém ki fejemből, ellenállhatatlan ösztönt érzék hazamenni, de mikép? Sziget Szalontához, az általam ismert úton kerülve, körülbelül ötven mértföld. A direktorhoz, HUBAY-hoz fordulék, egy huszast kértem tőle, lehető díjamból, de fölöslegesnek láttam vele közölni szándékomat. Egy zsebkendőbe kötém egész vagyonomat, kimentem a piacra, hol nyolcz krajczárból egy czipót s egy kevés szalonnát vettem, azzal megindultam, egyedül, gyalog. Első éjt az erdőben töltém, oláh fuvarosok tüze mellett, a többit korcsma-padokon — s így végre Szatmáron, Nagy-Károlyon, Debreczenen át, hét napi gyalog vándorlás után hazaértem, nem nagy örömeire szegény szüleimnek. E szakaszát életemnek csupán így szeretném összefoglalni:

«Néhány havi sanyarú vándorlás s hányattatás után, mi életében forduló pontot képez, ugyanazon év nyarán, már Szalontán leljük őt, stb. —»

De az 1836-ik év még nem merítette ki csapásait rám nézve. Alig pár héttel hazaérkeztem után szegény jó anyám meghalt, kolerában, hirtelen. Apám, az én kóborlásom ideje alatt szeme világát teljesen elveszté (mi néhány év múlva ismét, orvoslás nélkül, megjött) — s most nézni a galambösz öreg embert, jó társát, egyedüli támaszát siratva, mint gyermek! Ha eddigi viszontagságom meg nem tanított volna is, hogy belőlem soha sem lesz nagy ember: most föl kelle ébredni a kötelességérzetnek, s meggyőzni engem, hogy ősz atyámat nem lehet, nem szabad többé elhagynom. Elhatározám vele lakni a kis házikóban, melyet nem akart elhagyni, hogy leányához költözzék. A város és egyház előljárói részvételt tekinték sorso-

mat; még azon ősszel megválasztának ú. n. *korrektor*-nak (tanító a rektor után, de több fizetéssel s több önállósággal, mint a többi altanítók), jóllehet e hely tavaszig nem lett volna üres, s így kedvemért egyszerre két korrektor lett.

Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vevén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammatikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok a városnál, azután rendes aljegyző lettem, nem *megyei* jegyző, mint KERTBENY írja. 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szivem régi választását követvén. Ez idő alatt, 1836—40, nem szüntem meg folytatni olvasmányaimat, de inkább csak szórakozásból, mint ábrándos céljaimat létesítendő, melyekről, ha nem mondtam le végkép, nem volt reményem őket valaha elérni. De izlésem így is a jobb könyvekre vezette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi több multságot ígért ugyan, de kevésbbé volt nevezetes. SHAKSPEARE német fordításait akkor forgattam először, — s különös, hogy egy bizalmas körben (1836) BÁNK-BÁNT elébe tevém STIBOR-nak, miért illően ki is nevettettem. HOMÉRT is elővettem ottanottan, küzködvén a nyelvvel, melyből alig tudtam többet, mint az iskolában tanulhattam s ez nem volt sok. (PLUTARCH életrajzaival már Debreczenben birkoztam volt hasonlólul.) Mindezek céltalan erővesztéseknek látszottak, s mégis ösztönt érzék tenni, — keresni a nehezet, még multságból is. A francziában TELEMAQUE és FLORIAN után MOLIÈREBE kaptam, a mi nagy feladat volt, — s CREBILLON rémdrámáival gyöttrém magamat. Mindez házasságomig tartott, akkor föltettem magamban, nem olvasni többet, hanem élni hivatalomnak, családomnak, lenni közönséges ember, mint más.

Pár évig meg is álltam fogadásomat. Az új, a kedves viszony, melybe léptem, elszórt, boldogított. Hírlap is alig fordult meg kezeimben. Szándékom volt

gazdaság után látni, melyhez nem bírtam elég ügyességgel, aztán hivatalom apró dolgai folytonos jelenlétemet igényelték a tanácsháznál. Csak az est — a késő est volt az enyém, s azt oly boldogul tudtam eltölteni. 1842. tavaszán SZILÁGYI ISTVÁN, az író, egykori iskola-társam, jött mint rektor Szalontára, ki már ismételve koszorút nyert a Kisfaludy-társaságnál s az akadémia épen Szalontán léte alatt, száz arannyal jutalmazá nyelvtani munkáját. Barátom, később asztali társam, tehát mindennapos vendégem lévén, természetes, hogy a társalgás legtöbbször irodalmi tárgyakról folyt. Ő minden könyvet, a mi szeme elé akadt, hozzám hozott, kéretlen, sokszor tukmálva, ellenemre. Majd a görög tragikusok fordítására unszolt, melyeket akkor a Kisfaludy-társaság kezdett kiadni (s így állt elé egy PHILOKTETES), majd dolgozatait olvasta fel s kérte ki róluk véleményemet, majd angol nyelvtant hagyott nálam, mely nyelvet akkor ő nem értett, kuriózum gyanánt. S én addig forgatám ez utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig törtem HAMLET magánbeszédét, melynek egy angol nyelvtanból sem szabad hiányzani, hogy kedvet kaptam a német SHAKSPEARET összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál ingerlőbb vala: egy debreczeni vásár meg-hozta nekem JÁNOS KIRÁLY és II. RICHARD olcsó stereo-typ kiadását, — remekebb művei a nagy mesternek nem lévén kaphatók. És nemsokára JÁNOS KIRÁLY magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson.

Később (1848), midőn a nyelvben már járatosb valék, újra elővettem fordítani SHAKSPEARET, de az eredmény, a közbejött politikai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül, csak az lőn, hogy nevem, mint SHAKSPEARE egyik fordítójáé, a PETŐFI CORIOLÁN-ja címlapjára került.

Visszatérve az előbbi korszakhoz: én tehát ismét beléestem az olvasás ragályába, a nélkül, hogy komoly szándékom lett volna valaha mint író föllépni. De nehéz volt ellenállnom a kísértésnek. (1843 nyarán

Pestre és Bécsbe tett rövid utam, — hivatalos minőségben, — szélesíté ugyan egy kevésbé látkörömet, de mint ide nem tartozó, egészen kimaradhat.) — Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadtatott az ÉLETKÉPEK-ben. 1845. nyarán a megyei élet kicsapongásai, melyek szemem előtt folytak, némi szatirikus hangulatot gerjesztének bennem, és megkezdém, minden előleges terv nélkül, írni az ELVESZETT ALKOTMÁNYT. A darab, eredetileg, nem volt a nagy közönség elibe szánva, csak magán időtöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem bosszúságomat, mire más terem nem igen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz. (NB. Nagypám nemes volt, s apám, a kutyabőrnek birtokában, nem vala képes visszaszerezni e kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől, I. Rákóczi Györgytől, nyerte azt a család.) Hivatalommal, mint főnnebb érintém, napestig el lévén foglalva, tudtam időt nyerni, százával önteni ama *szép* hexametereket, s tovább hurczolni a rám nőtt, a mindinkább szélesedő költeményt, a mint épen a pillanat szeszélye hozta magával. Idő közben a Kisfaludy-társaság jutalom hirdetése, *vég eposzra*, mely figyelmemet először kikerülte volt, nyár folytában ismételtetett s én e véletlen összetalálkozás által meglepetve siettem szatirai eposzomat befejezni s felküldeni. Ha SZILÁGYI még Szalontán van, kétségkívül tűzbe dobtam volna, de ő még 1844-ben bevégezte a rektori hivatalt s a Szepességre, majd Pestre, végre Szigetre ment. Engem egyrésztől a 25 arany csiklandott — szerettem volna látni, hogy érez az ember, ha irodalmi téren jutalmat kap; másrészt úgy sem volt mit féltennem ismeretlen nevemen. Különben, hogy már a munka folytában éreztem tökéletlenségét, annak magában e költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az *idő malmáról* szólván, mely mindent, még az irodalmi műveket is, leörli garadján, főlemlítve némely rossz könyveket, e sorok következnek saját munkámról:

Ott jön az én könyvemnek öt első éneke is már . . .
 Oh jaj! a mélybe zuhant, honnét pora jegytelenül fog
 Hullani majd az örök feledékenységnek ürébe.

s alább megint :

Nagy baj a költőnek . . . ha meguntá teremtett
 Jellemeit maga is stb. . .

Az aranyokat, mintha lottérián, megnyerem, bírálóim közül egy elismerőleg, egy szinte magasztalólag szólt a műről: de fülemben csak ama harmadik szó hangzott: «nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők.» Úgy véltem, hogy már most megállapodnom nem lehet, s 1846-ra népies költői beszély lévén feladva, még az év nyarán írtam TOLDIT. Ekkori fogalmam a népköltészetről egy SZILÁGYI-hoz intézett levélben nem ugyan széptanilag formulázva, de talán mégis elég öntudattal, így van kifejezve: «a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem, hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő.» TOLDI jutalma nemcsak az eredetileg 15 aranyból álló díjnak kivételkép húszra emeltetése, nemcsak a váratlan fogadtatás kritika és közönség részéről, de PETŐFI és több írók barátsága is lőn, kik azonnal siettek az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlójakat körükbe fogadni s a választottak közé avatni.

1847-ben készen lett MURÁNY OSTROMA és nagy része TOLDI ESTÉJÉ-nek. MURÁNY-ban oly nyelvet akart megkísérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy középet tartson, erős legyen, de ne cikornyás; oly nyelvet, mely szélesebb olvasó körrel bírhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egyrészt a költészeti nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, másrészt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni. A cél, úgy hiszem, megjárja; sikerült-e nekem, az már más. Különben sokat ártott MURÁNY-nak, hogy a cselekvényt mindenütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat, apró részletekre festeni, mintha leírhatná azt költő, mit a színész

mimikájával ki tud fejezni. Mindazonáltal a mű jobb fogadtatást érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politikai rajongás miatt teljesen ignorálták, soha senki meg nem bírálta tudtommal. Egyébiránt KERTBENY hibáz, midőn azt mondja, hogy ez pályamű volt, s hogy én, PETŐFI, TOMPA mind versenyezvén, SZÉCSI MÁRIÁ-val SZÁSZ KÁROLY nyerte el a jutalmat orrunk elől. Igaz, hogy a Kisfaludy-társaság pályafeladása ébreszté bennünk a gondolatot SZÉCSI MÁRIÁ-ról írni, de egyikünk sem oly czéllal, hogy pályázzon. Te ezt magad is tudod, gondolom.

Az 1848—49. viharos évek izgatottsága alatt keveset dolgoztam, mert nekem erre nyugalom kell. Néhány vers, néhány kisebb elbeszélés folyó iratokban, ez volt minden. De már ekkor megkisértettem a balladának ama népi, eredeti formáját (melyek közül, a mint tudod, legjobban sikerült RÁKÓCZINÉ; bár az ilyeneket: A RAB GÓLYA, SZŐKE PANNI, VARRÓ LÁNYOK, szintén e nemhez lehet sorolni) ellentétben a mi németes, meszterkélts és érzelgős vagy deklamáló balladáinkkal. PETŐFI e részben inkább utánam jött, mint megelőzőtt, legalább a MEGY A JUHÁSZ nem volt az én mintám, de az övéi lehetnek az én kísérleteim. (Újabb versei közt van egy pár efféle.) A forradalomnak egy ideig csupán távoli szemlélője voltam s a NÉP BARÁTJÁ-nak, melynek szerkesztésével megkináltatám, csupán nevemet kölcsönöztem oda, mint szerkesztőtárs (azaz csak dolgozó társ), magam folyvást Szalontán maradván. De 1849 tavaszán bureau-hivatalt kértem s nyertem a magyar belügyminiszter alatt s előbb Debreczenbe, majd Pestre tettem át lakásomat.

Az okok, melyek e szerencsétlen elhatározásra birtak, kevéssé valának politikai jelleműek. 1848. folytán többször is (háromszor) megfordultam Pesten s fényét meg kezdém kívánni, mi természetesen elégtelenné tett alacsony helyzetemmel; nevelé ez elégtelenséget az is, hogy a zűrzavaros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város bel-

ügyei mindinkább bonyolodtak, a hivatal a körülmények miatt mind terhesebbé vált. Ehhez járult író barátaim ösztönzése: keressek magamnak valami állomást, mely a központhoz közelebb vigyen s magam is vágytam az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jönni. Így tehát, a forradalmi fegyverek szerencséjét is hallván, 1849 tavaszán előbb Debreczenbe, majd Pestre mentem a minisztériummal, mint fogalmazó. Családom egyelőre Szalontán maradt, holmimat eladni és készülve a felutazásra, midőn a hírre, hogy az orosz Debreczen alatt van, búcsút vettem a minisztériumtól s június végén visszasiettem családomhoz. Nem is foglaltam el többé hivatalomat a belügynél, Szegeden nem voltam, Váradon már csak látogatni.

Bekövetkezvén a katasztrófa, mint magán egyén laktam Szalontán 1851. őszig, midőn Kőrösre meghívtam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartózkodásom idejére esik a félév (1851), midőn többnyire Geszten tanyázva, TISZA DOMOKOS-nak órákat adtam a költészetben. A forradalom legyőzete után kevesebbet dolgoztam, mint a forradalom előtt, bizonyos lyrai hangulatba estem a nélkül, hogy lyrám mindig teljes hangot adna. Munkáim, a divatlap- s más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kívül ez időszakban KATALIN költői beszély, a NAGYIDAI CZIGÁNYOK, (melyet ugyan már Kőrösön végeztem be) népies víg eposz, oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával és önmagammal meghasonlva, torz alakok festésében akartam kárpótlást keresni. Legközelebb (1854), némi változtatással, az első kidolgozásban megjelent TOLDI ESTÉJE.

E művet Pesten, egy írói bizalmas körben, hol a jeles műbíró, a veterán SZEMERE PÁL is jelenvolt, felolvassván, szóba jött, mily czélszerű lenne a hős férfikorából is dolgozva egy eposzt, az egész trilogiává alakítani. Ettől fogva sokat foglalkozom ez eszmével, meg is kezdettem DALIÁS IDŐK czím alatt, néhány énekig vittem, majd újra meg újra dolgoztam a nélkül,

hogy eddig befejezhettem volna. Legfőbb akadály, mi e tekintetben reám súlyosul, az, hogy a Toldi-monda két darabban már szinte ki van merítve; én pedig az eposzt *mondára*, a nép tudalmába is élő mondára szeretem alapítani, a légből kapott eposzok iránt ellen-szenvvel viseltetem, hiányozván azokból az, mit én *eposzi hitelnek* nevezek. Le fogom-e küzdhetni ez akadályt, még nem tudom. Egyéb működésem a folyóiratokban, 1849 óta, előtted is tudva van. (HÖLGYFUTÁR, CSOKONAI LAPOK, EMLÉKLAPOK, MAGYAR ÍRÓK FÜZETEI, RÓPÍVEK, LOSONCZI PHÖNIX, REMÉNY, ENYEDI ALBUM, NŐK KÖNYVE, VISZHANG, SZÉPIRODALMI LAPOK, DÉLIBÁB, MÜLLER NAPTÁRA, THÁLIA, DIVATCSARNOK, mind hoztőlem valamit. NÉPKÖNYVE, FALUSI ESTÉK, PROT. NAPTÁR.)

Ime, barátom, itt életrajzom, elég hosszan, mégis röviden. Egyszerű élet ez, de mégsem nyugodt, csendes, mint némely gondolná: folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több erélylyel, szilárd-sággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem, (a mit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátra vetett s így lettem, mint munkáim nagyobb része, *töredék*. Csinálj te belőle *egészet* és kérlek, ha az idő kiadja (de hiszen erre csak pár nap kell) küldd el nekem, mielőtt sajtó alá adnád, hogy lássam, nem csúszott-e be valamely hiba? Egyébiránt azt hiszem, BERCZ-nek akarod írni s engem meg akartál csalni, hamis! Nekem mindegy, akárhová teszed. Élj boldogul!

barátod
ARANY JÁNOS.

U. i. PETŐFI-vel való viszonyomat bővebben is érintheted: az ismeretség kezdetét, látogatását 1847. (június 1—10.), majd nejével október végén, mikor Pestre vitte. 1848-ban Pesten kétszer, Debreczenben egyszer voltam vendége s január végétől májusig (1849) családja nála lakott Szalontán.

BOLOND ISTÓK

ELSŐ ÉNEK.

1850.

Bolond Istók bekukkan a világba s megkezdi vándorlását.

1.

Kedvem van énekelni (ritka kedv
Egy idő óta!) s a mi több, vigat,
Vagy vig-szomorkást, melyben játszi *nedv*
(Humor) nevettet s olykor szívre hat.
Ám lássa műzsám, hogyha belekezd
Bolond Istókként, és belészakad
A legderekán, vagy már kezdetin is,
Mielőtt alányomhatta volna: finis.

2.

Szeretem én langy május-reggelen
A permet-essőt, mely gyéren aláhull,
Csillámfonalkint, a dörgéstelen,
Napszúrte felhők tiszta fátyolárul,
Midőn a tájnak élénk zöldje lenn,
A szőke fényű légből visszahárul
És sárgazölddé lesznek a sugárok,
Melyekben a kelő nap átszivárog.

3.

Szeretem a hölgy szép szemét, midőn
Egyszerre könnyet hullat és mosolyg,
S a még le nem simult bánatredőn
Félénk örömnek kétes lángja bolyg.
Szeretem, hogyha — mint tavasz-mezőn
Árnyékot napfény — tréfa űz komolyt:
Ez a hullámos emberszív *nedélye*:
Halandó létünk czukrozott epéje.

4.

Szeretem nézni (bár lábam ügyetlen)
 Komoly-vig tánczod, keleti fajom:
 Mikor feljajdul rátermett kezekben
 A hegedű s méláz a czimbalom;
 És olykor a bú fátyola lelebben
 S kiront a jó kedv tánczban és dalon:
 Egy élet e táncz, melyben lélek a dal:
 Kevés öröm, vegyítve sok bánattal.

5.

Hanem dologra. Kit s mit akarék
 Megénekelni csak? Tudj' a manó,
 Hiszen nem is gondoltam arra még;
 Pedig, könnyörgők, azt előre jó
 Megtudni mégis: ki az a *derék*,
 S mi rajta megéneklenni való,
 Mielőtt az ember a jámbor papirra
 Tíz vagy tizenkétszáz verset leírna.

6.

Hogyan kezdém hát? lássuk ott elül.
 «Kedvem... szomorkást... játszi nedv...» Igen;
 Tovább! talán még hősem is kerül:
 Ahá! Bolond Istók: *ez jó nekem!*
Istók, szerény név, s rája címerül
 Az a *Bolond* szó illik képtelen:
 Gyöngynév! s mi *terjedt* fogna lenni, ha
 Viselné az egész familia!

7.

Megvan. Tehát Bolond Istók. Legyen.
 Bár hősi tette most nem jut eszembe,
 S a monda sem fog rá semmit, egyen
 Kívül: mikor *bekukkant Debreczenbe*.
 De hát azért én lantom letegyem?
 Nem én! neki gyürkőzőm jó hiszembe:
 Nem ő az első, kinek érdemét a
 Hisztórikus csinálja, vagy poéta.

8.

Különben én igazságos leszek,
Más érdemét Istókra nem ruházom :
S ha mit netán az övéhez teszek,
Kárt a miatt másik bolond ne lásson.
Éljen, ki nagy bolond volt, mint ezek!
No már, az első versben kér'm alászon,
Nem Istók, hanem Hűbelé Balázs
Érdeme volt a mindenbe kapás.

9.

Evvel tartoztam a historiának.
Könnyült kebellem most jerünk odább :
Ki volt Istók? szüléi kik valának?
Ki nagy-, szép-, ős-, déd-apja s így tovább?
Bohó kérdés! otromba egy kíváнат!
Hát tudom én minden feje-fokát?!
Annyit tudok, hogy első e családfán,
Ki magát lóvá hagyta tenni : Ádám ;

10.

S hogy föl nem vette a családnevet
Annak oka, mert nem volt még divatban,
Vagy szégyenelte kissé, meglehet,
Ádám apó ; de az mindegy ; miattam
Viselje bárki azt, a mit szeret,
Az *igaz* név előbb-utóbb kipattan,
S minél több névvel és czimmel takarják
Annál hamarébb kiüti a szarvát.

11.

Ezt sem azért mondtam, hogy vele bántsak
Valakit — oh dehogy! távol legyen!
Ahhoz konyíték félvállról csupáncsak
(Mit nem vehetni tőlem rossz neven),
Hogy ünnevelt hősem nem áll magán csak,
Mint egy bitófa, a lét-ösvényen,
Hanem vannak szerelmes rokonai —
S széles családja mindenütt honi.

12.

Egyébaránt becsületére válik,
 Hogy, a mikép bölcsőben fölvevé,
 Ő e nevet viselte mind halálig,
 Nyiltan, a nélkül hogy szégyenlené:
 De a többi rokonja, mind egy szálig,
 Titkolja és még rá'dásul kevély
 Mondják, e földön nincs elégedés:
 Ki zúgolódik hogy esze kevés?!

13.

Azt még Bolond Istók se tette, mert
 (Négy szem között) nem volt hozzá esze,
 S ha olykor ő valamit feltekert
 Az nem az ész volt, csak helyettese,
 Egy töksi homlok, mint a szénakert
 Indái közt az *órjás csemege*,
 Melyről aligha fogná phrenológ
 Jóslani, hogy belőle zseni lóg.

14.

Nincs ostobább, mint a külső idombul
 Belbecsre vonni következtetést;
 Megengedjen dr. Gáll, de bolondul
 Keresi hajszálok között az észt,
 (A dinnye az csak, mely úgy jó, ha kondul,
 S nem mindig hősi termet ad vitézt:
 Például, ott van a *kis törpe lengyel*,
 Szegény! ő meglehetősen majom-ember.

15.

Ki éneklendi meg dicső csatáit?
 S ki hallja meg a költő énekét?
 Azonban Istókhoz térnem *muszáj* itt,
 Nem is kerítek ily nagy fenekét,
 Pegazusom még most szépen leszállit,
 De, ha tovább sarkantyuzom, le-vét:
 Jobb lesz tehát gyalog sétálnom addig,
 Hol *bősem* első nyikkanása hallik.

16.

Füstös vityilló gunnyaszt egyedül
 Pusztá-középen, mint egy vén banya
 Ki gombolyagba töpörödtén ül,
 S élére áll födetlen kőcz haja;
 Két asszu kar az oszlop kétfelül
 Melyekre lebókol a *csősz tanya*:
 De mellyik tartja egymást: oszlopok
 A kunyhót? vagy *viszont*? kétes dolog.

17.

Midőn azt mondom: «tartja» annyi mint-
 Ha mondanám: «tartotta, egykor, régen»;
 Mert már biz annak híre-hamva sincs:
 Nem úgy csinálták, hogy örökös légyen.
 Palotát épít a dús, kéjekint,
 Századok élte van szilárd kövében:
 De ő csak egy szú, féreg, vagy penész,
 Mely egydarabig öröl, váj, tenyész,

18.

Avval kimúlik. Oh mért örökíted
 A halandóság emlékezetét
 Halandó ember? és mért nehezíted
 Az elválást attól, mi nem tiéd?
 Elhunyt apáid által létesített
 Minden műemlék nemde nem sötét
 Koporsó, mely körül az egykor éltek
 S kimultak árnya leng, mint gyász kísértet?

19.

Nem volna-é jobb, mint szokás halottal
 Elásni a köntöst, melyet viselt, —
 Megsemmisíteni hajlékát legottan
 S utána föl nem hagyni semmi jelt,
 Hogy az uj nemzedék frisen, nyugodtan
 Virulna helyén, mint tavaszra kelt
 Természet, a melynek föl nem találánád,
 Új életében, mult évi halálát?

20.

Azonban ezt én fűtyölöm, szegény
Poéta, vagy tán csak versifikátor,
Gondolva, hogy zarándok jövevény
Számára elég egy veszendő sátor,
A mely, ha bujdosója *tova mén*,
Leroskadván, legyen földdé magától:
Palotám persze nincs; ha volna, tán, tán
Másképp beszélnek. Hátha megpróbálnám!

21.

Füstös vityilló áll tehát, vagy ül,
Vagy guggol, összetörped, zsugorog
Sik pusztaságban, mélán, egyedül;
Körötte dúlakodó viharok
Egymás hajába estek. Zúg, repül
A szél, — a vemhes felleg kavarog;
Borult az ég: a támadó veszély
Láttára elfödé szemét az éj.

22.

Sötét van; ámbár a felhő szivén
Tűz-fájdalomként gyakran átnyilallik
Egy-egy villámlás — egy rövidke fény —
Mire a felleg kínmoraja hallik,
Stb. — De minek vesződöm én
Ezekkel? innen-onnan meghajnallik
S addig benézünk a csősz-kaliba
Mécscsel világított titkaiba.

23.

Középen, t. i. a terem
Közepén, négykézláb egy bizonyos állvány
Áll, mint komoly bölcs, szenvedélytelen,
Nehézke méltósággal pauzálván;
Dagasztó-lábnak híják sok helyen;
Öblös tekenőt emel görbe vállán
Melyben, kovásztól szellemet ha nyer,
Feltámad a rozs, mint élő kenyér.

24.

E lócza mellett, vagy épen alatta
Fetrenge földön egy új csecsemő,
Pogányul orditván az istenadta
Hogy szinte rászakadt a tekenő, —
Talán jövőendő életét siratta?
A rossz fedélen átsurgó eső,
Mely, tóba gyűlvén, majd felvette őt,
Szolgáltatá az első feredőt.

25.

Nem messze tőle, eszméletlenül
Fekütt, a nyirkos szobaföldre végig-
Omolva egy nő; karja merevül
Egy tészta volt mind a kettő könyékig;
És senki, senki sincs rajtok kívül
Jelen, hogy ápolást nyujthatna nekik;
Egy lélek sincs csupán egy, ott a vaczkon
Halállal küzködő öreg vak asszony.

26.

A csősz no, a vén csősz, mint rendesen,
Távol serénykedik hivatalában,
Horkolva lelkiösméretesen
Valahol a vetések oldalában;
Se' a mennydörgős mennykő fénye, sem
A zápor, mely hull isten-igazában,
Nem képes, hogy kifordított bundája
Álmaiból a hű embert kivájja.

27.

Alszik tehát: álmában hortyogat,
Élvezve sok szép lelki látományt,
Markol temérdek csősz-garasokat,
Üveg pálinkát és pipa dohányt;
Hatalma roppant: akár a lovat
Behajtsa törvényes zálog gyanánt,
Akar elnézze, (holmi kis jutalmat
Beszámítván) a megtérdelt tilalmat.

28.

De, bár alunnék ítélet napig,
 Azt mégse álmodná meg, hogy mi történt
 Ott, hol az «anyjok» és «a lyány» lakik;
 Az ember ilyet sohse képzel önként,
 Nem is dukál az eskető papig
 Gondolni rá. Hisz érti ő a törvényt:
 Hogy volna máskép, télen úgy, mint nyáron,
 Hites személy, kerülő a határon!

29.

Pedig való volt, szemmellátható,
 Csak az öreg *vak* nem láthatta szemmel,
 Hogy mit palástol gondosan Kató.
 Szegény asszony! lefekütt jó hiszemmel,
 Azon siralmas, de önmegadó,
 Szivnyugtató keresztyén érzelemmel,
 Hogy, istenfélőnek nevelve lyányát,
 Eleget élt elnyerni koronáját.

30.

S már látta azt, az égi koronát,
 Már bomladoztak földi kötéléki,
 Midőn egy éles hang: «kovát! kovát!»
 Majd csakhogy a kezéből nem üté ki
 Az égi kincset. Fölriada hát:
 Füle zúg . . . ? nem tudá higy-e néki:
 Várt egy kicsinyég, majd irtóztató
 Hangon üvöltö: «gyermekem! Kató!»

31.

De a lyány, kit becsületes nevéül
 Többször szólíta, egyszer sem felelt;
 Erőlködék hát fölkelni helyérül
 Az aggnő, a mi nem menven, fülelt:
 «Kié az a gyermek?» kérdé, szivérül
 Lehazudandó a mázsás tehert,
 «Miért nem szól az *anyja*, vagy *te*, lyányom?
 Vagy itt hagytál beteg . . . halálos ágyon?»

32.

Ismételé, de válasz nem jöve
 A többször újra kérdező szavakra:
 Az ég villámra villámot löve,
 Csak az felelt, isten tüzes haragja;
 S nem messze immár lángoló köve
 Miatt kigyulván egy nagy szénaboglya
 Irtózatos robajjal porraégett
 Intés gyanánt a gazda bűne végett.

33.

Igy, mikor én mindentől elhagyottan
 (Tavaly nyáron * esett, nem költemény)
 Kergetve önnön lelkemtül futottam,
 És láthatáromon nem volt remény —
 S kétségb'ésés örvényeig jutottan
 Kezem égre emelni nem merém:
 Egy — asztagomba feddőleg hajított —
 Villám-üszök imádkozni tanított.

34.

Ekkor (a mondott éjjel, nem tavaly)
 Eszmélni látszék az elhalt leány,
 Kebléből hosszú és nehéz sohaj
 Erőlködött halvány kék ajakán;
 De a *színt* képzelem csak, mert olaj
 Nem volt a mécsben, így nem láthatám;
 Gondolta a mécs, minek égne jobban,
 Hol egy vak, egy kisded s egy félhalott van.

35.

Két félhalott inkább: az, ki sohajta
 S ki azt meghallá és *megismeré*;
 Reszketve nyílt meg a koros nő ajka;
 Testét halálos harmat kiveré;
 Üres szemével — mintha volna rajta
 Mit nézni — bámult a *sohaj* felé:
 Azt várta tán, hogy több is jöjjön és
 Valóban jött is egy süket nyögés.

* 1849 augusztus végén.

36.

Az ifju nő, vagy inkább hajadon,
 Vagy egyik sem . . . no a mely'k jobban illik, —
 Még folyvást ott hevert a pamlagon
 (Az istenadta földön t. i.)
 Szemei zárvák, keblébe szabadon
 Nem jár a szellő; még ájulva mindig:
 De mintha lelke így is érzené
 A szemrehányást, nyugtalan belé.

37.

Tulajdonkép nem is volt szemrehányás
 Az, melybe mostan az aggnő kitört:
 Átok-, halál-, és kárhozat-kivánás
 Volt, mely egy szóban káromol s könyörg;
 Midőn sebet a lélek önmagán ás —,
 Kétségbeesésben talál gyönyört,
 És, mint vérszföcske a hullám-csatában,
 Magasra, mélyre száll ön viharában.

38.

Oly állapot volt ez, mint a minőt
 Jóbnak tanácsolt a házsártos asszony:
 «Átkozd meg tenmagad» készítette őt
 «És halj meg! . . .» Volt esze hogy rá ne hajtson,
 Nem is hajtott rá, — így szépen kinőtt
 Fekélyiből: de öregünk a vaczkon,
 Ki oly türelmes, mint Jób, nem vala,
 Megátkozá magát és . . . meghala.

39.

E perczen a tiszteletes homályban,
 Milyet haldokló mécs idéz elő,
 Két tünemény jelent meg a szobában:
 Ifjú az egyik, lürge, víg, merő
 Hús, vér, egészség; büszke hév szavában,
 Sajátja szépség, szellem, kedv, erő,
 Arczán elégséges remény világolt
 Átfényleni egy örökkévalóságot.

40.

E volt az *Élet*. Szemközt vele, lomhán
 Egy más alak is tántorgott elé,
 Szúette karjait keresztbe fonván;
 Bordája szürkén dűlyedt kifelé;
 Köntöse nem volt, egy halotti ponyván
 Kivül, mely, ámbár sarkait veré,
 Nem takará el a váz semmi tagját,
 Kitünteté minden bötykét s darabját.

41.

Röviden, egy górlábu, hórihorgas
 Csontváz jelent meg; olyan, a mivé
 Leszünk mindnyájan, hogyha majd lesorvad
 Rólunk az, a mi éltünket tevén, —
 És nem marad más: kaponya, meg ordas
 Csontok, melyekről a hust leszedé
 Ugyanaz a *lég*, mely éltette hajdan,
 (Azért *bizlalta*, hogy *levágja* majdan.)

42.

Csontváz! halálfej! Irtózom. De mért
 Iszonyodik az ember önmagától?
 Ez a fő, mely ma képzél, gondol, ért;
 E mellkosár (mely néha fáj, galádul!)
 E kéz, mely mostan is czérnára mért
 Sorokat irkál, rímbe szedve hátul:
 Mindez halálfej, csontváz, — nemde nem?
 Egy év különbség, vagy tán annyi sem.

43.

Hidegen állt meg a váz. Gúnymosolyra
 Vonultak volna ajkai talán,
 De ajka *nem volt*, a mit félrevonna,
 Rég elfogyott az, férgek asztalán;
 Sötét gödörré sűlyedt szeme, orra;
 A rózsakárpit arczának falán
 Megszűnt virulni, csupán a fakó
 Rom, puszta csont, maradván látható.

44.

Az ifju visszarettent: «Hah! megint te?
Mindig te!» és elfordítá szemét,
De a másik zörgő kezével inte
S maradni kényszeríté ellenét:
«Számolsz!» dörögte, és mohón tekintte
Egy lapra: «hm! hogy is ne töltenéd
Be a világot proletár sereggel;
Egy, kettő, három: ez több egy gyerekkal.»

45.

Igy szóla, és háromból kitörölt
Egyet, — no, ez nem sok, mindet akarta.
De a fiú hatalmasan pörölt
És a lapot keményen fogta marka:
«Enyém ōk, ha mondom! meg ne öld —»
A dúlakodás jó sokáig tartta,
Nem egyhamar lőn, míg a fiatal
Részére dőlt el a párviadal.

46.

«Legyen» mond a Halál: «mért küzdjem én?»
A kénytelenségből erényt csinálván,
«A győzelem előbb utóbb enyém:
Szolgám az inség, annyiféle járvány,
Kórság, nehéz bű, gond, vak esemény;
S mi oly szépen terjed a föld határán
A *bűn*; továbbá hadvész, cholera,
Doktor, adó, rossz vers, etc.»

47.

Ezt mondva eltűnt egyik egyfelé,
A másik másfelé, mint egy olyan pár
Hitves, ki a válópert megnyeré; —
Ideje is volt, mert az ablakon már
Hajnal pirosuló fénye tört elé,
A rózsahajnalé, mit annyi kontár
Mázol le, úgy is, iróasztalán,
Hogy szégyenében oly piros talán.

48.

A «rózsaujju hajnal» mint Homér,
 A költők apja, szokta mondani,
 Mig egyszerűen olaj és babér
 Koszorut viseltek a dal fiai,
 S nem éltek-haltak úgy minden *gyomér'*
 — Csakhogy virítson — mint a mostani
 Költöncz had, a mely (egy-kettőt kivéve)
 Minden badarságot feltűz fejére :

49.

Piros galandot, zsályát, tulipánt,
 Százszorszépet (de mely egyszer se' szép),
 Üveg kalárist, rézgombot, csalánt,
 Mit egy bolond, vagy csóka, összeszed,
 Idegen tollakat, szemétre hányt
 Sok színű rongyot és több ily *izét* :
 Melyek fölé még csörgő sapka jó
 Hirdetni fennyen, hogy «poéta ő».

50.

Ezenben a csósz ő kigyelme, fogta,
 Fölébredt és fölebb tápászkodott,
 Száját, a meddig nyult, szélyelnyitotta,
 Leásitozván egy hang-nyolczadot ;
 Majd ökleit szeme gödrébe dobta
 S midőn kivette, látván a napot —
 (Mely épen akkor kezde fél fejével
 A sik lapályon nézdelődni szélyel,

51.

Mint egy kis gyermek a nagy asztalon,
 Ki lábujjhegyre áll, hogy azt elérje) —
 Torony-irányt vőn, át az ugaron,
 Az ő szerény hajlékának feléje ;
 Sem a légillat az éroldalon,
 Sem a pacsirták főnnkelő zenéje
 Nem bájolak őt, — csak az a pohár
 Gugyi, mely (mint képzelte) rája vár.

52.

De, mintha teljes földi életében,
 — Le nem számítva bakkancsos korát —
 Sohasem forgatá vala kezében
 Oh gugyi! a te szalmás csutorád, —
 Ugy elfeledte azt rémületében
 Midőn elérte önnön pitvarát,
 Hol egy régóta nem hallott *zene*
 Így szóra fakasztá: «mi a f . . . ?»

53.

Azzal belépett és odatapasztá
 Szemét, hová a fül vezette azt,
 Megállt, könnyökét botjára nyugasztá
 S bámulta hol az ordító kamaszt
 Hol ennek anyját. Ajka nem szalasztá
 — Szitok képében sem — ki a panaszt:
 De, két marokra fogván a botot,
 Űtés végett neki húzalkodott.

54.

Három nagy gondolat villant keresztül
 Fején egyszerre, vagy egymás után:
 Első: agyon zuhintni gyermekestül
 Leányát; — másik, hogy *kétágu* fán
 Szellőzni még se jó — mert hátha meghúl
 Az ember, úgy köntös nélkül, csupán; —
 Harmadszor azt is elgondolta bölcsen,
 Hogy a pokolban fűtnek ám erősen.

55.

E két utóbbi gondolat legyőzte
 Az elsőt, — így történt hogy a botot
 Alábocsátván (mint igazi csősze
 Indulatának) rátámaszkodott.
 Agyába' mit, mit nem, sokáig főze:
 Végtére szörnyű mód felkaczagott, —
 Hogy majd kiorditá a nyelve csapját
 A gyermek, míg tulríhatá nagyapját,

56.

Ki most kaczagva ment az ágy felé
 Hol jó hitestársát alunni vélte :
 «Anyjok! hej anyjok!» (s fuldokolt belé
 Mig e néhány szócskát végig beszélte)
 «Anyjok! na nézd e rossz lyányt mi lelé . . .
 Hogy a nyilába tudsz alunni *délbe*?
 Nem lát'd — de hisz' hogy látnád — a napot?
 Hanem füled van egy pár: hallhatod

57.

Ezt a kerécsikorgást, Hahaha!
 Kelj, Sára, kelj! hogy van alunni lelked?
 Örülhetsz, már ki van az *orgona*,
 Ennekutána hárman *énekelték*.
 Hé . . . hé! tán csak nem állt el a szava?
 Még tennap úgy elébb s tovább szédeltett . . .»
 Megrázta vállon, megfogá kezét:
 S torkán akadt a szusz, meg a beszéd.

58.

Mert a midőn Sárát megrázta vállba,
 Mind a két vége megmozdult belé
 Mintha darab kővé lett volna válva;
 S midőn fagyos kezét is meglelé
 És észrevette, hogy leesve álla,
 Csakugy tekintte jobb és balfelé,
 Mintha valakit várna hirtelen,
 Vagy kérdené: «kim lesz már, Istenem?!»

59.

De szót se szóla, csak gyorsan kifordult
 A házból és elbútt a ház mögé;
 Ottan szemének forrása kicsordult
 S két tenyerével arcját elfödé;
 Paraszt keblében iszonyú vihar dult
 S nem hallgatóság kedviért nyögé
 Fájdalmait . . . hisz, a meddig belát,
 Alig vehetni föl egy-két tanyát.

60.

És ráborulván a kunyhóereszre,
Mint egy koporsó födelére, ott
Keservének zúgóját megeresztve
Sokáig és keményen zokogott.
Nem, mintha tán oly rendkívül szerette
Volna leányát s a szegény vakot :
De megszoká ezt, és amaz után vőt
Reméle, a ki majd eltartaná őt.

61.

Magát siratta. Önzés. No de hol van
Igazi bánat, a mely nem önös?
Ki *nem veszíte* semmit a halottban,
Képmutatólag sír, vagy közönyös;
Minvesztéségünk az, bármely alakban,
Mi a bűnnek mélységet kölcsönöz :
Kemény igazság! — Hát mért kegyeli
Az ember a bűt . . . ? Mert oly *emberi*!

62.

Déltájban a pusztát nyakába vette,
Bekóborolt nyolcz vagy kilencz tanyát ; —
Idő telt abba, míg elősze'hette
Segédül azt a két-három banyát,
Kikkel a tekenő helyére tette
A holtat ; — a földön fekvő anyát
Ellenben ágyra vonták, a halott
Helyére . . . hisz mégis puhább van ott!

63.

Dologidő volt : ember a világért
Sem vala — sírtásson hogy — kapható ;
Megásta hát ő, — minekutána rá-kért
(Pálinka szónál) egy nyujtóztató
Banyát, hogy fusson éneklő diákért.
Avval, deszkája nem levén, a tó
Gyékényiből (mint bölcsőt egykor a
Mózes szüléi) koporsót fona.

64.

Másnapra kelve, úgy délforma reggel,
 A közelebb látszó torony felől
 Feltűnt a mester, vagy két szál gyerekkel,
 Hatalmasan pipázgatván elől.
 Most, egy lepedőfajta lebenyeggel
 Takarva, kihozák onnanbelől,
 És ház elébe tették a koporsót; —
 Kapott ez alkalmon Pityeri Erzsók.

65.

Nem volt Erzsók asszonyhoz fogható
 Rágalmazója teljes életében
 A boldogultnak: most a sirató
 Nem más, se' több, mint Erzsók néni épen.
 Reáborúla hát s szivreható
 Verset rögtönze pythia-dühében:
 Legajdolóá éltét, mind egy betűig,
 Belehordva mindent, istentől . . . csepűig.

66.

És még talán most is gajdolna, ha
 Mest'ram, ki épen odaérkezett,
 Nagy mérgesen rá nem kiáltana:
 «Ne bölgjön ott, mint valamely veszett . . .»
 De a hasonlat nem t'om mi vala,
 Minthogy további *simile* helyett
 Félvállra csapta száját és rikolta,
 Mint valamennyi mester, Kálvin óta.

67.

A két tanítvány, duzzadó nyak-innal
 Erőlködé a felső nyolczadot,
 És, mintha fojtogatták vón' *patinggal*,
 Fejökből a szem úgy kidagadott;
 Tán az akasztás sem jár annyi kinnal . . .
 De most mind a kettő felkaczagott,
 Mert az, ki hősem lesz (ha könyvem elsül)
 Közéjük ordított *impertinensül*.

68.

A mester összehúzta homlokát,
Kacsinta szemmel, majd öklével inte :
De a két gyermek (noha szándokát
Érté) nevetett, a rogyásig szinte ;
Amaz tehát a pálcza vastagát
Fordítva, jól nyakuk közé legyinte ;
Mire a kettő kétfelé szaladt :
Mest'ram az ének közepén maradt.

69.

Mit vala tenni? elkáromkodá
Magát, hogy a botrányt jóvá tegye ;
Aztán a pálczát hón' alá fogá
S azt nézte, merre a torony hegye.
«Isten nevében, ingyen», mormogá,
«Elég volt ennyi, sőt ezt is vegye
Köszönettel az úr-adta holt szegénye :
Ne pompázzon, ha üres az erszénye.»

70.

Könyes szemekkel fogta most ölön
A férj halottját s egy gödörbe tette, —
Hol földi-bodza, vad paréj, üröm,
Varjútövis, bojtörján nő felette ;
Emléke nincs fel, sem fán, sem kövön,
Dombját az első zápor eltemette :
De, földné bár a gúlák sziklahalma,
Volna-e akkor csendesebb nyugalma ? !

71.

Hosszas valék, de Byront követém :
«My way is, to begin with the beginning» —
Azaz hogy *kezdem a legkezdetén* ;
(Ő mondja ezt, pedig különb *legin'* mint
A többi dúdoló e sár-tekén ;
Vagy, ha nem is, különb bizonynyal mint *minék*.)
Méltán ! hisz' a kis búszerző elég
Sokat tön már, noha piczinyke még.

72.

Nagyanyját holtra bosszantá: ez egy;
 Nagypját majd bitóra vitte: másik;
 Nem várta, 3-adszor, míg végbe megy —
 Megháborítá régi szent szokásit
 A temetésnek. — Így hát csak eredj
 Zoile! vidd el szemhunyorgatásid:
 Mert a mit írtam — hisz' nyilván kitűnik
 Hogy a mit írtam, kell, mind egy betűig.

73.

S még egy okom volt, hogy a földi lét
 Küszöbén — halandó pályánk indóháza
 Körül — ragadjam meg hőszám fülét:
 Nehogy az olvasó nagy-fel csigázza
 Kiváncsiságát, s főrangú szülét
 Várjon, ha egykor a titok külháza
 Lepattan. — Oh ne, nyájas olvasó!
 Nem drágakő biz e, csak békasó.

74.

A temetésnek vége lőn. Eloszlott
 A nép (mindössze vagy három darab):
 Mily állapot, midőn az így kifosztott
 Szívvel az ember *egyedül* marad!
 Éreztem én, haj! mert nekem is osztott
 A végzet ilyen ürm-poharat,
 Midőn sirjátul a legjobb anyának
 Küszöbére léptem az *üres* tanyának.

75.

Ketten valánk ott . . . számra legalább;
 Leszerelt hárfán a két szélső ideg;
 Egy alpha, egy ómega a család
 Tépett könyvéből: ifju és öreg:
 Én, ősz apámmal. Nem magam tehát:
 De hol van oly magány, oly bús, rideg,
 Mint mikor ő ott ült, az élet árnyán,
 S én virraszték szemének éjszakáján!

76.

Szemének éje, lelkének borúja
 Nem gyötri többé. Még *ezt* a napot
 — Előbb mint a halált — *meglátta* újra . . .
 Szerencsésb mint Izsák, megáldhatott.
 Majd életét lenyomta önnön súlya,
 Az évhalmaz tömegbe roskadott,
 Mint ama bálvány, mely ércz és ragyog
 Felül — csupán alapja rossz agyag.

77.

A csősz sokáig egy zugolyban üle,
 A nélkül hogy fel is pillantana;
 Mig, felüdítő álomba merülve,
 Nyugodtak immár csecsemő, anya.
 Majd közelébb, az ágy mellé, kerüle,
 Majd mintha olykor felsohajtana
 És köny rezegne odvas szemein:
 «Pihenjetek, *édes jó lelkeim!*»

78.

Egyszerre csak valami gondolat
 Ötlék eszébe, olyan, a mitől
 Az ember, minden hosszas fontolat
 Nélkül, felugrik és danol, füttyöl.
 Ő nem danolt, füttyölt; de ment, szaladt;
 Feljárta a határt mindenfelől:
 De sem vetés közt, sem az ugaron,
 Melyet behajtson, nem volt egy barom.

79.

«Pedig nekem most» végre fölkiálta,
 «Pedig nekem *pénz* kell, igen nagyon!
 Szegények, *ők* ne lássanak hiányt: ah,
 Kim lesz nekem, ha őket elhagyom!»
 Várt, leskelődött mint egy pók; hiába!
 Nincs a mi hálójába akadjon;
 Elúnta egyszer, — cselhez nyúlt: saját
 Legelőjéről behajta egy gulyát.

80.

Értsd : a gulyáé volt a legelő,
Nem a csőszé, nem is botja körében. —
Esküdve rontott a gulyás elő,
Hogy, ötet ucsce, most szunyadt el épen,
Azóta egy fél harapást tevő
Kárt is sokallna a tilos fűvében :
Hiába! csőszünk «hittel doceálta»
Hogy a gulyát kártételen találta.

81.

Igy pénzre kapván, mindenek előtt
Jóféle törköly-pálinkát veszen,
Attól nyer, úgymond, a beteg erőt,
Egy korsóval fejéhez is teszen.
Majd arra gondol, a keresztelőt
Hogyan lakná el ünnepélyesen ;
De szűk levén saját tapasztalása,
Pityeri Erzsókot hívá tanácsra.

82.

Legott ajánlást tőn Erzsébet asszony :
Majd ő besétál a paphoz gyalog.
Ugy is van egy kis dolga a piarczon,
Egy füsttel végbemegy mindkét dolog ;
A csősz pedig komákat hívogasson,
A komaság majd sütni-főzni fog :
Kinek lepénye lesz, kinek kalácsa,
Lesz csőröge, téasztasulyom, pogácsa.

83.

A csősz helyeslé a lepényt, kalácsot,
Bélest, pogácsát, sulymot, csőrögét ;
Szintúgy nyelé a jóízú tanácsot ;
De nem felejtve szalmás üvegét,
Komám-asszonynyal addig áldomásolt
Belőle, míg elérték fenekét :
Akkor találós észszel Erzsi néne
Egyet lök a dolgon : «na! menni kéne.»

84.

Mondván, ölébe vette a fiút
 És elporoszkált a vert ösvenyen ;
 Papucs-sarkától a mezei út
 Mértékre tapsol, a merre megyen ;
 Miből a lesz, hogy a városba jut,
 Városba érve, papnál megjelen :
 Elmondja mit hoz, — egyszersmind a karján
 Nyugvó fiúcska búbját feltakarván.

85.

A pap viszont elsöpré a nehány
 Garast, könyörge, s azt kérdé : *kinek ?*
 De Erzsók nem felelt, — nehéz talány
 Volt e kérdés a jámbor néninek.
 «No, mondja hát, ki lesz ? fiú ? leány ? . . .»
 «Úgy úgy galambom» súgdos az öreg,
 «Kereszteljük — ne holmi cifra névre :
 Katónak, az édes anyja nevére.»

86.

Vőn hát a gyermek Katalin nevet.
 Erzsébet asszony távozik nyugottan,
 Egy-két gyűszűnyi . . . mit, mit nem ? — bevett
 S hazafelé botorkázék legottan ;
 Mit bánja ő, ha fű-fa ránevet !
 Papucs elmaradt hite-hagyottan,
 De, *többi részben*, Erzsók néni már
 Ott megy, hol az út X betűt csinál.

87.

Azaz hogy *menne* ő, haladna, látszik,
 Hiszen mindég elüljár a feje,
 Igen ám ! szegény feje sietne váltig,
 De a két láb nem érkezik vele,
 Ez, — mint a rossz ló, mely jászolra vágyik
 S ha egy kaput sejt mingyárt térne le, —
 Minden lépten-nyomon fekünni készül . . .
 Míg, lám, a főt is elrántá vitézüll !

88.

Lőn pedig egy alföldi púpos gáton,
 Hogy Erzsók asszony négyfelé terült
 S feledve mindent, mindent a világon,
 Fenéktelen álomba szenderült;
 Ő maga ugyan ott maradt, a háton,
 Ellenben a kisedd lehengerült
 A mély árokba, melynek tekenője
 Puha pázsittal volt körül benőve.

89.

Ott egy vad tüske (az, melynek fáját
 Török sertések hozták Dehreczenbe)
 Szelíd árnyékkal védve fogta át,
 Nem is nyikkant szegény a hús verembe';
 Most kém-szemektől nem boszantva járt
 Az idő, és merült a végtelenbe
 Mind akkorig, míg Erzsók néni végre
 Föleszmélt e viszályos földi létre.

90.

Midőn felvirradt álma éjjelébül
 S kinyitogatta szeme ablakit,
Első tapasztalása lőn, hogy szédül
 S fáj a feje, nagyon fáj. *Második:*
 Hogy nem kel ő most dunnája pihéből;
Aztán: hogy ő nem is ottan lakik;
Aztán: hogy ő tán az idén se' járt ott:
 «Hm, hm! a sok kicsi ujfenn megártott!»

91.

Körültekinte és örömmel látta
 Hogy, a meddig belát, senkit se' lát;
 Most, gondolá, nincs semmi dolga hátra
 Mint hazamenni; ballagott tehát;
 Az a *kis ostoba* meg' nem kiálta
 Utána, — nem jelengeté magát
 Sem egy csuklással, sem valami prüszszel:
 Hiszen, csak adna jelt egy árva piszszel!

92.

De nem l hanem midőn már látható
 Sem vala Erzsók néni a határon,
 Akkor kezdé el a rívást Kató ;
 Szerencse mégis, hogy jött végre három
 Szekér czigány . . . ország-világ futó
 Nép, — sátorok lakója télen, nyáron :
 Ezek az árva sírót megelélek
 S a barna rajkók közzé göngyölék.

93.

Avval gyűh ! délfelől éjszakra, mert ők
 Keresztuton jövének *nólabéne* ;
 Majdan elértek egy kis füzfaerdőt,
 Hová az út lélekzet-venni méne,
 Ott eltünének a ravasz tekergők ;
 Mialatt a másik úton Erzsi néne
 (Csupán fejére lévén panasza)
 Csendes kedélylyel ballagott haza.

94.

Azonban a csősz, meg némely komák,
 Nehezen várták a keresztanyót ;
 Nem kezdhették el a nagy lakomát
 Míg a multság hőse oda volt ;
 Figyeltek ajtón és ablakon át,
 De nem láttak semmi látnivalót ;
 A csősz felállott egy vigyázó-fára
 Hogy messzelászon a sík láthatárra.

95.

Egyszerre, kit lát ! a jó öreg
Mellékírányba mendegélni távol.
 Kurjant felé, kalappal integet,
 Nevén kiáltja gégeszakadtából ;
 De az szónak sem áll, mint egy siket,
 Arra se' néz, hanem ugyancsak lából :
 Hazafelé tart, oda, hol tanyás
 Az öreg «apjok», Venyige Tamás.

96.

Egy ízben észrevette hogy köszönget
 Feléje a csősz és kalappal int,
 «Ej!» monda, — «hát isten megáldja kendet»
 S tovább inalt Erzsók asszony megint.
 Ennek láttára nagyokat köhentett
 A csősz; de mit vala tennie, mint
 Szaladni nyomban Erzsók néniékhez
 S megtudni, hogy ment a menőke véghez.

97.

Volt ugyan Erzsók asszonynak elég
 Széles, hosszú, mély emlékezete:
 Hét vármegyében nincs olyan cseléd
 Kinek ne tudná minden élete-
 Sorját, — szép-anyja és apja nevét,
 Ki volt rokonja, honnan erede:
 Hanem, mi történt reggel óta véle?
 Ez egyre semmi módon nem eszméle.

98.

Lön hát igen nagy lótás meg futás
 Nyomába jöni a szegény fiúnak:
 Hová tűnt a szerencsétlen dudás?
 Ki lopta volna el tehernek, búnak?
Denique addig lett minden tudás,
 Hogy mostan ebből még semmit se' tudnak,
 De majd idővel kilelik a sorját
 Kurrenst bocsátnak róla, kidobolják.

99.

Mit volt csinálni? gondolom, megették
 A sok pogácsát, sulymot, csőrögét; —
 Azonban a cigányok messzevitték
 A csősz kunyhó árva gyermekét;
 Ha kérded, olvasó, mi végre tették
 Ezt a cigányok? olvasd e regét:
 Légy béketűrő, majd kisúl alább,
 Mi hasznot hajta nekik e nyaláb.

100.

Kilencz mérföldig meg se' állapodtak,
Hanemha étetés végett talán:
Lehet, hogy kissé hir nekül rakodtak
Valaki házában, vagy udvarán.
Most, bátorságba tett bőrrrel, kifogtak,
Sátort verének egy domb oldalán,
Honnan az út egy kis faluba jára,
És szép kilátás nyílt a sík Tiszára.

101.

A nap hanyatló-félben vala már,
Az égen semmi felhő, semmi rojt,
Csupán ott hamvasabb a láthatár
Hol a menny széle a földhöz hajolt;
Néhol sötétes lombokat csinál —
Mely a redőtlen éggel összefolyt
Egy lomha füst, gyér kunyhók vándora,
Vagy messzi utak fellengő pora.

102.

Különben a lég csöndes, néptelen;
Kék távolában itt-ott függ vala
Egy barna szárnyas a híg étheren,
Mint pár szemöldök írott vonala.
A puszta sík volt, mint a kék elem
Melynek ködében széle elhala;
Alig jegyezte néhol egy csekély domb,
Mely mult csatákról sejtelmes regét mond.

103.

Mint némi földbe szúrt vékony czövek
Tűnt fel néhány torony a láthatáron,
De oly kicsiny, hogy a pásztor gyerek
Meglátja, végignézve szalmaszáron.
Majd egy sovár kút, melyből a meleg
Minden vizét kiszürcsölgetve nyáron,
Hosszú nyakát szomjan emelte égbe
Fél lábon álló, ostoratlan géme.

104.

Nyugotra lenge-sásas zöld lapály
 Terült a lassan mélyedő Tiszáig,
 Hol szőke csorda látszott, az apály
 Vizében állva térdig, vagy bokáig.
 Innent ezüst-szin, túl-részen homály
 Borítá a viz tükrét fele-tájig, —
 Túlparton egy halász ül, andalog:
 Fejérlik a hal, melyet néha fog.

105.

Folyam mentében itt-amott egyes
 Vén fűz sötétlő körrajza veté
 A sík lapályra hosszú és hegyes
 Árnyát minő torony-épületé.
 Így a világost az árnyék vegyes
 Rónája váltogatva követé;
 Kék, hol nem éri nap, hol éri, sárgul
 A gyepek, s homályos fényt kap a sugártul.

106.

Majd a nap is leáldozék. Haránt
 Fektette a fodor habú Tiszára,
 Mint búcsu-jobbót, rezgő sugarát,
 És mintha még egy kis ideig várna,
 Szélesen, hosszan, arany híd gyanánt
 Ingadozék ott láng színű sugára:
 Aztán vakító ragyogással ége
 A falu szélső ablakán, és — vége!

107.

Legott sűrűdni kezde a homály,
 Terjedve lassan, ámde biztosan,
 (Mint a vakság, midőn a tudomány
 A hatalomnak ellenére van;) —
 Majd egy betyár tűnt el szilaj lován,
 Majd varju rebbent föl csoportosan, —
 Majd, földre hullott gyér csillagokúl,
 Csikós- gulyásnak esti lángja gyúl.

108.

Most, mint a mely hártyával van bevonva
 Otromba lámpás, a cselédedé, —
 Átalvilágolt a nem sűrű ponyva,
 Mely a cigányok sátorát fedé;
 Körül póznákkal volt feszesre nyomva,
 Felül azonban látni engedé
 A tűz vereslő füst anyját, megint
 A sok sziporkát, játszó gyermekit.

109.

Ott hemzsegének üst-szin arczaikkal
 Leirhatatlan ékes rendben ők;
 Tüznél kopólé sustorgott fazekkal
 És szolgafán bográcsok, serpenyők;
 Egy része ül, hasal, pipázva guggol,
 Ifjú, öreg, nagy, apró, férfi, nők;
 Más része jó, megy, szed, vesz, rakodik,
 Tánczol, fütyöl, visít, marakodik.

110.

Egy ócska nyergen ül a tisztos vajda,
 Kitűnő zugban, egymaga, külön;
 Panyókán fityegő kék mente rajta,
 Ezüst gombokkal sárgaréz fülön;
 Sűrű bajusztól fedve hallgat ajka,
 Kivéve ha egyet kahint: «ühön!»
 Hallgat pedig, mivel most agyarán
 Bagó van, hogy kimondjuk magyarán.

111.

De egyszer aztán felnyitá foga
 Sövényét (mint Homérosz mondaná),
 És a kemény hang, melyet mormoga,
 Rendítve bújt a földbe, föld alá:
 «Hol a *rajkó*, te Éva, Rebeka?
 Megint egyiknek sincsen gondja rá?
 Hogy a pokolba felednétek így el!...
 Mingyárt szoptassa meg egy, a ki tölgyel!»

112.

Mondá. Legottan a vajszívű Rébék
 Letette földre önnön kisdedét,
 Kasfarba' hosszasan keresgelődék,
 Sok lom lévén ott, és öreg setét;
 Meglelte aztán vékonyabbik végét
 S kirántja onnan *bősünk* termetét;
 Hogy tágul a hely: annak rosta, csizma
 Örült, meg ócska hám, ködmen, tarisznya.

113.

Mint a szemétdomb nyirkos tetején
 Fehérlő gomba, avvagy pöfeteg:
 Úgy csüinge Rébék májszin kebelén
 Fejér képével a magyar gyerek,
 Dőzsölve annak mézédes tején
 S nem győzve abból szívni eleget, —
 Midőn egy haska férfiú belépe
 S a vajda e szókkal fordult elébe.

114.

«No, István gazda, itt volnánk megén.» —
 «Látom» felelt az. «Hát?...» «*Három*, de jó!
 Kend tudja, hogy mi nem járunk gebén.
 De milyen három harapó-fogó!
 Ritkítja párját, egy sincs közte vén.» —
 «Nincs! csak kehes, mint multkor a fakó...»
 «Az Istók bácsi? az?!... én a nyakát —
 No de hadd dicsérje meg maga magát!»

115.

«Hol vetted azt a rajkót, hé menyecske?»
 Kérdé a gazda, mellék néven *or*.
 «Kaptam!» vigyorga rá a füsti-fecske —
 «Kendnek ilyen sincs, úgy-e vén lator?»
 «— Ha mégis oly czirmosra volna festve...
 Azt loptad, úgy-e, valld meg, valahol?»
 — «Loptam! — ki ördög lopna ily kamazt?
 Loptam! hogy is ne! hisz csak nem malacz!»

116.

«Sokan vagyunk itt» súgá Faraó
 Fiának István — «majd *otthon* leszek.»
 S ez, mintha mondaná szavára: jó!
 Értő kacsintást vágá rá keszeg.
 Avval kifordult a látogató;
 De a moréknak is volt ám eszek:
 Könyéken rugta Rébéket a vajda:
 «Most meleg a vas, most kell ütni, rajta!»

117.

Mint a kuvasz (vagy rím okáért: *fecske*)
 Elkapja gyors röptében a legyet:
 Hamar felfogta e szót a menyecske;
 (Gaz nép erénye, érteni egyet) —
 És, felugorva mint . . . no persze: *szöcske*,
 Ment, — hogy hová? azt meglátja kegyed,
 Meg fogja látni, nyájas olvasó!
 Csak légyen őt velem követni jó.

118.

Ment, meg se' állott, mígnem a falu
 Szélső, kerített udvarához ére,
 Hol nád tetőjü és fehér falu
 Házacska élelmes gazdát dicsére;
 A gyöp felé nyílt ajtó és kapu,
 Talán hogy a szabad lég jobban érje(?)
 S ne kelljen rágni oly sok útczaport,
 Mint nékem a szél ablakomba hord.*

119.

Nincs nyájasabb, mint néha, őszi este,
 Midőn sötét van és a táj rideg
 S dérharmit immár a mezőt meg-este,
 Nyílt konyha lángját pillanthatni meg.

* Tolvajok, orgazdák falu-szélen szeretnek lakni, hogy a lopotton könnyebben túladhassanak.

Ezt látta most a gyöngyfogú menyecske,
 De ő nem vette ily költőileg,
 Hanem belépett, — egy marok talizmán
 A hú kutyákat lekenyérhajazván.

120.

Kit Sára asszony, a pozsgás, kerek,
 Gödörkés állu házi korona
 Látván, csudálta mily szép a gyerek,
 Ölébe vette, rá csókot nyoma:
 Szegényke! mily vidáman szendereg:
 Beh kár, hogy nem az ő tulajdona! —
 Sohajta ekkor, — minthogy NB.
 Gyermektelen volt a jó szívű néne.

121.

Ha István gazda így nevezte Sárát
 «Anyjok» s ez «apjok» mondta rá viszont,
 Nem egyszer vette meg e szónak árát
 A felhő, mit ez arczaikra vont.
 Kiért hagyák el a törvény határát?
 Kinek számára gyűjtik a vagyont?
 Tán a lopástól is elmenne kedve
 Istvánnak, ha nem volna — rászületve.

122.

Hány szép fehér pénz, hány kövér falat
 Jutott varázsló asszonyok kezére
 A meddőségi harmincz év alatt,
 Mely, mint üres felhő, folyvást ígére!
 S midőn nem ígért, egy más gondolat:
 «Fogadni a hiába várt' helyére» —
 Az szinte nem ment: nem került a tájon,
 Ki gyermekéből tolvajt graduáljon.

123.

Sok szóbeszéddel így az alku meglett,
 Egyfüstön a ló- és gyermekcsere;
 Megnépesült az ól s a kályhaszeglet.
 Még akkor éjjel István nevire
 Lön bélyegezve, mit a két öreg vett:
 Hősünk, Kató, *Istók* nevet nyere.
 Hogy kapta mellé aztán a *Bolond*-ot,
 Ez, a mit én másszor talán elmondok.

124.

Talán, talán. Ha jó sors engedi.
 Fogadni bizonyost én nem merek.
 Bányász a költő: hányszor kergeti
 Mély föld alatt vakon a vak eret!
 Bizvást elindul, hévvel követi:
Az egyszer elvész, meddő szirt mered
Eléje: s ő áll e szirtnél merőbben,
Sápadva színben, fogyva kedv- s erőben!

MÁSODIK ÉNEK.

(1873.)

Melyben ama híres «bekukkanás» voltaképen előadatik.

1.

Tenger sok éve immár, hogy Bolond
 Istók felől kezdettem éneket;
 Akkor nem a leghűbb anyai gond
 Alatt hagyám az árva gyermeket;
 S azóta, mint Aldighieri mond,
 «Mély hallgatásban torkom elrekedt»:
 Illő tehát kissé megráspolyoznom,
 Vagy híg tojással ismét rendbe hoznom.

2.

Oh Múza! kit minden poéta *per te*
 Szólít, midőn szülési kínja nagy,
 Midőn a szeplő homlokát kiverte
 És új Minervától feszül az agy —
 Méltóztassál hozzám leszállni, mert te
 A versek jóltevő bábája vagy:
 Törvényes a sarj, vagy törvénytelen,
 Az végre mind egy, csak te légy jelen.

3.

Nos, a cigányok Au! isten-csapása!
 Hogy velők annyi mindig a bajom!
 Nem volt talán elég a forró kása,
 Midőn keresztül buktam e fajon?
 Midőn megrontott *Ida* nagy romlása? . . .
 Bár ehhez is fér még egy-két *vajon*.
 Elolvasták-e, vagy föl sem szelék? —
 Korcs volt, üres volt, aljas volt: elég.

4.

Ki gondolt arra, hogy van benne *eszme*,
 Czigányfölötti érzés valami,
 De, *Pucheim* kardja szívemnek szegezve,
 Félig se mertem azt kimondani!
 A *szalmapörnye* sem volt tőlünk messze,
 Miről magyar fül nem tud hallani,
 S melytől sötéten jártunk akkoron,
 Barnítva színünk' s szívünk nagy korom.

5.

Dicső, nemes faj, mely vérzett Idánál!
 (Ott volt a végcsapás, *Világoson*)
 Halálra mennék érted, ha kívánnál;
 Engem esz a lúg, ha fejed mosom;
 Rothadjon a nyelv, mely téged profánál
 Édes enyím, szentem, magasztosom!
 Azért kívánnám, hogy még el ne haljak,
 Hogy rólad méltán zönghessen ez ajjak.

6.

Oh láttam én (hisz ott is voltam egyszer :
 Tenni kevés — de halni volt esély)
 Győzelmeid napját ; s a szörnyű percczel
 Én is alólbukám, midőn esél.
 Bámulta *egy világ* a mit cselekszel,
 Minőt rege is csak ritkán mesél :
 De vállvonítva kullogott tovább
 Hogy sebeidben tipra büszke láb.

7.

És engem akkor oly érzés fogott el
 A szőlős gazda is, az egyszeri,
 Magánkívül s őrzöngve kaczagott fel,
 Látván, hogy szőlejét a jég veri,
 Dorongot ő is hirtelen kapott fel,
 Paskolni kezdé, hullván könnyei :
 «No hát, no!» így kiált, «én uram-isten!
 Csak rajta! hadd lám: mire megyünk *kettőn!*»

8.

Igy én, a szent romon, emelve vádat
 Magamra, a világra, ellened :
 Torzulva érzém sok nemes hibádat,
 S kezdék *nevetni*, a sírás helyett ;
 Rongy mezbe burkolám dicső orczádat,
 Hogy rá ne ismerj, és zokon ne vedd :
 S oly küzdelemre, mely világcsoda,
 Kétségb'esett kaczaj lőn Nagy-Iida.

9.

Rajongva tűnt elém a sátrak népe :
 A vajda Csóri, a *nagy álmodó*,
 Ki maga alszik egy nemzet nevébe',
 Álmában újabb, szebb hont alkotó ;
 S hogyan koppasztja, mely még nincs kezébe',
 Madarát a többi por-puffogtató ;
 Mind csupa bátor, nyílt őszinteség :
 De a bús tréfa mégis megesék!

10.

Dicsőséget szomjaznak minden áron,
De, ha nem kell vér, olcsón is veszik;
Ritka dolog, hogy egyet értsen *három*;
A holnapot *ma* bízvást megeszik,
Stb. — — hisz megírtam akkor-nyáron.
Ne irtalak vón' kis könyvem pedig!
Rosz vagy, silány vagy; másként nem hevernél
Száz számra most is *Julius Müllernél*.

11.

No s a cigányok Ejnye! — Várjanak.
Nagy számadással tartozunk elébb.
Húsz éve már, hogy a költő hanyag:
Túzokká nőtt az akkori veréb.
«Igérted: add meg!» csúfra mondanak,
«Mért vagy a here méhnél is herébb?
Húsz év alatt más száz kötetre menne,
Sok millió betűt számlálva benne.»

12.

Tudom, bevallom gyöngeségemet;
Nem dolgozom, csak ha *valami* hajt;
Egyébkor lusta mélabú temet,
Mely elefántnak néz szűnyognyi bajt,
(Ámbár nagyobb is ért biz' engemet.)
S nem tagadom meg a keleti fajt,
Mely ópium-gőz, latakia s ambra
Illat között vár — vár a súlt galambra.

13.

No meg, mi tűrés-tagadás? *Bolondom*
(Istókot értem) alig született,
Nagyobb volt ő nála kisebbik gondom;
Hamupipőke lőn és megvetett.
«Ha méltóbb énekim' eldanolandom
(Mátyást, Lajost, Csabát s még vagy hetet!)
S időm azontúl még verselni jut,
Kirántom a sutból szegény fut.»

14.

Ezt gondolám, nagy-bizton és kevélyen.
 Oly dús, pazérló az ifjú remény:
 Örökké, nem hiszi ugyan, hogy éljen,
 De jó sokáig, s a mi egyre mén:
 Hogy változatlan, át borún, veszélyen
 Kedv, ihlet, alkalom és érzemény,
 Erő, kitartás, ízlés, akarat —
 Egy szóval a mi kell, mind ép marad.

15.

Ezért halasztám mind tovább-tovább el;
 Tudtam, kevésnek is fog tetszeni:
 «Istók» bolond, s nem épen *respectábel*,
 Mily képtelen, ily hőst megzengeni!
 Tárgy, dictió silány, a nyelve bábel,
 Írója nem tud «eszményíteni»;
 Magyar dicsőségről nincs benne *nagy szó*....
 S nem ily példát adott Virgil, se Tasso.

16.

Így a közönség. Egy-két műbirám
 Akadt ugyan (elismert jó fejek)
 Biztatva, hogy nem hasztalan írásm,
 Bármily bolondos úton tévelyeg.
 De annyi «Első Ének» várt reám,
 Annyi kerített óriás «fenek»:
 Hogy, a melyekben semmit nem haladtam,
 Ezt még azok közt is utóltra hagytam.

17.

Isten veled, jobb részem arany álma!
 Hú Toldi, Csaba, isten veletek!
 Oly messze a cél, oly magas a pálma!
 Rég törve lelkem, és a test beteg.
 Ily hangulathoz Istókom talál ma:
 Előveszem — ha mire mehetek —
 (Kerülve inrázó erőlködést)
 Mint öreg asszony a letett kötést.

18.

Hol is hagytam el? Mind egy! Régi nóta:
Húsz éve, mondom, egy-kettő hián;
Jó nagy kamaszsza nőhetett azóta
S túl járhat Istók óperencián.
Hosszúra nyúlnék minden élte-volta:
Ugorjuk által! Jó ötlet; *bien!*
Így francziás lesz, meglepő, regényes;
Költő segít magán, ha leleményes.

19.

Különben is, a mennyi életírat
E zsenge korról, mind egyforma rajz;
A jellem, az lassan, elrejtve virrad,
Nézőnek összefoly, mint gyermekarcz;
Így a biograph egyebet sem írhat,
Míg nem ütöget az ifjúi bajs:z
Nőtt, nyúlt; az iskolát szerette, unta;
«Jeles» számár volt, vagy zseni *secunda*.

20.

Hip-hop, édes lovam, te vén Pegaz!
Hozzuk szénánkat egy csapásra rendbe;
A mondaként is, úgy-e, szent igaz?
Egyszer «bekukkant Istók Debreczenbe»;
Aligha ott nincs. No ni! *rittig*, az!
Ott ül szerényen a «bagoly» terembe,
(Ez egy fellegvár, egy magas Sion,
Melylyel dicsekszik a kollégium.)

21.

Halvány, sovány alakját hosszú *tóga*
— Mint gyászlobogó a nyelét — fedi;
Nem látszik, hogy nagyon jól menne dolga,
Étvágya is több, mint betöltheti; —
Hagyján az éhség! a test földi szolgál:
Lelkét dicsőség vágya kergeti,
S mindig valami olyanért sovárog,
Mit nem tanítnak a tudós tanárok.

22.

Nem, mintha geniális hetykesége
 Böcsmérленé a tisztos tudományt:
 Sőt a tudásnak vonzaná is vége
 Akármí szakban, s mindben egyaránt;
 Ismerni ő mindent hő vágygyal ége,
 A Zend-Avesztát úgy, mint a Koránt:
 De azt az iszonyú «kásahegyet»
 Keresztül enni, míg tud csak *egy*et!

23.

Oh, hányszor elmereng a tiszta mennybe,
 Hol a tejút és többi napkörök
 Egy-egy láncszem tovább, a végtelenbe,
 Hol milliárd nap és bolygó görög;
 A sirius-hossz, ily távokkal szembe,
 Már semmi, hát még ez a földi rög!...
 De iskolában rettenté a sok
 A $+$ b, nagy $\sqrt{\quad}$, a dúlt ∞ -asok.

24.

Zsúfolva is van termők: ő tanára
 Alig százötvenedrész gondja volt;
 A tábláig sem ért el szemsugára,
 A legszebb képlet rajta — szürke folt;
 «Folytassa Istók!» «X, elosztva á-ra»....
 Szegény myopsunk csak ötölt-hatolt; —
 S ha csillagásztak, ő nézvén a csőbe:
 Sipkát akasztott más lurkó elébe.

25.

Szerette volna ő ismerni, oh nagy
 Természet, alkotó kezéd művét!
 Keresve, hol szűzen található vagy,
 Erdők virágát és a bérce kövét;
 De a padokban (ah, szánni való agy!)
 «Magolni» kelle kő, virág *nevét*;
 S ha kézről kézre járt valami ásvány:
 Brugó* darabbá vált körútazásán.

* Collegiumi barna kenyér.

26.

Isten, világ, ember: a tiszta ész
 Nyitját ezekhez vágya feltalálni:
 De, a mi pár évezred óta kész,
 Belátta, hogy neki kell megcsinálni.
 Mind «térj-meg-utcza» ez, bár merre méssz;
 Így kedve nem sok volt philosophálni; —
 Egy ismerethez mégis eljutott:
 «Hogy semmit nem tud, annyit jól tudott.»

27.

Nem volt erős fej: kategóriák
 Szerint sehogy sem járt bolond esze;
 A logikában nincs gyöngébb diák,
Major- s *minorban* ő nyakig vesze,
 Vagy az *okot* nem lelte, vagy *fiát*;
 Kivéve, mint pók, ha mit éreze:
 Mert (a min elbámulna Kant, Spinoza)
 Észtszerszerűbb volt verse, mint a próza.

28.

(Tudnillik azt is irt ő; hogyne? *stultis*,
Pictoribus . . . s mi még a harmadik?) —
 Történelemből ha micskét tanult is,
 Meg elfelejté a vizsgálatig;
 Mert a fonál, ha oly hosszúra nyult is,
 Nem az volt, mi szellemnek mondatik:
 De a föld minden évszáma s királya,
 Meg a tanító körmönfont irálya.

29.

Classicusokhoz épen szíve vonta:
 Kedvencze volt Horác, Virgil, Homér;
 De szót hüvelyből nem örömet bonta,
 Virágot nem tiport el a gyomér';
 Ő az *egésznek* bátran nékirona,
 Kileste, hol foly az a fínom ér,
 Melyen halad cselekvés, érzet, eszme —
 Habár egy *szócska* néhol kárba veszne.

30.

Egy szóval, a mi tesz egy jó diákot,
 Abból kevésre ment Istók szegény;
 Az érdemlépcsőn nem magasra hágott,
 Se' a tanuló hosszas éveken;
 A pálya fele-útján félre vágott,
 Nem, mint amolyan kirugó legény:
 De csüggeszté e taposó malom
 Egyhangusága, és az únalom.

31.

Iparkodott ő, «a becsületért»,
 Tanúlni ugyan annyit a «tanárnak»
 Hogy nem nevezték publice számárnak,
 S elfújta hangosan, a mit nem ért;
 Jobb «calculusa» is alig egy párnak
 Lőn, mire az esztendő véget ért:
 Azonban őt ez mind nem boldogítja,
 Sőt, hogy időt lop, azt érzé, gyanítja.

32.

A pálya végén hosszú reverenda
 Intett felé, vagy olyan kutyabőr,
 Minőt nem rejteget az ős gerenda:
 Pap is lehetne, ügyvéd, ingenieur;
 Bajtársit e pálmák varázsa vontá,
 Lett is valami, valamennyiből,
 Ki mind az iskolát végig taposta,
 Lesz az. (Ha más nem, egy falusi «kosta».)

33.

De ő a «lenni vagy nem lenni» czélt
 Nem így fogá föl: «enni vagy nem enni»;
 «Kenyérrel» ő csak napról-napra élt,
 Tíz-húsz év múlva *ma* szüksége semmi;
 Annak fejébe nem túrt és remélt:
 Hol fogja egykőron magát «letenni»
 Mint doctor, prókátor, ludi-magister,
 Vagy más ilyen *tor-ter* nevű philister.

34.

Látszik, bolond volt. A mi szűnidőre,
A megszabott órák s napok során,
Önvád nélkül szert tehetett, a dőrel
Azzal henyélte el későn-korán,
Hogy olvasott borúra és derűre,
Mohón, systéma nélkül, szaporán,
Mintha, mit a világ nyomdái nyomnak,
Fejébe kéne férni mind, a lomnak.

35.

Legjobban a versköltőket szerette,
Ünnepje volt, ha effélét kapott;
De szükségből a prózát is meg-ette:
Új s régi könyvet, pamphlét, hirlapot;
A «Juhtenyésztést» egyformán bevette,
Meg a vitázó dogmás vén papot;
A bibliát rég tudta volt merőben,
S mind, a mit nyomtanak «ez esztendőben».

36.

Vágyának az sem épen akadály, a
Ha könyve néma, nyelve idegen:
Előbb egy-két szó értelmét kívázza,
Tünődve mint hieroglyphéken,
Míg a mondatnak is nyitját találja; —
Így ássa, mint szű, a laprétegen
Magát keresztúl; — s ha kezére jön,
Nyelvtant is olvas, meg szótárt — külön.

37.

Csodálatos fő: hova fér e zagyva,
Emészthetetlen *brutto* töltelék?
Jut-é fiókja mind ennek az agyba?
Vagy, mint edény ha színig megtelék,
A többi átfoly még nyomot se' hagyva? —
Elfolyt biz' abból, gondolom, elég:
Sőt, a mi része benmaradt nehánynak,
Nevezni azt se' merném tudománynak.

38.

Tény az, hogy Istók, minden olvasása
 Daczára, *tudni* többet nem tudott ;
 Nincs tárgy, miből, az iskolák szokása
 Szerint, kiállná a vizsgálatot ;
 De általában véve, egyremásra,
 Elméje még is nyílt, gyarapodott :
 Mint testi étkünk nagy részben lemállik,
 S mi benmaradt, az *más anyagra* válik.

39.

«Elég! elég!» kiált az olvasó,
 «Mit érdekel s kit, e könyvek molya?
 Az ilyenektől könyvtár, folyosó
 Hemzseg, kiállhatlan egész faja ;
 Mozgó halálfej, létrataposó
 Gép, a betű lelketlen szípolya ;
 Képzelve alacsony, kedélye száraz,
 Érzése nincsen, vagy rideg, sívár az.»

40.

De jó bolondunk (ebben is bolond)
 Mélyen tudott érezni s melegen,
 Szeretni embert — és szeretni hont
 Melyből pedig, az éltető egen
 Kivül, sajátjának semmit se' mond,
 Legtöbbször azt is nézi üvegen :
 Mert ő felőle már az volt megírva,
 Hogy, míg csak él, bámuljon a papirra.

41.

Azonban olykor, ha gyér alkalom
 Kirántá mégis holt falak mögül ;
 Vagy mert hiányzott a csend, nyugalom
 Hogy olvasson tovább, szünet nekül ;
 Vagy e holtig viselt *czilícziom* —
 A kötelességnek ha menekül
 Szúrásítól, kissé hogy szertenézhet,
 Szent templomodban, oh dicső Természet,

42.

A boltozatra föl, mely tiszta kéken,
Éjből, sugárból szöve, domborul;
A zöld mezőn el, a rengő vidéken,
Mely délibábot öltve fátyolul,
Egy rész alul leng, más fölül, az égen
Mely, mint ezüst tó, közzéjük szorul;
Ha szétekint — — aligha lát sokat
Szegény myopsunk, bárhogy pislogat.

43.

De jut, s halálig jutni fog eszébe
Egy földi elvesztett paradicsom:
Az élet első tiz-tizenhat éve,
Midőn látása még nem vala rom;
Honnan — «tudásnak a gyümölcsit» éve,
(Apró betűket) s éve nagy-mohon —
Kiűzte a fény kardos angyala:
S a kék, mit a látás nyújt, elhala.

44.

S az nem csekélység. — Oh, ha negyven évem
(Vagy közel annyi) nem lett volna vak!
Ha mint egy fényrajz tárult vón' elébem
Természet, ég, föld, hegy, mező, patak;
A távol' a kicsiny' körrajza épen,
A lég, — az égnek folytatása csak —
Mint mikor elnéztem a kicsi pontot:
Röptében a gólyát: egy szem porondot!

45.

Ha fűben apró — s végtelen világok
Titkát az ürben, leshetem vala;
Ha népes körbe én a tudva hágok,
Hogy nem csalékony e szem sugara;
Ha szenvedélyek s millió hívságok
Tükrét az arczon, s szívet általa,
E negyven év alatt híven figyelve,
Tapasztalással hímesebb az elme:

46.

Talán poéta lettem vón' — különb.
 De sorsa üldi a szegény vakot ;
 Kinek szemében a látlencse gömb :
 Bár nem vadászhat, mindig lő (bakot).
 Kitárul a legszebb festői tömb :
Zwickert hamar! *guckert*! szemablakot! . . .
 Ah, már hiába! ő meg nem ragadja —
 Tovább röppent a *költő pillanatja*.

47.

Szerette Istók a természetet
 Éhomra is ; — ha egy szünnapra szert tőn,
 Ebédre vaczkort és kökényt szedett
 S egész nap elcsatangolt a Nagy-erdőn ;
 Olvasni fűbe ha telepedett,
 Nem olvasott, — csak egy mohlepte cser-tőn
 A mikrokosmost, sűrge hangyabolyt
 Órákig nézte, a mint föl- s lefolyt.

48.

Vagy elbocsátá lelkét ringatódzni
 Szellő fuvalmán, bólintó galyon,
 Felhők futásával versent hajózni,
 Hanyatt terülve egy partoldalon, —
 Engedte önmagából kilopódzni :
 Hang, szín, sugár lett, tér és mozgalom,
 Ő a természet, a nagy és örök —
 Mi ott henyél, csak hitvány földi rög.

49.

Télen is olykor — a fél öl fa végett,
 Mely nyolcz diákra egy «házban» kijár —
 Meglátogatta ez erdős vidéket
 Gyér köpönyegben (hét galléra bár),
 Metsző hidegtől keze, arcza égett,
 S mikép a czet fuallta vízszugár
 Ugy tornyosult fagyos lehellete,
 A mint a kristály hóban törtete.

50.

De a «vágásban», hol tágas karám
Fogadja nagy fatörzsekből leverve,
Ott máglyatűznél jó világ van ám!
S felejtí a fázást, mellé heverve;
Pírít, szalonnáz; míg künt szaporán
Felelget, a nyers viszhanggal perelve,
Száz fejsze, — közbe meg, a mint ledől, ha!
Ropogva ágyúz a fagyvette tölgyfa.

51.

Estére megtér; s hall vigalmi neszt:
Laktársi egy bitang pallót oroztak,
Ennek hasábjá fűti a lemezt
Vörösre, — ők danolnak és boroznak;
A karczos vinkó, mit fanyar gerezd
Kínjába szűlt, alig válik be *rosznak*;
De a dal ömlik fájos-édesen:
«Je-her a-hab-lakomra, kedvesem!»

52.

Istók nem egyszer maga is kirúg,
Lelkérül a pedantságot lehántja
Mikor «tanyáznak» a vidám fiúk;
Most is belévág átható discántja.
De majd kijózanúl, és koszorúk
Távol kecsegtető sejtelve bántja:
Sovárg egy *czél nélküli* czél felé,
A melynek utját-módját nem lelé.

53.

Majd alabástrom sótartó-darabból
Egy rossz bicsakkal vés szobor fejet,
Ferenczy híre pislog néki abból,
S *Vitéz* fanyar mellképe ránevet;
Fogalma sincs, hogy mintázná agyagból,
Sohsem látott még szobrász műhelyet,
(Mert akkor Debreczen szobrászata
«Vászon»-pipán túl még nem baktata).

54.

Majd apró válu-festék és ecset
 (Mihez a macska szőrit megrabolta)
 Kerül napfényre ; — rajzol keveset,
 Gyönyörrel úzi gyermeksége olta.
 Arcz, ló, virág, tájkép, torony, mecset . . .
 S mindezt csak úgy *találta*, nem tanulta ;
 Szép is volt rendesen az *ideál* :
 De tőle a mű — száz mérföldre áll.

55.

Ezekben ő a *mester* névre várt.
 Zenét már csak *dilettans* módra űzte ;
 Elpöngeté a zongorát, gitárt,
 A hangjegyet lassacskán elbetűzte,
 Hallása jó volt és ütemre járt,
 Lelkében a hangot jól összefűzte,
 Még *componált* is (megbocsásson e szó):
 De nem készült — *czigánynak ex professo*.

56.

Hanem billentsük a mesét odább. —
 Istók elúnta, mondok, Debreczent,
 Lévén fejében csodásnál csodább
 Ábrándozásból jókora proczent.
 Mint elmosódó, játszi délibáb :
 A képzelet mindég előtte ment,
 Csalván az útról nyom nélküli tájra,
 Sivar pusztákba, zsombikos lapályra.

57.

Történt, hogy ekkor tájban egynehány
 Kortársa, némi bűnös «alkalomból»
 (Már nem tudom, bor volt-e vagy leány)
 Megugrott a tisztes kollégiumból ;
 S mivel Dunában ott nagy a hiány
 Meg, ifju ember nem is arra gondol,
 Sejtván a bakkancsot mégis nehéznek :
 Ég-föld daczára — felcsapott színésznek.

58.

Istók előtt most nyílt meg a világ:
 Hisz ez dicső, mindég szerette pálya!
 Ő nála jobb színházjáró diák
 Úgy sincs — ha Cerberus utját nem állja;
 De a bent hangicsáló Délilák
 Szavát *kívül* is bájosnak találja;
 S ha pénze nincs s az őr-eb rámorog:
 Künt óraszámra is elkuncsorog.

59.

Különben is, mit olvasó dühében
 Nyomtatva egyszer-másszor megkapott,
 Mind olvasá — nem, *eljátszotta* épen,
 Úgy képzeletben, a szindarabot;
 Hős volt, király, nő, agg, váltott személyben,
 És mindenikre más jelmezt szabott;
 Rosz volt darabja, férczmű, slendrián:
 De hát törődik *gyermek*, ló hián?

60.

Ez naptól fogva vessző paripája
 Csak a színészet: mind szaval, danol,
 A hősi állást tűkörben csinálja,
 Ha ily butorhoz férhet valahol;
 Büdös neki «Pallás» vén laktanyája,*
 De a színháznál örömet napol,
 Melyet Harminczados köz vagy sikátor
 Rejtett zugában ápolt N. szenátor.

61.

Próbára ez s ez «úr» — «tens» vagy «kisasszony»
 Ott leste szüntelen ha megy, ha jó,
 Volt gondja hogy semmit el ne mulasztson
 A hódolatból, mint hű tisztelő;

* Debreczent is láthadd szép oskolájával,
 Hol lakik a *Pallás*, gyászos táborával.

Hármas Kistűkőr.

Hogy' fénylenek, suhognak a terasszon!
 Mily arszlán, a ki már előkelő!
 De a volt társit is, ámbár kopottak,
 Bámulja szinte már, hogy bejutottak.

62.

De nem mint olyatén «rugott» deák
 Akart ő szökni Thálja templomába;
 Őt vonja íhlet, vérmes ideák,
 S van bizodalma *testimoniumába*;
 Előbb is *ezt* kivenni fut tehát
 (Baráti, hogy bolond, inték hiába)
 Aztán aláíratni; — sok tanár
 Fejet csovál rá, és azt mondja: kár!

63.

Egy ősz tanára, egy agg Simeon,
 Kinek nem fért a híre Debreczenben,
 Sőt már nevének keskeny volt e hon
 (Kibőgte a deák ezt is különben)
 Föllelkesült a lelkes ifion,
 Szavalni fogta, énekelni . . . minden . . .
 Említe *Shakspeare* «hallatlan» nevet:
 Megáldá, s írt ajánló levelet.

64.

Ily készüllettel Istók a *direktor*
 Szent ajtaján kopogtat és belép,
 Nem oly merészen, mint valami Hektor,
 Künn fészkelődött jó soká előbb.
 «Azért jön — úgymond — hogy szeretne *aktor...*»
 S kibontá nagy bizonyság-levelét.
 Belétekint az, csak vállán keresztül,
 Pedig virít ám a sok *eminens-tül*.

65.

«Tud-é tánczolni — kérdé — vagy dalolni?»
 Ráhagyta Istók a dalt, hogy igen,

S a táncz helyett majd fog *Kontból* * szavalni;
 «Épen, magának! . . .» szól az hidegen.
 «Hát *garderobja* ? frakk, s e féle holmi? . . .»
 Egy *tóga* volt a falba vert szegen:
 Azt elcserélte egy diák barátja,
 S helyette most van, ím, tisztos kabátja.

66.

Igazgató úr végignéze rajta,
 S nem mondta bár, minő a «láttelel»:
 Érezte a fiú, nagyot sohajta
 S átnyújtá az ajánló-levelet.
 Mosolyra görbült a direktor ajka,
 Mert az aláírt név köztisztelet-
 Tárgy a vidéken, s monda: «Így . . . no . . . tán.»
 Jőjjön gyűlés — azaz hogy délután.

67.

Jött hát, szegény — vagy inkább el se' ment,
 Künn várta míg foly a halál-ítélet —
 Szabott időben aztán megjelent
 S megtudta, hogy fölösleg bár, színész lett.
 Az este kissé már szétnéze bent;
 Nem oly szép, sejti, mint kívül, ez élet:
 Erdő, terem, *kulisszák*, *kortinák*
 Mind lécz, papír, vászon, kötél, — fonák.

68.

Szerepje is volt már, a szín megett:
 Majd vas-lemezt ráz és dörögve-morgó
 Zajjal rendíti, mint Zevsz, az eget,
 — Míg gyantaporral a színlap-kihordó
 Kulisszamécsvillámot ereget; —
 Majd mint *tüzér* áll, a kezébe' furkó,
 S *inspiciens* úr hogyha jelt adott:
 Döngeti hátul, bum! bum! a padot.

* *A bujdosók*, Vörösmartytól.

69.

Már másnap a színpadra kelle menni.
 Ez egyszer a nehéz, nem a szerep!
 Mi az, fényes ruhában megjelenni
 És ott szavalni mint a szélkerep?
 De *változaskor* a széket betenni,
 Ödöngni fel s alá, mint vak-veréb,
 Hol már a pusztá *bennlét* megaláz:
 Ez ám a csúfos, kínos lámpaláz!

70.

Volt olyan este, szóhoz is jutott,
 Több volt ugyan a «schlagwort», mint a szó:
 «Értem!» — «Befogtak.» — «Tessék: a botot...»
 Ebből bizony nem alkot *Garcilasso*.
 Szerencse, hogy segíteni jól tudott
 Melodramában, és mint *primo basso*
 Kótából a szót pontosan nyelé:
 «Oh! (mint) *so-(vár-)gok* (fény) *la-(kod) fe-(lé.)*»

71.

Azonban egyszer köpczösebb mondóka
 Jutott részére, több mint fél lapon:
 Egy *német herczeggel* gyűlt meg a dolga,
 Nagy hódítóval ott a színpadon,
 Kinek Damokles-kardja győzve lóga
 Egész város fölött e gyász napon,
 Melyet tövéből most kívágni készül
 S leölni aggot, nőt, babát vitézül.

72.

E fenevadhoz polgártársi épen
 Istókot deputálák esdeni:
 Hogy nézzen istent, s az ártatlan népen
 Ne álljon bosszut, min fogát feni.
 Felöltözik hát bő kantusba szépen,
 Szenes dugóval ránczossá keni
 Ábrázatát s tesz nagy fehér szakállat,
 Ha *vén* korát megszánná e vadállat.

73.

S lábához esve, mond: «Kegyelmes herczeg!»
 S'attöbbi; — mondja szívből, melegen;
 Elötte nincs más, mint a szörnyü perczek:
 Az égő város, rabló idegen;
 Köny felbuzog, kebel gyorsítva perczeg
 Halomra ölt anyákon, gyermekeken! . . .
 Úgy hogy kendőt emel sok gyenge szülő,
 És tapsba tör ki fenn a kakasülő.

74.

Másnap korán hívhatja a *régisseur*:
 «Jól van, barátom; *tudta* szerepét,
 De mondja fel csak, kezdje újra, többször —
 No lássa, hogy az *accentusba'* vét
 «Ke-gyelmes herczeg!» így; halkan először,
 Ott hangsulyozza *gyel*, a közepét.
 «Ke-gyelmes» érti hát már . . .? nem «*kegyelmes.*» —
 Maga nem kap *rollét*, ha nem *figyelmes.*»

75.

Nem is kapott szegény, vagy mind olyat,
 Minőt idéztem (*lásd: nro 70*);
 Környékezé is már a gondolat,
 Hogy színpadon ő hasznavehetetlen;
 Azonban hol a *diszitő* alatt
 Segítve, hol csoportos jelenetben,
 (Minthogy hé-lelke nincs hová legyen)
 Pályáján nem halad, de hát — megyen.

76.

Egy reggel — épen a bolondok napja,
 Az ő névnapja, april elseje
 Volt, hogy fülét a hír oldalba csapja,
 Hogy *társaság* nincs, már csak hült helye,
 Már útra is kelt egynehány darabja. —
 No, mit tegyen most ő, szegény feje?
 Mondják: egy vándor színész verbuál
 A hulladékból, — ő bizony beáll

77.

S fut a *civis*hez, melynél a director
 Megszállva volt, nem is kap kosarat ;
 De ott áll két szekér rakodva, s hatkor
 Indulni fog: «ha itt nem lesz, marad.»
 Igéri Istók, hogy pontban berukkol,
 Csak még az ágyért, ládáért szalad ;
 «Mi—it?... magának ágy, podgyász, barátom?...
 Köszönje meg, ha úgy jön, a mint látom.»

78.

Mit volt csinálni? Hősünk holmiját
 «Míg érte nem küld» a gazdára bízva,
 S hogy el ne vétse a kompániát,
 Nyargal megint lélekszakadva vissza ;
 Direktor úr épen *indúl*-t kiált,
 Csak még előbb kancsó sörét kiiszsza :
 Aztán az ostor, piff, paff! (a nyele)
 «Arany fövenynyel ékes» Nyír fele!

79.

Oh, szép utazni még *most* is: robog
 A gőzös, mint egy elsütött rakéta ;
 Lágy pamlagon, időt, tért meglopok,
 Bécs, Páris, London egy alkalmi séta ;
 Gunyasztok, füstölök, az oszlopot
 Számlálom a min fut villám-staféta ;
 Van társaság (egyet sem ismerek):
 Plaid, táska, bunda, ordító gyerek.

80.

De szebb volt akkor, fiatal koromban,
 Hej, akkor volt még útagatni jó!
 Az ember messzi sem ment egy huzamban,
 És mégis, mennyi *com-* s *emotio* !
 «Kifogni» mindég, a hány alkalom van,
 Szekéren hálni, vagy a «nagy-ivó»
 Tölgy-asztalán ; . . . örült az ember szíve :
 Mily útagást tőn, — bár csak *intensíve*.

81.

Istók az útat élvezé örömmel,
Mint a kalitból menekült madár;
A hámulást nem győzte volna szemmel
Midőn kitágult a sík láthatár;
Kocsis mellett, övé a legkülönb hely,
(Mert a szekér csak ernyős, nem bátár;)
Nyílt a kilátás — benn, kulissza, ponyva
Trónjárul mit se' lát a primadonna.

82.

Könnyü podgyászsza!l útazik, de keble,
Úgy érzi, könnyebb mint málhája is;
Aggódni a jövődön semmi kedve,
Búsuljon a ló! (lám fogadja is.)
Ott játszik ő, falun! . . . ott megrekedve
Nincs a talentum, — s ha meg volna is:
Nem adna — hol regény vár rá, kaland —
Száz bizonyosért egy bizonytalant.

83.

«Gyihé! . . .» de Sámson és Acsád homokja
Az ifju vágynak, hajh, szárnyát szegi;
A társaságnak minden férfi tagja
Tehát gyalog száll, könnyebb így neki;
S vigan — kezökben kard vagy színi kopja —
Mennek Thalia bátor gyermeki,
Kalandra készen, — ez sisak-tarét
Tett, annak a fején lovag-barét.

84.

De a kaland — egy Fra Diavolo
Vagy Sobri — úgy látszék, el fog maradni,
Csak a falukban szét csatangoló
Ebek zshivajját késztek felriadni;
Így ment falun, mezőn át, danoló
Csapatjok, míg öreg de!et mutatni
Kezdett az árnyék; így ebéd után,
Melyhez egyéb se' volt — idő csupán.

85.

Volt egy tarisznya, a director úré
 S azé, kit illet primadonna-kegy:
 De másnak a szájába, — hogy ha *juré*
 Részt nem vehetsz — bámúlni még se' megy;
 A csárda hölgye meg haluskát gyúr-é,
 Ha réz garasból sincs zsebedben egy? . . .
 A csárda hűsén hát nagyot deleltek,
 S újabb erővel ismét útra keltek.

86.

Így eljutának a kis tiszaháti
 Városba, mely kíván komédiát,
 Hol a színészetnek nemes baráti
 Bőven tenyésznek, a czizmadiák;
 S emeltek csarnokot, melyben a táti
 Nappal csizmát árúl, este DIÁT-
 ROM tartatik, mint akkoron nevezték:
Útíle a nap, *dulcis*-ok az esték.

87.

Legott, a mennyi deszka száradóban
 Ács-, asztalosnál fel lőn hajtható,
 Elkunyorálták, melyekért, adóban,
 Szabadjegyet küld az igazgató;
 Mind neki gyűrközik, s másnap valóban,
 A színpad áll, függöny *felvonható*,
 Minek titkát, a díszítő teremben,
 Kileste Istók-mester Debreczenben.

88.

Ő általában hasznossá tevő
 Magát a fúró és festék körül:
 Az a paraszt-ház függöny már övé,
 Az «erdőt» is kifoldá emberül,
 A «kortinát» ő varrta együvé
 Négy-öt darabból, s most a szív örül
 A rája festett három Gráczjának,
 Kik tánczot oly szűz neglizsébe járnak.

89.

Nosza, *megírni*, és kihordani
A színlapot nagy harczban a kutyákkal;
Aztán sietve próbát tartani,
Butort felkölcsonözni napvilággal,
Öntetni mécesst, — majd felgyújtani: —
Jött a közönség, ámuló pofákkal:
De a kifestett pénztárnok panassza
Egyre susog, hogy még se' gyúl a kassza

90.

Mert a padokban, kimutatható:
Az ott a «hivatalos engedély»
Egész családdal; *ott* szállásadó
Gazdáik, a czéh, az ingyen-fedél;
Az ott a *mécses*; *ott* az alkotó
Lécz, deszka, vas-szeg, fűrő és kötél;
A többi is majd mind csak *requisitum*:
Szék, pamlag, asztal, — satt. *in infinitum*.

91.

Nem csoda hát, mire lejárt a hónap,
— Bár a director jó «gázsit» szabott: —
Egy szörnyeteg (*hívják proportiónak*)
Régen benyelte azt a hónapot;
Úgy hogy szerencsés a ki, kóistolónak,
Igért forintból krajczárt is kapott;
Díj száz forint: «aránylag» *öt* telik:
Nem csuda, hogy adós lett mind fülig,

92.

Istók barátunk is, jó *buszonöt*
Pengő forintját úgy se' látta, mint én,
Hanem bizony, míg eszméletre jött,
Magát ő is «zálogba ette» szintén;
Azontúl közebed elől szökött,
Csavargni a hegyen, s a lanka mentén,
Ott áfonyával élt, böngészve, szedve
Egy oldalon ő, másfelül a medve.

93.

De még az ábránd, a varázs igézet
 Mind' bírta, bírta, s ő túrt és remélt,
 Csak az bántá, hogy a látott művészet
 Nem *isteni* (kenyérrel bár nem élt);
 S hogy a darabból sohse' tud *egészet*
 Csak épen a nyakába varrt személyt,
 Mert «a darab» féltett, becses portéka:
 Hét zárral őrzi a «bibliothéka».

94.

«Próbát» ugyan tartottak hébe-hóba:
 Próbálok erről képet festeni.
 Hát, összegyűltek a «nagy» fogadóba,
 (Lévén a színház csizmával teli);
 Ott kiki várta, míg a *pécze-szóba*
 Beléakadhat, és nyitját leli:
Hol már *övé* az egyhangú szerep,
 Mit a sugó hadar, mint szélkerep.

95.

Azazhog *várta* Istók és néhány
 Ujoncz barátja; mert a többi «úr»
 Ki már kolompos, fő-fő veterán,
 Az, bár felejlhet, többé nem tanul;
 Ők adomáznak serkancsó s dohány
 Mellett, s fecseg mind, szakadatlanúl,
 Vagy kergeti egymásnak a pagátját —
 Míg a sugó megdöfi a kabátját.

96.

Szerephez — ahhoz ő itt sem jutott,
 Nem, mintha nem lett volna a darabban,
 Hanem, mivel négy-öt megalkudott
 A legjavára (szépen, vagy haragban);
 S a többi jellem mind *vesszőt* futott,
 Nagy *virgulákat* irt pennájok abban;
Meg- vagy *kíhúzták*, vagy egymásba toldák:
 Papot leányba, és uracsba szolgát,

97.

Hogy nem maradt más, mint a leg-kocsánya,
Mit valakinek épen *tenni* kell:
«Jő» «távozik» «nevet» «kardját kirántja» —
Hozzá csak egy szó, mely *kérd* vagy *felel*.
Istóknak ebből állott tudománya,
Restellte is már, a mit ott mivel:
De, mondom, a bűbáj még egyre húzta,
Még színpadon czipőjét el se nyúzta.*

98.

Másképp, a társaság morálja ellen
Istók panaszra nem talált okot,
Maradt ő, a mi volt, szűz tiszta jellem;
Ittak, ha volt mit (más is úgy szokott):
De külsőképp megvolt a társas illem;
Mert azt, ha Q-né X úrral lakott,
Csupán szükség okozta, semmi más
Így, összetéve, olcsóbb a *menázs*.

99.

Még akkor is, midőn Klárcsi kisasszony —
Hanem, ki volt ő? lássuk azt elébb.
Nem épen oly rút, hogy visszariaszson,
Kifestve plane tetszik, ha belép.
Írást ugyan nehéz hogy baggadozzon,
De másképp helyt áll, mint *soubrette* (cseléd)
(Hiszen folytatja csak;) — még akkor is
Hogy Klárcsi, mondom, (az előtt Boris)

100.

Őtőle vett leczkét magános órán,
(Istók előtte mondá szerepét,
Az meg követte, egykissé az orrán
Keresztül ejtve az *m*-et, s a *b*-t;

* Közmondás, hogy a ki színpadon egy pár czipőt elnyő, az aztán végkép ott marad.

Nagy munka is volt feltörni a jó lány
 Elméje már rég nem művelt gyöpét;)
 Őszinte volt vesződség, áldozat:
 Istók, a jámbor, nem gondolt rosztat.

101.

Játék után egy este, vacsora
 Helyett, Bolondunk a szín ágását
 Künn támogatta, minthogy még kora
 Volt a lefekvés, — andalgott tehát,
 Ragadván képzelet hosszú sora
 (Kivált hogy meg sem terhelé hasát):
 Midőn jól hátba vágja Klárcsi *mondur-*
 Csomagja: «Kísérjen haza, Bolond úr!»

102.

Átvette a nagykendős csomagot
 Istók szerényen, Klárcsi meg nevetve
 Karjára ölté a hű lovagot,
 S ballagtak együtt, csöppet sem sietve;
 Istók a holdat nézte, csillagot,
 S szavalt *Irénéből* nagy-lelkesedve;
 Míg Klárcsi a sós kiflit tördelé,
 Mit a zsebébe nappal gyűrt belé.

103.

Elérve a kis ajtót nagy-sokára,
 Hol Klárcsi hajadon-szállása volt,
 (Két szárny egymás felett, ki az utczára,
 Léven sajátkép az só-mérni bolt;
 Nappal közös, hol öt-hat garas-ára
 Sót mér az «asszony»; estve ott hajolt
 Szép Klárcsi a magános nyugalomra,
 S jól rejté az ablak-nélküli kamra),

104.

«Jöjjön be hát» sugá a declamáló
 Istóknak a lány, húzván a kezét,

Ki rögtön észrevette, hogy a váló
Percz itt van, már sok is volt a beszéd ;
«Késő van, instálom» mondá, találó
Mentségre kunkorítván az eszét ;
Azzal köszönt, ment. S hallá, hogy mögötte
Becsapta az ajtót Klárcsi, nem betette.

105.

A színpadon, hol rendesen tanyázott,
Lámpákba' gyertyafarkat kerese ;
Rosz garderobból éjjeli matráczt
Terít a földre (ez már nem mese) ;
Elővevé az ócska zseb-Horáczt,
S álomba szenderítő kedvese
Oly szépen mondja: «Nox erat et coelo»
— S hamissan — «fulgebat luna sereno.»*

106.

Mit álmodék, mit nem? . . . másnapra kelve
Utczán bevárta director urat,
S határozottan, bár rebegve nyelve,
Kimondá, hogy tovább ő nem marad.
Megérlelé kiábrándult szerelme,
Mit eltökélni nem birt hamarabb ;
És, kérem, itt ez nem jellemhiba :
Ő csak *bolond* volt — de nem *ostoba*.

107.

Oly korba' volt, midőn az ifju ember
Az első nőszemélyhez, kit talál,
Hajlik zománczos, tiszta érzelemmel,
Előtte az tündérkép, ideál ;
Még jó, ha hozzá közelíteni sem mer,
Ugy, bár «kegyetlen», szent fénykörbe' áll :
Ellenben Istók az olcsó kegyet
Megútálá — mint borban a legyet.

* Éj vala és a hold ragyogott felhőtelen égen.

108.

Aztán hová megy? kérdé a direktor.
 Harmincz mérföldre, most mindjárt, gyalog;
 Lesz tán belőle írnok, vagy pieceptor —
 Kijózanult: többé nem andalog.
 «Biz a, barátom» — szólt megszánya ekkor
 Igazgató úr — «nem csekély dolog»,
 És útra egy fehér huszast adott;
 Ő ment, — az erdőn tört vándorbotot.

109.

Hét napra elvergődött a parányi
 Helységbe, hol lefolyt gyermekkora,
 Melynek lapályos, erdős ingoványi
 Közt megvonúl a kunyhók gyér sora;
 Nincs tornya, csak — hol fiai, leányi
 Tanúlnak — templom a rossz iskola,
 Előtte fábul egy rozzant harangláb,
 Melyről becsengi egy mozsár a lankát.

110.

Ott most gyűlés van, az egy ablaku
 Teremben, mert nem t'om miféle csínt tett
 A mester, a *peregrinus Paku*,
 Ivott bizonynyal, szám nélküli pintet;
 Most a kurátor a keménynyaku
 Presbitereket összehívta mindet,
 És «kicsapás» foly a ház szőnyegén —
 Künn hallgatódzott a mester, szegény.

111.

Különben ez nem újság: évrül-évre
 Barangol ő, míg állomás akad,
 (Így tön szert a peregrinusi névre)
 S egy állomáson nem tanyáz sokat:

Pár hét az ő leghosszabbik tan-éve,
 Aztán a kostákhoz * belátogat
 És rajtok él, a míg ki nem lökik; —
 Hol el nem csapják, onnan megszökik.

112.

Künn hallgatá hát, míg foly a vita,
 Orrát tekervén a sokféle bűz,
 S midőn megérté, hogy nem *lévita*: **
 (Konyhán az erdőháti Veszta-tűz)
 Egy üszköt a fedélre lódita,
 S az ablakon, melynek redőnye fűz-
 Galy (hón' alatt egy zsebkendő ingóság)
 Nagyot kiált be: «ég a templom, oltsák!»

113.

Azzal: vedd el magad! — Rögtön kizúdul
 A gyűlés; nézi: hát való a tett;
 «Utána! fogjuk el!» ordítja rútol,
 De már a szalma lángot is vetett,
 Míg azt eloltják, Paku messze lódul. —
 Hogy mért beszéltem e történetet?
 Azért, hogy Istóknak épen e furcsa
 Véletlenből fejlik további sorsa.

114.

Mert híre futván: megjött «a diák»,
 Egy vélemény lőn a mesterre nézve:
 «Nem kell bitang, sehonnai!» kiált
 Mindenki, és tódúl, hogy lássa, nézze;
 «Tegyük meg István jó hazánkfiát!» —
 Azon vevé magát a jámbor észre,
 Hogy ő vasárnap surrogál papot,
 S köznap tanítja az *a*, *b*: *ab*-ot.

* Falusi rector, azaz tanító és kántor gúnyneve.

** Pap, mester, kántor egy személyben.

115.

Mellesleg olt fát, burgonyát kapál,
 Hízlal malaczkát, csak könyvet nem olvas;
 Bírakkal a közügyben elpipál,
 Jegyző helyett is ő lévén a *tollas*;
 Ábrándos multja, mint törölt lap áll
 Mögötte, nem érdekli semmi ollyas;
 Búcsúztató verset ha írogat:
 Embernek gyászost, disznónak vigat.

116.

Majd Debreczenből megjött holmija,
 Azaz: néhány könyv és *irott füzet*:
 A többi tárgyat «a világ molya
 Megette» — de raktárdíjt nem fizet.
 Átlapozá még a phantasia
 Első szülöttit, de elébb tüzet
 Gerjeszte borzalmas *auto da fé*-nek,
 S egymás után röpiült belé az ének.

117.

Az első zsenge «Kis-Tükör» modorban
 Nyolczéves gyermek dadogása volt;
 Haladva, Csokonait vette sorban,
 «Légy-pókcsatáról» víg eposzt dalolt;
 Majd irt «Regét» is, mely az ősi korban
 Egy képzelt várrom odvából huholt:
Kovács műasztalos remekbe szépen
 «Rakott» riméből is tűzre *tesz épen*.

118.

Jött majd az óda-kor: «Hová ragadtok
 Pieri szűzek?» . . . s méltó szuszt keres
 Elzöngni ottfenn, hol sas-szárnya csattog,
 Minő félisten a vén esperes.

Virgiliusból is «scandálva» pattog
Egy hosszú ének, hexameteres, —
Nem-ismert bűnökről itt egy szatíra,
Ott egy Priap-vers, mit csak borhoz íra.

119.

Most látszik, a következő darabból,
Hogy már az újabb nyelvben otthonos,
Mert rény a virtus, *hullám* lett a habból,
S a dal rövid, elől-hátúl csinos:
Hanem hiába! oly *eszményit* abból
Nem tud kinyalni, mint Császár, Kunoss;
Mindig marad — ha a fejére áll is —
Ónála valami vaskos, *reális*.

120.

Még a zsebéből egy kis-rétbe hajtott
Csomót keres ki: czíme «K . . . csihoz»,
Átfutja egyenkint a leszakajtott
Lapot, s bedobja égő társihoz;
Hogy vége lett, mélyen, hosszan sohajtott
Felnézve a menny tűz lámpásihoz:
Előbbi ön-jét, úgymond, eltemette —
Csak még a fejfa hiányzik felette.

121.

Igen! megírja — és ez lesz utolsó —
Elzöngi, versben, életíratát;
Azzal bezárul a mult, mint koporsó,
Ábrándozásnak mond jó éjszakát.
De, írva, nem majmolja senki olcsó
Fogásait, vagy a kor divatát,
Csupán a belső ösztönt követi,
S lesz, jó avagy rossz, — de eredeti.

122.

Felejtí, úgymond, mit annakelőtte
Tudott s tanult: nem publikumnak ír;
Sajátjából — mint pók a maga-szötte
Fonált — eresztí a mit tolla bír;
Tekintély vagy szabály nem lesz előtte,
Csak a mit gondol, s az üres papír;
És ily szavakkal rögtön is belékezd —
De már hosszú ez ének: Múzsá, végezd.

A ZRINYIÁSZ

népies kidolgozása.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Én, a ki ezelőtt ifjú elmével
Édes szerelemnek játszottam versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mostan immár *Mars*-nak hangosb énekével

2.

Fegyvert s vitézt zengek, ki török hatalmát,
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimán rettenetes karját,
A kinek Európa rettegte szablyáját.

3.

Músa! ki nem földi rothadó *laurus*-ból *
Viseled koszorúd, nem is gyöngé ágból,
Hanem mennyei, szent, fényes csillagokból
Van kötve koronád, holdbul és szép napból;

4.

Te, ki szűzanya vagy és szülted uradat,
A ki örökkén volt, s imádod fiadat,
Úgy mint istenedet és nagy *monarchádat*: **
Szentséges királynél hívom irgalmadat.

* Borostyán. — ** Fejedelem.

5.

Adj pennámnak erőt, irhassak úgy, mint volt,
Arról, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kibén sok java volt,
Kéért él szent lelke, ha teste meg is holt.

6.

Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él,
Bűvöljön jó híre, valahol nap jár kél,
Lássák pogány ebek: az, ki istentől fél
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

7.

Az nagy mindenható a földre tekinte,
Egy szemfordulásból világot megnézte,
De a magyarokat főkép észbevette,
Nem járnak oly úton, mint fia rendelte.

8.

Látá a magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az istent hogy imádna bálványt;
Csak, — szájjára mikép ereszsze a zablát,
Csak azon van, mikép tölthesse meg torkát.

9.

Hogy ő szent nevének nincsen tiszteleti,
Fia szent vérenek köztük becsületi,
Jó cselekedetnek hogy nincsen keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti.

10.

De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás
Irigység, gyűlölség és hamis tanácslás,
Fertelmes bujaság, fene rágalmazás,
Lopás, emberölés, és örök tobzódás.

11.

Megindúlt ezekért méltón ő haragja,
Az Mihály arkangyalt magához szólítja,
Kemény haragjában így: parancsola:
(Ő szentsége előtt árkanalyal áll vala.)

12.

Nézzed, ama kemény nyaku s kevély szittyák
Jó magyaroktól mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hitet lábok alá nyomták,
Gyönyörködnek külön-külön vallásoknak.

13.

Pedig, bár tekintsd meg keresztyén világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót,
Kihoztam Szittyából, mely nekik már szűk volt,
Az én szent lelkem is őreájok szállott.

14.

Szittyaföldről, mondom, én kihoztam őket,
Miként Egyiptomból a zsidó népeket,
Hatalmas karommal verék nemzeteket,
Szerte rontám vesztém ő ellenségeket.

15.

Téjjel-mézzel folyó szép Pannoniában
Telepítém őket, jó Magyarországon,
És megáldám bőven, minden állapotban,
Meghallgatám mindég, segítém dolgokban.

16.

Sőt vitéz szívvél is megáldottam őket
Ugy, hogy egy jó magyar tízet mást kergetett,
Sehol nem találtak oly nagy ellenséget,
Ki, mint por szél előtt, úgy el nem kerengett.

17.

Szentséges lelkemet reájok szállattam,
A keresztyén hitre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békeséget nekik, tisztességet adtam.

18.

De ők ennyi jókért — ah, nehéz mondani!
Ah, háladatlanok! — és el merték hagyni...
Urok istenöket el merték árulni,
Ellenemre minden gonoszba merülni.

19.

Ah, bánom, ennyi jót hogy ő velek tettem.
Nemde viperákat keblemen neveltem?
De immár ideje velök ismertetnem:
Én vagyok ama nagy boszuálló isten.

20.

Eredj azért, angyal, szállj alá pokolban,
Válaszsz egyet ama dühös fúriákban,*
Küldjed azt sebesen szultán Szulimánban,
Juttassa magyarok elleni haragban.

21.

Én pedig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti a rossz magyarokat,
Hadd törje az iga ő kemény nyakokat,
Míg meg nem ösmerik elhagyott urokat.

22.

Kiáltnak én hozzám s nem hallom meg őket,
Sőt fogom nevetni siralmas ügyöket,
Az ő panaszikra nem hajtom fületem,
Ő nyavalyájokra nem vetem szememet.

* Alvilági istennők, a régi rómaiak hite szerint.

23.

Ez mind addig leszen, míg boszút nem állok,
Harmad negyed izig büntetés lesz rajtok,
Sőt, idején észbe ha nem veszik magok,
Örökös haragom, átkom leszen rajtok.

24.

De, ha hozzám térnek, megbánván bűnöket,
Halálról életre hozom ismét őket.
Jaj neked, török, haragom vesszejének!
Az vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.»

25.

Most Mihály arkangyal kezde könyörögni
És az igazakért igen esedezni.
«Uram! jámborokat fogod-e rontani?
És a hamisakért meg fogod-e verni?»

26.

De az élő isten kész lőn megfelelni:
«Te akarod-e én tanácsomat tudni?
Vagy mélyen elrejtett titkaim vizsgálni?
A melyeket neked nem lehet megtudni.

27.

Ostorom szolgálomra nem tiltom, hogy szálljon,
Kinek semmit sem kell törődni halálom,
Akarom, hogy neki könnyebbségre váljon,
És lelkének hűves enyhéül szolgáljon.»

28.

Nem felele többet árkanalyal istennek,
Hanem sűgár szárnyát ereszté az égnek.
Röpüle mindaddig és nem nyugovék meg,
Pokolban Alektót * a míg nem lelé meg.

* A három furia egyikének neve.

29.

Száz lánczczal van kötve, száz bilincs a kezén,
Kígyókból áll haja s kötelőznek fején,
Véres, mérges tajték foly ki a két szemén,
Dohos kénkő pára jön ki rút gégején.

30.

E furiát angyal most megszabadítja,
Isten hatalmával annak ígyzen szóla:
«Alektó, az isten nékem parancsolja,
Hogy küldjelek téged nagy Törökországba.

31.

Szultán Szulimánnak szálljad meg a szüvét,
Neveld magyarokra ő haragos mérgét,
Vigye rájok éles, rettentő fegyverét,
Rontsa uraságát, nemzetök erejét.»

32.

Örül a furia, nem késik pokolban,
Röpülését veszi nagy Törökországban.
Éjfélkor érkezik Konstantinápolyban,
Ottan beférkezék Szulimán házában.

33.

S hogy inkább, hamarább elhitesse véle,
És hogy megrettenést szüvében ne tenne,
Magára nagy Szélim formáját öltötte,
Szélim Szulimánnak atyja volt, míg éle.

34.

«Fiam, te aluszol» — így kezdé beszédét,
«S nem vészed eszedben istennek kegyelmét,
Hogy adott te néked erőt, vitézséget,
Jó ész, jó tanácsot és elég értéket.

35.

Aluszol te mostan és nem nézsz előre,
Mely nagy felhőt kerget Károly¹ te elődbe,
És, hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben.

36.

Hígyed, hígyed az én megőszült fejemnek,
Ha időt adsz nekik, téged elvesztenek
Országostól kaurok,² a hitetlen ebek;
Mert, ha egyességök volna, van erejek.

37.

Lesz is, mert alkusznak; de te menj ő rájok,
Ne késsél és ne hagyj üdőt alkudniok.
Igy rontatának meg tőlem *mamelukok*.³
Igy verém meg Campsont, s romlának szirusok.

38.

Kelj fel, éles kardot köss az oldaladra,
Indulj meg hadaddal tévelygő magyarra;
Én leszek melletted, és minden dolgodra
Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

39.

Bolondság tenéked kazulokra járni,
Sok jó vitézt oda törni és rontani;
A mi fátumunk azt nem hagyja romlani,
Isten azon bennünk' akar tanítani.

¹ V. Károly római császár.

² *Kaur*, *gyaur*, így nevezte a török a keresztyént, a. m. *hitetlen*.

³ Itt és a következő versekben ázsiai és afrikai harczeit emlegeti, melyek bővebb magyarázata nem tartozik a dologra.

40.

Izmail énnekem sok boszúkat szerze,
De ugyan megtörnöm végig nem lehet; ;
Hát tenéked Tamma mennyi boszút tevel
Nagy részét hadadnak ravaszúl megverte.

41.

De a magyarokon mindenkoron nyertünk,
Nem is kell oly messzi oda fegyverkeznünk,
Sem annyit költenünk, sem annyit vesztenünk,
Se győzedelemben nincs mit kételkednünk.

42.

Ne félj, hogy segítse senki magyarokat,
Mert jól ismerem én bolond kaurokat,
Mig nem látják égni önmaguk házokat,
Nem segíti senki a szomszéd házakat.

43.

Ne félj; mert, lám mondom, én leszek melletted,
Az szent Mahomet is vezeti kezedet.
Osztán, édes fiam, a vitéz embernek
Valamit engedni kell a szerencsének.»

44.

Igy Alektó szultán Szulimánnak szólott,
S a mely mérges kigyót a kezében hozott,
Abból egyet szultán ágyába bocsátott.
Nem nyugvék a kigyó, mig hozzá nem jutott.

45.

Válláról mellyére, mellyérül szívében,
Valamerre elcsusz, mindent hágy méregben,
Gyujtja kemény szívét, s hagyja lángos tűzben —
Hagyja hentergeni dühös kevélységben.

46.

Nagy vígan Alekto eltűnék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyújtotta Szulimánt;
Ő pedig felugrott: «Fegyvert! fegyvert!» kiált,
Mert majd eszeveszett lőn Alekto miatt.

47.

Kiált az Szulimán: «Oh te, bátorságra
Ki engemet indítsz, ilyen nagy dolgokra!
Nagyobb vagy embernél, noha ember módra
Láttalak tégedet szólva, tanácsolva.

48.

Készen van Szulimán, el is megyen oda,
A hová meghagytad, s kaurt rak halomba;
Megfestem lovamat keresztyén vér-tóba',
Rejtek városokat, várakat hamuba.»

49.

Felkelvén ágyából, rögtön parancsola,
Hogy minden vezére táborban szállana,
Válogatott néppel, kinek mily hatalmas,
Valaki bégséget vagy timárt tartana,

50.

És hogy Drinápolyban, májusnak fogytára
Az egész hadak mind szálljanak táborba.
Futnak az csauszok fehér patyolatban,
Hirdetik az hadat, minden országokban.

51.

Azonban Szulimán üle jó lovára,
S vezéreket híja magával divánra,
Kertektől nem messzi egy széles halomra,
Holott is beszéle nékik ily formára:

52.

«Vezérek és basák, ti okos vitézek,
Kiknek esze után sok birt népet nézek,
Ti vagytok tartói én erősségemnek,
Ti meghódítói pogány keresztyénnek.

53.

Im, mi állapotunk látjátok, miben van ;
Erős birodalmunk nem henyélést kíván,
A mit karddal nyertünk, nem tartja meg díván :
Fegyvert, erős vitézt ily nagy ország kíván.

54.

Evvel győzünk mi meg keresztyén világot,
A mely inkább kíván fizetni hárácsot,
Hogysem vitéz módon reánk vonjon kardot,
Evvel becsültetjük mi muzulmánokat.

55.

Mégis, bár nem sokan, kik ellenünk járni,
S vannak, kik merészlik fogukat mutatni.
Bolondok ! nem tudják, hogy jobb megvallani
Az erőtlenséget, hogysem kárt vallani.

56.

A magyarok ezek, kik fej nélkül vannak,
Mint a törött hajó szélről úgy hanyatnak.
Mióta elvevém életét Lajosnak,
Sokan koronáért most is vonakodnak.

57.

Igaz, nem tagadom, ha egyesség volna
Köztök, bizony nekünk nagy gondokat adna
Az egynehány magyar, és megcsorbítaná,
Fényes koronánkat talán megrontaná.

58.

De isten ostora szállt mostan reájok,
Fösvénység, gyűlölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kiért esőben van fényes koronájok.

59.

Szemlátomást látjuk az isten irgalmát,
Mert minekünk szánta magyar birodalmát.
Mindenkor azután megtaláljuk Tammát,
Rontsuk most a magyart s az ő birodalmát.

60.

Esküszöm én nektek az élő istenre,
Mi fényes holdunkra s éles fegyveremre,
Az éjjel Mahumet, én atyám képébe
Ezeket mind nékem okosan beszélte.

61.

Az Arszlán vezér is ír Budáról nékem,
Hogy győzdelemben ne legyen kétségem,
Ím az levelet is előtökbe tészem :
Olvasd nagyfenn deák : hadd vegyük elménkben.»

62.

Itt egy török deák felszóval olvasván :
«Győzhetetlen császár, a te rabod, Arszlán,
Budai fővezér te kegyelmed után,
Ír alázatosan, néked fejét hajtván.

63.

Ha tudni akarod keresztyének dolgát,
Azok veszni hagyták magok állapotját ;
Károly gyűlésekről gyűlésekre magát
Hordoztatja s nagyon forgatja hit dolgát.

64.

Nincs sehol kész hada, s nem is gondolkodik
Mint bolond, hogy talán valaha kelletik.
Maximilián meg magyarok közt lakik
Gondviseletlenül, csak eszik és iszik.

65.

Az magyarok pedig leghenyélőbb népek,
Egyik a másikat gyűlölik, mint ebek;
Nincs köztök hadtudó: ha volna is ezek
A tisztviselőnek soha nem engednek.

66.

Uram! ha volt módod valaha az hadban,
Nincsen most kevesebb ilyen állapotban;
Ugy tetszik, hogy immár, itt Magyarországon,
Látok vérpatakat, sok kaurt halomban.»

67.

Meghallván vezérek az Arszlán tanácsát,
Főképen császárnak elszánt akaratját,
Senki tartóztatni nem meré az útját,
Hanem minden vezér javallja szándékát.

68.

Nem sok idő mulván, az nagy Ázsiából
Sok had érkezék, kik voltak tengeren túl,
Számptalan sok tatár meótiszi tótul,
Ezek küldetének khán prekopitátul.

69.

Ifjú Delimán vezére ezeknek,
Fia az nagy khánnak, nagy fejedelemnek;
Huszonöt ezer ez, és mind jó tegzesek,
Sok száz ezer közül válogatott népek.

70.

Könnyü had, és bátor, és gyors mint az árvíz;
Úgy tetszik, kezében mindenik halált visz:
Mert jó lova hátán csak jó fegyverben hisz;
Nincsen tartalékja sem tűz, sem sebes víz.

71.

Azt mondják, Delimán, mikor országokat
Járt volna látásért, híres városokat,
Galata városban látta szép Kumillát,
Kumillát, a szépet, Szulimán leányát.

72.

Kumilla szép haja megkötöze szívét
Ifjú Delimánnak, s vele minden kedvét,
Egy tekintet vevé el minden erejét,
Úgy hogy nála nélkül nem kívánja éltét.

73.

Akkor haza ment volt, most szép haddal jött meg
Törödvén, a szép lyányt miként nyerhetné meg;
Véletlenül szegény de megcsalatkozék,
Mert addig elvevé Kumillát Rusztán bég.

74.

Most már nyughatatlan, bánattal áll, vagy ül,
Untalan szegénynek szeme keservvel fül,
Mely miatt a szive, mint a hideg jég, hűl;
Éltével halálba, bánatja közt, merül.

75.

Őrizd, Rusztán vezér, jól ettől magadat,
Mert, mint dühös farkas, lesi halálodat,
Az vitéz Delimán nem tűrheti bűját,
Kitölti, ha lehet, rajtad bosszuságát.

76.

A tatárok után öt roppant seregek,
(Azt tudnád távolról, hogy sivó ördögök),
Ezek is Drinápoly alá érkezének,
Sok harczokon forgott vitéz szerecsenek.

77.

Mindenik seregben hat-hat ezer ember;
Mindenik hárommal verekedni meg mer,
Lova mint egy madár, maga mint egy tündér,
Mert oly könnyen fordul, mint esti denevér.

78.

Ezek Kazul basra jártak Szulimánnal,
Ezek Lajos királyt megverték dsidákkal;
Vitézek mind egyig, s nem fegyverderékkal
Paizsszal fődözvék, sem sűrű pánczéllal.

79.

Ezek előtt mégyen vitéz Amirásszen,
Maga is fekete, lova is szerecsen;
Az ő kedves lova Karabul, — kényesen
Melyet ő jártatott had előtt, s kevélyen.

80.

Mondják, hogy Karabul nagy Arabiában
Széltül fogantatott egy hires kanczában:
Hihető is, mert nincs se szélben, se lángban
Gyorsaság, vidámság, mint e paripában.

81.

Amirásszen után három fő kapitány,
Egyik az Olindus, ki okosság után
Ment mind nagyobb tisztre, s végre lett kapitány,
Negyedik osztályé a szerecsen hadban.

82.

Sziriai király, az okos Menethám,
Küldte másodikat: ez volt szép Hamviván;
Szerecsenek közül jött az Szíriában.
De vala harmadik kegyetlen Demirhám.

83.

Demirhám, az erős, kinél erősb nem volt
Sehol, valamerre Szulimán parancsolt,
Mert ez gyökeréből nagy tölgyfát kirántott,
Ökölrel agyon vert egy nagy elefántot.

84.

Ötödik Alderán, bátyja Demirhámnak,
Volt gondviselője a szerecsen hadnak;
Ez magyarázója volt minden álmoknak,
S Mahumet könyvének, hazug Alkoránn

85.

Ezek után jönnek vitéz mamelukok,
De szerencsétlenek, mert nincs nekik urok
Szulimánhoz nem rég estek, mint hódulók,
A nagy s bő Egyiptus lévén az ő honok.

86.

Kajer bég jön vélek, kit fővezérségre,
Mehmet Junnusz basa nem kis szégyenére,
Tett Szulimán császár; mert emettől féle
S ily nagy tisztre vinni szolgáját nem merte.

87.

Ezek húsz ezeren jó vitézek voltak,
Vitézséget Tommem bejtől mert tanúltak,
És noha sokféle nemzetekből álltak,
Okos vezér alatt mind egyesek voltak.

88.

Nem messze czirkászok, szinte szomszéd népek
A mamelukokkal, hadi rendben jönnek;
Ötvenkét ezeren ezek is lehetnek,
Mert zincsiek, geták, barstok vannak vélek.

89.

Magok választottak kapitányt magoknak:
Hadverő Ajgász volt neve a basának;
És bizony hiában nem nevezték annak,
Mert ez volt oka sok nemzet romlásának.

90.

Ajgász basa után jönnek zagatárok,
Legbenső Szittyából származott tatárok,
Hiszik az alkoránt; de zöld patyolatjuk
Mutatja, ki török, kik pedig tatárok.

91.

Ellepték a földet ezek, mint az hangyák,
Vagy széles mezőben a búza kalangyák;
Mindenütt villámnak csupán nyilak, szablyák,
És mindent rettentnek a lobogós kopják.

92.

Ezek olyan helyre soha nem fordultak,
Fegyverrel a melyet meg nem hódítottak;
De inkább azt mondom, hogy elpusztítottak,
Valamerre ezek világban jártanak.

93.

Sőt mikor törökre ezek föltámadtak,
Csaknem teljességgel őket elrontották.
De mi bűneinkért rajtunk maradtanak,
Istentől ostorul mert ők hagyattanak.

94.

Lám szittyá Tamerlán megveré muzulmánt,
Eleven fogá meg a Bajezid nagy khánt.
Akkor is láthattuk az isten hatalmát :
Csak játéku tartja embereknek dolgát.

95.

Soha az szittyákat senki meg nem verte,
Ő veszedelmöket senki meg nem érte :
Mithridates király háborgatni merte,
De, mondd meg énnékem, mit vihete végbe ?

96.

Hallották Rómának kevély nagy hatalmát,
Magokon soha nem látták birodalmát :
Nagy Sándor is látta szittyák bátorságát,
Mily nehezen vett meg tőlük egy kösziklát.

97.

Négy táborban ezek jártanak ékessen,
Mindenikben vala húsz ezer, tegzessen ;
Egyiknek parancsol fekete szerecsen,
Hármának Uldair, Lehel és Turáncsen.

98.

Ki számlálhatná meg az tenger fővényét ?
Vagy Hercyniának számtalan levelét ?
Az számlálhatná el Szulimánnak népét,
Az irhatná meg is roppant sok seregét.

99.

Mert valaki hallá : haddal megy Szulimán
A keresztényekre, s vele sok muzulmán,
Mindenik siet haddal császár után,
Mindenek örvende kaur megromlásán.

100.

Mert szép Indus vizén túl török nem lakik,
 Sem ő császárijoknak e föld nem adózik:
 Még is ím eljöve király Atapalik,
 Mert akarja látni, keresztény mint romlik.

101.

Jaj! hová fog ez a nagy felhő omlani?
 Mely világszegletre fog ez leszakadni?
 Isten nagy haragját hogy meg fogja látni!
 A ki ezt magára jőni fogja látni!

102.

Mint eget az felhő, ellepé az földet
 A sok roppant sereg és idegen nemzet. —
 Még nem vettük számba ázsiai népet
 Sem az európai hadakozó serget. —

MÁSODIK ÉNEK.

1.

Budai fővezér meghallá, Arszlán bég,
 Hogy ő tanácsából megbomlott békesség;
 Gondolá, mindenben árt késedelmesség
 De leginkább hadi dolgokban a restség.

2.

Az ő elméje is vala nyughatatlan,
 De okosság nélkül, azért állhatatlan,
 Ő minden dolgában volt igen oktalan,
 Azért is rosszul járt minden ő dolgában.

3.

Ura hire nélkül sok hadakat gyűjte,
Mert avval kegyelmét nyerni reménylette,
Hogyha kaurokat addig megverhetné,
Vagy tőlök valamely kővárat nyerhetne.

4.

Nyilván mondja vala: megszállja Palotát,
Senkitől nem rejti, titkolja tanácsát,
Sőt kérkedik vala: lerontja bástyáját
És elvágja vitéz Túri Györgynek nyakát.

5.

Azonban dühösen összegyűjté hadát,
Valaki köthetett oldalára szablyát;
Így mindig bővíté vezér az táborát,
Rövid nap számlála tizszer ezer szablyát.

6.

Megszállta Palotát vezér ennyi néppel,
Sok ágyúval, elég tűzi mesterséggel;
Időt nem mulatván sok ágyúlövészel,
Kezdi Móre bástyát törni keménységgel.

7.

Szégyenli a Túri, hogy vagyon kőfalban
Sánczolva, — szeretne lenni csak táborban.
Mint erős orosz lány nem késik barlangban
Ha fekvé találják gyors vadászok abban.

8.

Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadászt halomban mar, erős hállókat bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat ont;
Így cselekszik Túri, kit török had boszont.

9.

Benn jó rendet hagyván, maga kétszáz fejjel
Palotából kijő, mind híres vitézzel,
Törökre ráüte okos merészséggel,
Sokat benne levág, vitéz keménységgel.

10.

Istrázsát nem talál, mert bizvást alusznak,
(Éjfélkor vala ez) s békével hortyognak;
Nem félnek Túritól, rá sem is gondolnak
Hogy a magyarok ily dolgot próbáljanak.

11.

Kurt aga legszélről a vár felől vala,
Bolond merészséggel sátort ottan vona,
Háromszáz janicsár körülötte hála,
Ezekre Túri György bátran rárohana.

12.

Száz ötvenöt török csakhamar elesék;
Aga is álmából, alighogy kiugrék,
Mert este vacsorán sok húzamost ivék,
Túri György vesztére nagy sokat esküvék.

13.

Mezítelen karddal kiszökék sátorból,
Kiált segítséget, melyet vár Arszlántól,
Kiáltja társait a sátorok alól;
De mindennek nagyobb gondja van magáról.

14.

Szintén immár lóra ugrani akara,
Hogy ha még Arszlánhoz táborba futhatna:
Ott éré Tót Balázs, s a fejét lecsapá,
S az ő szép sátorát a magyar megrablá.

15.

Mély álmában jancsár sok megölettetik,
Álomból halálba, nem is messze, ugrik;
Teli gégejéből soknak a bor omlik,
Részegség jutalmát mindnyájan ott veszik.

16.

Háromszáz közül csak tizenöt szalada,
Ki Arszlán vezérnek e felől hirt ada.
Haragjában csaknem ő ketté szakada,
Gyorsan kétezerrel a felé szágulda.

17.

Palotába Túri de már bement vala,
Azért Arszlán vezér ottan nem találta;
De láta sok török vért ottan omolva,
Holttest, romlott sátor, sok hevert halomba.

A NAGY-IDAI CZIGÁNYOK

1851

EMLÉKHANGOK

A NAGY-IDAI CZIGÁNYOKRA.

(A «Bolond Istók» II. énekéből.)

... Nos, a cigányok.... Au! isten-csapása!
Hogy velök annyi mindég a bajom;
Nem volt talán elég a forró kása,
Midőn keresztül buktam e fajon?
Midőn megrontott *Ida* nagy romlása?
Bár ehhez is fér még egy-két «vajon».
Elolvasták-e, vagy föl sem szelék? —
Korcs volt, üres volt, aljas volt: elég.

Ki gondolt arra, hogy van benne *eszme*,
Czigányfölötti érzés valami,
De *Pucheim* kardja szívemnek szögezve,
Félig se mertem azt kimondani!
A *szalmapörnye* sem volt tőlünk messze
Miről magyar fül nem tud hallani,
S melytől sötéten jártunk akkoron,
Barnítva színünk s szívünk nagy korom.

Dicső, nemes faj, mely vérzett Idánál!
(Ott volt a végcsapás, *Világoson*)
Halálra mennék érted, ha kívánnál;
Engem esz a lúg, ha fejed mosom;
Rothadjon a nyelv, mely téged profánál
Édes enyim, szentem, magasztosom!
Azért kívánnám hogy még el ne haljak,
Hogy rólad méltán zönghessen ez ajjak.

Oh! láttam én (hisz' ott is voltam egyszer:
 Tenni kevés — de halni volt esély)
 Győzelmeid napját; s a szörnyű perczcel
 Én is alólbukám, midőn esél.
 Bámúlta *egy világ* a mit cselekszel,
 Minőt rege is csak ritkán mesél:
 De vállvonítva kullogott tovább
 Hogy sebeidben tipra büszke láb.

És engem akkor oly érzés fogott el....
 A szőlősgazda is, az egyszeri,
 Magánkívül s őrzöngve kaczagott fel
 Látván hogy szöllejét a jég veri,
 Dorongot ő is hirtelen kapott fel,
 Paskolni kezdé, hullván könnyei:
 «No hát, no!» így kiált «én uram-isten!
 Csak rajta! hadd lám, mire megýünk *ketten!*»

Így én, a szent romon, emelve vádat
 Magamra, a világra, ellened:
 Torzúlva érzém sok nemes hibádat,
 S kezdék *nevetni*, a sírás helyett,
 Rongy mezbe burkolám dicső orczádat
 Hogy rá ne ismerj és zokon ne vedd:
 S oly küzdelemre, mely világ csoda,
 Kétségb'esett kaczaj lón Nagyida.

Rajongva tűnt elém a sátrak népe:
 A vajda Csóri, a *nagy álmodó*
 Ki maga alszik egy nemzet nevébe',
 Álmában újabb, szebb hont alkotó;
 S hogyan koppasztja, mely még nincs kezébe',
 Madarát a többi por-puffogtató;
 Mind csupa bátor, nyílt őszinteség:
 De a bús tréfa mégis megesék!

Dicsőséget szomjaznak minden áron,
De, ha nem kell vér, olcsón is veszik;
Ritka dolog, hogy egyet értsen *bárom*;
A holnapot *ma* bízvást megeszik —
Stb. — hisz megírtam akkor-nyáron.
Ne irtalak vón' kis könyvem pedig!
Rosz vagy, silány vagy; máskint nem hevernél
Száz számra most is *Julius Müllernél*.

ELSŐ ÉNEK.

FOGLALAT.

Vár szorult védelme, Vajda fényes terve,
Czigányok gyűlése, Harczi zendülése,
Csóri eszes volta, Hősek többi dolga,
Ez ének rendében Le van írva szépen

Egyszer volt özönvíz, mióta a világ;
Egyszer nyit száz évben, az áloe-virág;
Egyszer esett, mondják, kutyavásár Budán:
Egyszer a hős dáadék romlása Nagy-Idán.

Múzsza, te, ki nem jársz idres-bodros kontytyal,
Vézna bőrdet sem fested bécsirongygyal —
De piros, de pozsgás napégette arczod:
Te segíts, méltóan elzengnem e harczot!

Add rívó hegedű bűgását dalomnak,
Czinczegő zengését húros czimbalomnak,
Klarinétok fűttyét, dobok dobbanását,
Harsány trombitákkal összeroppanását.

Önts szájamra édes, hatalmas éneket,
Melylyel örökítem választott népedet;
Míg a magyar nóta daliáit zengem:
Parlagok múzsjája! cserbe' ne hagyj engem. —

Írtanak ezerben, ötszáz ötvenhatban,
Pártosság magyar közt vala szép divatban:
Nagy-Idát Perényi birta, egyik párton;
Kapitány a várban jó Gerendi Márton.

Kapitány a rangja, de lehetne káplár,
Mert alighogy tíz-husz alattvalót számlál;
Hanemha betudjuk egy-egy emberszámba,
A mi ráadás volt gyűlevész cigányba'.

Miért be ne tudnók s miért be ne vennők?
Eddig is a várat ki védte, ha nem ők?
Töri az ellenség, már tizenhét napja,
Mérgében a nyelvét hiába harapja.

És harapná, bizony, isten tudja meddig,
Ha az ennivaló el nem fogyna keddig;
Ezt a bölcs Gerendi látta még szombaton,
Hogy próféta lett vón' pedig, nem mondhatom.

Hívatá azértan cigányok vajdáját,
Ledicsérte rúttul az egész fajtáját,
Azután így szóla bizodalmas hanggal:
«Bölcs, vitéz, nagy férfi, fejedelmi ranggal!

«Jól tudod, hogy e vár minden baja, gondja
Egyedül erőtlen vállaimat nyomja:
De sok, a mi hogy sok, több mint elegendő:
Nem bir annyi terhet egy számár, mint kettő.

«Több ész többet talál, nem hiába mondják.
Ím azér' rád bízom a vár felegondját:
Társam vagy: ne a kulcs! hordjad és viseljed;
Töltsd be énutánam a második helyet.

«Hanem esküdjél meg — tartsd fel három ujjod —
Közös titkainkat hogy el nem árulod:
Mondjad «isten» szóval: téged úgy segéljen . . .
(Mondá Csóri vajda: ötet úgy segéljen).

«Tudd meg azért: vagyon az élelmünk fogytán,
Sőt, ha nem kiméljük, holnap is elfogy tán:
Azontul? . . . nézhetjük a csillagos eget,
Azontul keserves éhhalál fenyeget.

«Én hát ma (de *titok*: jól szivedre kötöm)
Kevés magyarimmal a várból kiszököm,
S holnap éjjel bőven hozok eleséget:
Igy teszem luddá a botor ellenséget.

«Te pedig, barátom, míg távol leendek,
Válj becsületére híres nemzetednek;
Kitörést ne próbálj. . . . a nagy világér' se!
De légy ember, a hol ember kell a résre.»

Igy beszélt Gerendi. A fővajda pedig
Azt gondolta elébb, hogy csak ingerkedik:
De mikor bevette a várnagyi hitet,
Pislogó szemével hunyorítva intett.

Megfeszült örömtől mind a kilencz bőre,
Dicsősége majdnem kihízott belőle;
Hanem ott ült — fedve harcsabajuszátul —
Egy kicsi ravaszság, szája végén, hátul.

És felelt ekképen: «Vitéz kapitányom!
Nem is utolsó nép ez az én czigányom:
Tűz van bennök, uram, hogy szinte *sűt*, ragyog . . .
Én pedig — vajdának épen illő vagyok.

«Csak ide kell bízni *Puk Mibály* uramat:
Megkeserűli, ha bizgatja váramat!
Bátran mehetsz, pajtás, itt a vitéz sereg;
Mehetsz bátran, fiam, itthon lesz az öreg.»

Igy szólt; és komolyan, mint vajdához illik,
Nyujtotta kezét, a jobbot tudniillik,
Vontatva, begyesen, fejedelem módra,
Mintha nagy pártfogó nyujtaná kéz-csókra.

Most az Éj fölvette tolvajköpönyegét,
Eltakarván azzal pitykés öltözetét;
Várban a magyarság készül titkos útra;
Esze ágában sincs visszatérni újra.

Alighogy a várból a magyar katonák
Egy rejtek kijárón lábukat kivonák :
Népét Csóri vajda feljáratta rendbe ;
Gyűlést hirdetett a legnagyobb terembe.

Volt a szép rokonság hetven sátoralja :
Mindenikből egyet hívatott a vajda,
Mindenik sátorból a legvénebbiket,
A mennyibe' nem volt csupa vak, vagy siket.

Hamar a cigányok kezdenek begyűlni,
Csóri vajda körül tanács-széket űlni :
Büszke faj! nemes faj! Ha elsorolhatnám
Őket illően, egy vak lóért nem adnám.

Jött elébb Akasztó, hórihorgas cigány,
Nem volt ily kovácstöbb, sem Nagy-, sem Kis-Idán ;
Fejjel haladá meg a többit Akasztó :
Hátha még nem volna görbe, mint egy patkó.

Jött azután Nyúlláb, meg a kancsi Degesz :
Mindenik iszkábál, hasadt teknőt szegez ;
Vékonypénzü Nyúlláb szőrös mivoltától —
Vette nevét Degesz domború hasától.

Csakhamar követte Vigyori és Kolop :
A hol e kettő jár, jól megy ám a dolog !
Vasfűvel kinyitnak minden zárat, békót, —
Az anyja hasából kilopnák a csikót.

Nemkülönben Gyügyü, — Gyügyü, kinek párja
Messze földön nem volt tapasztó munkára ;
Nyeszegi, a rostás ; Pityke, a rézmíves,
Hénye férfiú, kit úgy csufolnak : *Híves*.

Egyszersmind betámaszt félszemű Toportyán,
Ő, kit Éva szüle Hernád vize partján,
Göndörhaju Éva, — nem bizonyos, kitől :
Talán a hajdankor pogány istenitől.

Nézd el immár Bunyit és vitéztlő Kákát!
Ennek a mentéjét, annak a nadrágát:
Téglaszín a nadrág, és a mente kéken
Rugta el a sujtást, valamikor — régen.

Jó Habók, Irhával, s Diridongó hátul
Ki huszonegy rajkót nemze Dundijátul;
Apja, anyja is él, — nagyapja, nagyanyja:
Mind együtt lakozván, nőténye és kanja.

Múzsza nekem mondd el: hány szekér és hány ló
Az, miből parancsol vitéz Diridongó? —
Szekér ugyan kettő, s egy kopott taliga;
Ló három, szilajok, valamint a csiga.

Ne feledjük immár Sűsüt, a ki szépen
Tud vésni betűket, czímert a pecséten:
Czímerbe oroszlánt három-négy farkúnak,
Metszi a *p* betűt, megfordítva, *q*-nak.

Ezután belépett a híres Juhgége,
Ennek a hegedű tanult mestersége:
Vele jött a bőgős, a ki sántit hajsza,
Himlőhelyes arczu, bádog szemű Kajsza.

Láttad-é tavasszal, de mikor még hó van,
Szemétdomb körül a havat olvadóban?
Itt kibarnul a domb, fehér még amoda:
Ilyen ősz hajával a tisztos Laboda.

Laboda, ki ellát messzi jövődőbe,
Az elásott kincset megleli a földbe' —
(Legalább azt, a mit maga elásatott)
S tudja hogy ütni fog, ki emel rá botot.

Érdemes továbbá említésre Hubi.
Ennek tudománya sem volt mindennapi:
Mert nincs oly pipaszár széles e világon,
Melyhez ő szurkáló-vasat ne csináljon.

Ott van Csucsuj, a kit egy időben Mokra
Téglavető szűrűn hítt kemény birokra:
De ugy vágta Mokrát Csucsuj a homokra,
Hogy azóta mindig arról kódul Mokra.

Jó Csimaz, kit hajdan értek lólopáson.
«Nem loptam, felelé, követem alászon,
Keskeny úton fekütt, hol menni akartam —
Bizony sohsem esett ilyen csufság rajtam.

«Hátul mennék: de rug; elől mennék: harap;
Átugrani könnyebb, sokkal is hamarabb;
Ugranám: felpattan . . . a hátára estem . . .
Jó, hogy elfogátok, áldjon meg az isten!»

De leírni őket vajh! ki győzné sorra?
Dicsőségek nem fér a papirosomra:
Nohát nem is bántom. — Lássuk már a gyűlést,
Mivel Csóri vajda megnyitá az ülést.

«Urak és urfiak!» szavát így kezdé meg,
«Válogatott cigány férfiak, legények!
S valaki jelen van, az egész rokonság!
A mér' összegyűltünk, fele sem bolondság.

«Legelébb halljátok (de csak négy szem között):
Magyar nép ma este a várból kiszökött . . .
Nem baj! még szerencse! megmondom az okát —
Addig minden ember tűrtöztesse magát.

«Régi híres nemzet cigányok nemzete,
Sötét ó világban vész el eredete;
Azt mondják, Faraó lett vón' első vajda:
De ma is czivódnak a tudósok rajta.

«Akar innen, akar onnan kerültünk is,
Akar — ha mindjárt az égből cseppentünk is:
Dicső nép vagyunk mi, annyi már szentvaló;
Csak az irigyünk sok, hordja el a manó.

«Holmi eskütfélék, sőt falusi bírák,
Szép szabadságunkat nagyon körülnyírák;
Elfajít, elszéleszt a vármegye végre:
Mint valami retket, plántál faluvégre.

«Hagyjuk-e, tűrjük-e, véreim, czigányok,
Hogy erőt vegyenek ezek a zshiványok?
Eltörüljék a föld színéről fajunkat,
Kordovány bőrünket, fekete hajunkat?

«Van-e a világon vitézségre párunk?
Lett vón' alkalom csak egyszer megpróbálnunk!
Aztán meg, nagy átok e szép ivadékon,
Hogy az egyetértés közte igen vékony.

«Tartsunk össze, urak! most, urak, vagy soha!
Itt a jó alkalom; hí a nemzet java. —
S miután ez a vár nekünk esett ingyen:
Neve is ezentul Csórivára legyen.»

Most a nemzeti gőg kitöre nagy zajjal
Mint dugóját a szesz kiüti robajjal.
Tetszett Csórinak, hogy a beszéde tetszik,
Folytatá azértan, a mint következik:

«Először is tehát ez a végzés már ma:
Nem *bocsátjuk* többé a magyart a várba,
De magunk kezére folytatván a harczot,
Szélyelverjük innét holnap a labanczot.

«Másodszor: miután a ránkjövő héttel
Be fog következni az uj vajda-tétel,
E fő hivatalra oly férfiut híván,
A kit a mi lelkünk iszonyúan kíván:

«Örökös fejünkké teszszük Csóri vajdát,
Ki Czigányországnak megveti alapját,
Összegyűjtve itten, régi Nagy-Idán,
Mind azt, a ki vitéz, mind azt, a ki czigány.

«Harmadszor . . .» de tovább nem mondhatta Csóri,
Mert iszonyu lármát kezdtek hallgatói :
Többen ezt kiálták : jól van! helyes! éljen!
Sokan ezt : halljunk szót! más is hadd beszéljen!

Főkép Diridongó, jeles helyre állván,
Tátoga erősen valamit a kályhán,
Képe sötétveres, nyaka, szeme dagad :
Csillapodván a zaj, monda ily szavakat :

«Nem hagyom halálig! csak azér' se hagyom!
Csórinál miköztünk emberebb is vagyon :
Nem kell Csóri, nem kell! van külön legény is
Főfő vajdaságra . . . akar ehol én is !»

Igy beszélt a kályhán. De Akasztó fogja
És lerántja onnét a lábánál fogva ;
Hős Akasztót Irha fejbeüté hátul
Hogy csak elnyújtózott, messze a padkátul.

Nyolczan vagy kilenczen most körül csipkedték —
Kicsibe, hogy Irhát ki nem készítették ;
De megvédte Irhát vitéz Diridongó,
Nyeszegi és Vaczok, Hagymaszár és Kongó.

Gyügyü Csóri felé mutogat hüvelykkel :
«Hallja-é kend, Csóri : kend leülhet! nem kell !»
De körmére húzott Dámi, hogy beszopta,
Mintha medveczúkor volna ráragasztva.

Dámit ennélfogva legyűrte Kanálos.
Lőn immár a veszély közös, általános :
Kétszer elfáradtak, kétszer megpihentek ;
Harmadikszor még is újra összementek.

Hallván pedig e zajt kívül a közönség,
A legelső neszre mingyárt beözönlék :
Férfi, nő, fiú, lány; még a csecsszopó is,
Még a száz esztendő s vén anyó s apó is.

A barna fehérnép lelkes arczczal íget,
Védeni, segítni harczos férjeiket;
Fegyverök hatalmas fog, köröm vagy gége,
Meszelő, seprűnyél s az üszökfa vége.

Láb alatt pedig a nagyreményü rajkók
Minő lármát csapnak! valamint a szajkók.
Boldog apa, kinek öt hat fia harczol!
Mint nagy puska mellett sok ropogó pisztoly.

Ím hős Diridongó tíz fia, tíz lyánya
Útközet hevében apját körülállja;
Harczol Dundi asszony, mint a kölykös medve,
Szügyei, mint bástyá, merészen dülyyedve.

A gyarló csecsemők s öregek ellenben,
Nem tudván egyéb kárt tenni az ellenben,
Sikoltnak, hogy ég-föld lesz beléje siket,
Tépik ruhájokat, tisztos fürteiket.

Dúl a harcz dühösen, mint egy veszett gulya,
Esztelen polgárok gyilkos háboruja;
Ennek orra véres, annak háta kékül . . .
Csuda hogy megesett emberhalál nélkül.

Bizony emberhalál is lett volna vége,
Hogyha el nem illan a vitéz Juhgége:
Erre Csimaz horgolt, szörnyen fenekedett;
Jó, hogy eloldhatta mégis a kereket.

Bölcs Laboda ugyan százszor fölemelé
Ökleit az égre, vagy a padlás felé,
Százszor is kiálta: csitt no! egyet mondok!
Százszor föl se vették ötet a bolondok.

Akará mondani a tapasztalt öreg,
Hogy minden baj, inség háborúból ered:
Döghalál, sok vén lyány, sok rossz vers . . . hiába!
Nem birt szóhoz jutni a csaták zajába'.

Lőn pedig, hogy újra kidőltek pihenni,
 Negyedik tusára lélekzetet venni.
 Kapott ez alkalmon Csóri eszes vajda,
 Fölveté fehérlő szemét s így sohajta :

«Oh te szent Habakuk! czethalas szent Jónás!
 Vajmi bolondság ez, dőre visszavonás!
 Hisz még meg se' fogtuk, hát minek koppasztjuk?
 Jobb bizony, e kérdést másszorra halasztjuk.

«Ki legyen a vajda; én-e, vagy pedig én?
 A győzelem után szóba jöhet megén':
 Most készülünk harczra — s hogy erősek legyünk:
 Addig is — itt a kulcs: nosza igyunk, együnk!»

- Mint az összeröfent nyáj, midőn a zsákot
 Meglátja, — felejtí a háboruságot,
 Rohan válujához, egymást töri, tolja,
 S a kanász jóltévő kezeit csókolja:

Nem máskép tevének a lelkes cigányok:
 «Éljen Csóri, éljen, örökös vajdájok!»
 Mind inába fornak, majd agyon tapossák,
 Azt mivelí bennök a háládatosság.

Egy perczben üres lett kamara és pincze,
 Görnyed az áldástul cigányok gerincze.
 Feledik, mint a bölcs, a kétes holnapot,
 Csinálnak karácsonyt és szent Ivó napot.

Künn, szabad ég alatt, piaczán a várnak,
 Egynehány ölfából nagy tüzet csinálnak,
 Sátrakat vonnak fel, mint az isten gyepén,
 Sistereg a bogrács, pirul lángos, lepény.

Majd az étel sorját nem győzik bevárni,
 Kezdenek füttyölni, ugrós tánczot járni:
 Csattogó bokával jobbra balra futnak;
 Megfővén az étel, mellé kuporodnak.

Gyöngé az én tollam, írni erről képet.
Oh, arany szabadság! nézd el a te néped:
Hogy eszik, hogy iszik, hogy örül, hogy múltat!
Millyeneket fal — és még csak meg se' fúlad!

Nincs ott asztal, abrosz, cifra evőkészség,
Nincs egyéb fűszerszám, mint a jó egészség,
Nincs egyéb mérték, mint kinek-kinek gyomra:
Még is ritka eset, hogy ez megromolna.

De van náluk egy bűn, még pedig halálos:
«Mikor egyik *aprít*, a másik *kanáloz*»;
Ezt nem szívelhetik, ezért haragusznak,
S mint kutyák a konczon, összemaragosznak. —

Miután hasából kiveté a drágát,
Megereszté Csóri szíjjal a nadrágát
S monda: «most az ágyu hadd dörögjön, hagyom!
Örömeire hogy ma vajdatétel vagyok.»

S legottan vitézlő férfiak menének,
Hogy kihoznák a port, ágyut töltenének.
Rárántá azonban Juhgége s a banda,
Megkezdé a tánczot legelébb a vajda.

Egyengeti lábát komoly lassu tánczra,
Nem hozzávaló már, hogy megszaporázza;
Illegeti fejét, lebbenő nagy hajjal;
Néha így tesz: «hap! hap!» néha így tesz: «haj! haj!»

Ezüst gombos mente lóg le a nyakáról,
Fityeg a nehéz gomb, mint körtvély a fáról;
Kék színű a mente, báránybőr perémes,
Buja kövérségtől a posztója fényes.

Sárga csizma lábán, sárga sarkantyúval,
Csizmarajtját néha megérinti ujjal,
Néha lábujjhegyen megállva sokáig,
Összebillegtetí sarkantyús bokáit.

Majd körültekint, hogy társat is válasszon:
Dundihoz megy és mond: «ej no, komám asszony!
Eb a ki haragszik, én már elfeledtem:
Nosza egyet-kettőt fordulnánk mi ketten.»

Mosolyogva Dundi nyújtja fényes kezét,
Átengedi magát s minden ő nehezét;
Könnyen lebeg ő, mint vontatott petrencze,
Akarám mondani, a boglyakemencze.

De mikor a táncznak jött szilaj ugrósa,
Leszakadt szép Dundi, mint egy bazsarózsa,
Leszakadt a vajda gyölcsinges válláról,
Mint a bazsarózsa leszakad bokráról.

Vajda is megpihent tetején egy zsáknak,
Helyet engedvén a szép fiatalságnak.
Lőn már a vigasság közös, általános,
Kedvök semmi részben nem vala hiános.

Ott evés-ivásban hogy felmelegedtek,
Tánczra ott mindnyájan mikép kerekedtek,
Sok legény hogy verte *majd* a hátát sarkkal,
Sok piros viganó hogy repíte farkkal;

Hogy raká és hányta a sarjú-nemzedék
Díszes rókatánczát és cigánykerekét:
Hadd zengjék el azt már énutánam mások,
E dologra méltóbb kölyök-óriások.

Ez alatt az ágyu dörge-morga folyvást,
Nem golyókat lővén — lővén pusztá fojtást,
Nem kimélik a port, egyre puffogatnak,
Öröme a nagy, nevezetes napnak. —

MÁSODIK ÉNEK.

FOGLALAT.

Kérded: mi van ebben? Puk vezér megszeppen;
Majd egyebet forral: De leül nagy orral.
Vajda pedig ébren Tündök az éjben
S talál nagy szerencsét — A Dárius kincsét.

Puk Mihály azonban, ellenség vezére,
Nem fekütt sem a jobb sem a bal fülére,
Czigányok zajától nem tudott alunni,
Dehogy merte volna a szemét behunyni.

Első ágyúszóra (mivel nagyot pukkant)
Felüté az orrát, hanem meg se' kukkant;
Másik ágyúszóra, pápaszemet rakva
Hallgatá erősen, füttyöl-é a magva.

Harmadik lövéskor felugrott s kiméne.
Kérdi a pattantyus: tán felelni kéne?
«Világért se, ugymond, hiszen *pufra* lőnek:
Ki tudja, miféle hadi fortélyt szőnek!»

Rendelé, hogy kiki lenne szerbe-számba':
Nyeregben a lovas, az ígás ló hámba',
Sorban a gyalogság, felállítva szépen,
Ágyunál a tűzér, kanócz a kezében.

Ómaga, miként egy vén fogatlan farkas,
Kit megűz a *Bodri*, megkerget a *Talpas*,
Kerüli az aklot sanda, görbe szemmel,
Ott hagyni sajnálja, beugorni nem mer:

Azonképen ő is kullog a sötétben,
Kerüli a várat, megáll minden lépten,
Majd a pápaszemmel, majd csak az övével,
Majd pedig kukucsál nagy hosszú csövével.

Néha jobbra fordul, néha balra fordul;
Kérdezi a jelszót minden kis bokortul;
Oly vigyázva lépdes, nyomot alig hagyván,
Mint macska, ha sétál a tövis-garadján.

Mert hogy a zaj ottbenn nincs minden ok nélkül,
Ennyit ő belátott a maga fejétül,
Azér' ősz a haja, azér' képe ránczos,
Azér' a tarkója arany paszomántos.

Összehívatá a tábori tanácsot,
Ily veszedelemben hogy adna tanácsot,
Mert a mely dologba nem láthatni bele,
Ki tudja, mi szörnyű veszélyel van tele!

Miután azok a fővezéri szóra,
Hamar összegyültek, gyülekeztek volna:
Magukban a dolgot forgaták erősen:
És annakutána hallgatának bölcsen.

A vezér pediglen ágy alól kivonva
Egy nagy papirosat, mint egy szóró-ponyva,
Leterítetté a sátor közepére
És lehasaltak mind, körül a szélére.

Képzелhetni, milyen nagy volt az a levél
A melyikre, festve, egész ország lefér!
Város, falu, erdő, hegy, folyóvíz, patak . . .
Még *hal* is a vízben és az erdön *vadak*.

Voltak azon gályák, hullámhányó tenger,
Bozontos hegyek, mint egy-egy gubás ember,
Kacsaringós folyók, találomra . . . mint a
Dinnyeföldön mikor szélyelfut az inda.

Ott a tokaji hegy, mint egy czukorsüveg,
Mellette mingyárt az asszuboros üveg;
Ott a Hernád vize . . . hires folyam váltig,
Azér' mondják: nincsen párja a Hernádig.

Csonka tornyaival ott vagyon a vár is,
Rajzban sem kisebb mint ez a kalamáris;
Őrzi nagy-kevélyen három szál levante,
Egy a kapu előtt, kettő pedig benne.

Mind ez, többel együtt, megvolt a levélen,
Irva sok szinekkel: sárgán vagy fehéren,
Feketén, pirosan, kéken vagy irombán.
Környülfeküvék hát a vezérek, mondám.

De sehogy se' birták belőle kinézni,
Mit akarnak mostan Nagy-Ida vitézi;
Noha mind oly tudós képeket formálnak,
Mintha a világon semmitsem tudnának.

Kezdődtek ugyan szép tekervényes viták,
Jegyezé utánok kilencz íródiák,
Sok papir elpusztult, sok tinta elfogyott:
Akkor csapta feljebb a zsidó a rongyot.

Míg így tanakodtak a mi bölcs vezérink,
Monda egy sovány ur (legyen neve Héring):
«Sok szónak sok alja: én találtam egyet:
Uraim, nem látják ezt a magas *hegyet*?»

És *rittig!* a hová ő a körmét tette,
Állott egy magas hegy, a várnak felette,
Olyan, hogy ha e hegy tetejére másznak,
Kéményébe látni a várban a háznak.

Monda most vezér Puk örvendetes arczczal:
«A mi meg van írva, az, barátim, nem csal.
Könyvben a valóság: másról nem felelek;
Ki nagyobb hadvezér, mint e bölcs levelek!

«Hányszor összejártam az egész vidéket,
Csetlettem botlottam tapasztalás végett,
Szemeim jól látnak, üveget is tettem:
S ihol, e nagy hegyet észre nem vehettem!»

«Van biz' ott hegy, ménkő!» csúfolódott Czibak,
 «Hisz' talán meglátná . . . még az is, a ki vak . . .»
 Tovább mondta volna, de csak ennyit mondott,
 Mert nagyon lebőgték érte a bolondot.

Szóla Puk, miután elment az izgága:
 «Oh! e felfödözés nekem igen drága;
 Innen lövetem a várat szerteszélyel,
 Ide vonszoltatom ágyuim az éjjel.»

Fogta hevenyében, és a hegytetőre
 Ágyukat rajzola, szájukkal előre:
 S a mint a sok ágyu Nagy-Idára lenéz,
 Reszketni látszott a három festett vitéz.

Tökéletes a terv, mi híja se látszik,
 Netalántán még a kivitel hiányzik.
 «A kivitel enyém» monda Puk kevélyen,
 A többi vezérek meghajoltak mélyen.

Azzal szétoszoltak, kiki ő helyére,
 Kiadá parancsit a had fővezére:
 «Nosza, minden ágyu felállítva legyen,
 Nyugat felől, itt s itt, ez s ez magas hegyen!»

«Az lehetetlenség» — «nincs lehetetlenség!
 Ha nem bírja négy ló, hát nyolczczal vitessék,
 Ha nem bírja el tíz, be kell fogni százat,
 S mindenik kerekét taszítsa egy század!»

Mint mikor valahol, sötét csendes éjen,
 Viszik a halottat fekete szekéren,
 (Mert ha nappal vinnék, a nép botra keíne,
 Nehogy a határát jégeső elverje);

Nincsen egy hang, egy pisz, tengely sem nyikorog,
 Csak a lovak lába s kocsis melle dobog —
 S tompán a koporsó kondul meg ha zökken:
 Ugy vitték az ágyut az éjjeli ködben.

És már odaértek, hova céljok menni :
De bizony a hegyből nincs ott semmi, semmi,
Ellenben a kerék az agyáig lejár
Lévén ott nem egyéb — mint egy csúnya mocsár.

S mint a részeg ember, ha jó kedve feles,
Elhagyja az ösvényt, másik útat keres,
Hát egyszer csak sülyed, csak sülyed fél lábbal,
Felborul s nem gondol többé a világgal;

Bő nedvesség miatt megdül, mint a búza,
Csak úgy horkol aztán, a bőrt egyre húzza :
Nem másként az ágyuk a puha mocsárban,
Lefeküttek *búszan*, visszamentek *bárman*.

«Gyihé! gyühé!» már most; kezdődik a hű-hó,
«Gyihé! gyühé!» kiált a várbul az ekhó;
Reccsen a rúd, felhércz, és az ostor pattog;
Gúnyosan a várfal reá visszacsattog. —

Nem hallák azonban már ezt a czigányok.
Édes Álom hinté párnáit alájok :
Kavicsból, göröngyből, úton és ut mellett,
Számokra puhitván szenderítő pelyhet.

Jött az édes Álom, csöndesen, mezítláb,
Hogy a vígadókat meglophassa inkább;
Elringatta előbb a kicsiny purdékat,
Azután a tisztos őszhajú dádékat.

Ott egy csecsemőnek, az anyja ölében,
Szájából az emlőt kifordítá szépen
Es beföcskendezte kormos arczát téjjel,
Mintha barna földre fris hó esik éjjel.

Mást kopasz fejével lefelé úgy csünget,
Mintha felakasztjuk füstre gömböczünket;
Másnak, ámbár alszik, mellyet épen rágott,
Meghagyá szájában az ízes czobákot.

Hős Diridongónak a tele poharat
Kiüté kezéből, csak a füle maradt,
Aztán földre dönté magát is, hogy orral
Fúná a port, mint egy szuszogó bocskorral.

Akasztót, a nyulgát, hosszú volta miatt,
Karikába gyúrte, mint egy nadrágszíjjat,
Ellenben kinyujtá Degeszt hátrafelé,
S rőfögő disznónak lelkét adta belé.

Elnyomá szép lassan hegedűs Juhgégét :
Álmában is húzta ő a nóta végét,
De mikor nem húzta s minden ujja megállt,
Lelke azután is mindegyre muzsikált.

Így a csendes Alom, ez a szende angyal,
Betakarta őket holmi kapcza-rongygyal,
És legott a kérges, ponyvaféle vászon,
Olylyá lett, mikép a gyenge, síma bársony. —

Csak te, vitéz Csóri, csak te nem alhatnál ;
Virrasztasz kegyetlen harczy gondolatnál,
Egyedül piszkálsz a félálmos tüzet,
Míg körültesz alszik a daliás nemzet.

Igenis, a vajda, egyedül az éjben,
Bagót csémegézve, gondolkodik mélyen,
A holnap harczáról, véres viadalról,
Nevezetes, fényes, dicső diadalról.

Eljárta eszével Nagy-Czigányországot :
Hogy s mikép vesz ő majd új veres nadrágot
A mely senkinek még soha testén nem volt —
Ánglia-posztóján bársonybul lesz a folt.

Képzele képtelen földi boldogságot,
«Annak közepére egy szál gyöngyvirágot» :
A virágszál ő lesz, Csóri nemes vajda...
De mi jutott hozzá, hogy olyat sohajta? —

Nagy szomorusága jutott az eszébe :
Két szép úrfikája, meg a felesége,
Kiket a Maros, hajh! már azelőtt jóval,
Elvitt, taligástul, és egy tarka lóval.

Mennyiért nem adná, hahogy őket mostan
Járáthatná talpig bíborban, bársonyban!
Így a boldogságán nem örül, csak félig:
Mit ér a *nagy lepény*, ha nem törhet nekik!

Azonba', hisz' ő még vénnek sem olyan vén
Hogy ki ne pótolja, feleséget vévén;
A ki adott *tálat*, adni fog melléje
(Gondolta magában) ki azt *körülülje*.

«Megvettetem — úgymond' — a szerencse-kártyát!»
S vőn kezébe üszköt, mint valami fáklyát,
Ment egy omladozott ó pinczébe, a hol
Rasdi, a varázsló, tanyáz mint egy bagoly.

Így esett, hogy a zajt nem hallá meg ő sem,
Noha az ellenség kurjongat erősen,
Száz kötél szétmállik, száz rakoncza pusztul:
Hanem az ágyuknak a füle sem mozdul.

Így, midőn a bivaly, forró-meleg nyárban,
Szekerestül együtt elfekszik a sárban:
Sem istenkáromlás, sem pedig vasvilla,
Úri kényelméből kivájni nem bírja.

De a bivaly fölkel, midőn kedve tartja,
S a mi szekér még van, azt is kiragadja:
Ellenben az ágyuk ott maradtak végkép,
Miért is vezérink a hajokat tépték.

Összegyűltek újra, hogy tanácskoznának,
De utoljára is ily végzést hozának:
Hogy a mit ki nem bír húsz ökör húsz lóval,
Azt a bölcs tanács se' húzza ám ki, szóval.

Legelőször is Puk leszidá Heringet:
 «Az ur vitt, nem egyéb, e nagy kárba minket!
 Az ur *tette oda* — átkozom a körmét!
 Az ur sütte-főzte... egye meg a tervét!»

De Hering lesöpré magáról a vádat
 Az által, hogy ő meg Czibak ellen támadt:
 Ha *tudta*, ha *látta*, hogy mi lesz belőle,
 Mért nem gátolá meg a dolgot előre?

Nosza, valamennyi mind Czibakra zúdul:
 «Szörnyűség! czudarság! gyalázat az urtul!
 Maga is jelen volt, nézte, leste, várta:
 S egy szóval se' mondá: ne vigyék a sárba!»

De megszólalt mostan a gyűlés Nesztora,
 Fogatlan inyével az öreg Kusztora:
 «Nem úgy, urak, nem úgy! itt egyik fél sem ok:
 Csupáncsak, egyedül, maga ez a *dolog*.

«Mert, ha mi a rajzban mocsárt láttunk volna:
 Bizony ilyen tervet nem csináltunk volna;
 Szűrét Czibak úrnak ki nem tettük volna,
 Sőt inkább tanácsát helyeslettük volna.

«Ellenben, — ha a hegy *igazán* megvolna:
 Akkor a mi tervünk ugyan remek volna!
 Czibak ur pediglen nagyon felsült volna:
 Drága jó husz ágyunk el nem csücsült volna.

«Kettős úton halad az emberi élet:
 Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
 S minthogy az elmélet, most ezuttal, *sáros*:
 Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?

«A gyakorlat ez, hogy szedjük a sátorfát,
 S míg szélyel nem virrad, hordjuk el az irhát:
 Mert, ha az ellenség észreveszi kárunk':
 Lesz nekünk hadd-el-hadd! ugyan ebül járunk.»

Szavait az ősznek nagy «éljen» követte,
S legott a tarisznyát kiki szedte vette;
Nem is tudom én, ha a dolgok így állnak,
Lessz-e kit megverni holnap a vajdának. —

Csóri pedig, mondám, az odúba méne,
Hol bagoly módjára lakott Rasdi néne;
Költeni sem kelle a tisztos agg dadát,
Minthogy akkor épen felköhögte magát.

Ki mihelyt megérté a mit Csóri kíván,
A földre ültette, mert nem is volt díván,
Nyirkos földbe szúrta az égő hasábot,
Mely a mint csak tudott, oly szépen világolt.

Azután vevé a sors-intéző kártyát,
Leraká és kezdé nevezgetni tárgyát:
Ez nagy uraságot, amaz nagy háborut,
Ez jelöl vidámat, a másik szomorut.

Ez régi kedvesünk viszont meglátása,
Kiről már az ember nem hinné, hogy lássa:
Az töménytelen kincs, mellyet kiki talál;
Cs amaz ott csúnya, erőszakos halál.

«Te pedig, bölcs vajda, te vagy e tökkolop.
Ide vigyázz már most, kezdődik a dolog.»
Figyelt is a vajda, mert bizony kevésben
Mult, hogy el nem szunnyadt a figyelmezésben.

Rasdi meg a kártyát jól összevegyíté
S így szólott, miután a földre teríté:
«Tökkolop — uraság: ez jól illik össze;
Kár hogy igen véres háború van köztel»

«Hadd legyen!» dörmögte a vitézlő vajda,
«Hát az a fekete mellettem micsoda?»
«Ez fiam? ezt híják... *fekete embernek*,
Mivelhogy más nevét említni se mernek.

«Boldog az, ki mellé esik ez a kártya!
Annak a szerencse örökös barátja;
Melletted is, vajda, mennyi *kincs* van körül
S itt a *régi kedves*, kinek szíved örül.»

Mint midőn a jó pap papol igen szépet,
Viszi képzeletben a figyelmes népet,
Csak viszi, csak viszi . . . mígnem a jó nénék
Már inkább *álmodják*, mintsem hogy képzelnék:

Úgy hallgatja Csóri míg amaz terécsel,
Mert sok szóval mondta, a mit én kevésel;
Háromszor veté meg a kártyáit neki,
Háromszor egyformán jött a szerencse ki.

Hanem harmadikszor beszélt már süketnek,
Adta magát Csóri fényes képzeletnek:
Iszonyu roppant kincs: arany, ezüst, gyémánt
Hever lába előtt, káposztakő gyanánt.

Majd ezek eltűnnek . . . csak a banyát látja,
Ki előtte térdel, kezében a kártya —
S igazítja olykor, hogy égjen, az üszköt,
A mely ott füstölge nagy-makacsul köztök.

Hát egyszer csak, látja, hogy az asszony fölkel,
Megy előre és int a tüzes üszökkel;
Háromszor int vissza; ő pedig követi
Pincze belsejébe, a hová vezeti.

Mohos falhoz értek, — de az nem vala gát,
Körmével a banya kiszedi a téglát,
És olyan rést karmol hevenyébe rajta,
Hogy könnyen beférne három cigány vajda.

Alighogy azonban egy téglá kiesett,
Egyszerre, mint nappal, olyan világos lett;
Mikor pedig a rés ki volt bontva tágra,
Csaknem elveszett a Csóri szemvilága.

Fényes nagy terem volt az a hová léptek,
Híre sincsen abba' gyertyának, vagy mécsnek :
Gyertya helyett olyan darab gyémánt ragyog...
No, mint egy malomkő, hogy ne mondjak nagyot.

Merevül egy tükör a terem oldala,
A padlás-gerenda mind ezüstből vala,
Aranyhomokból van a ház földje verve,
És az ajtó megé gyöngy szemét seperve.

Környöskörül a ház rakva káddal, üsttel,
Az is tele volt mind arannyal, ezüsttel —
És az ágy láb mellett arany kotló ragyog,
Számptalan sok apró csirkéihez vatyog.

Beh szeretett volna ezek között Csóri
Kettőt avagy hármát az ingujjba lopni ;
A nagy kívánságtul viszket minden ujja,
Már le is hajolt, hogy a zsebébe dugja :

Hát csak elébe áll a *fekete ember* :
Szakálla, bajusza valóságos kender,
Vállig ér bajusza, térdig a szakálla,
Haragos szemekkel csúnyán nézett rája.

«Ne haragudjék kend, édes öregapó !
Nem vagyok én tolvaj, sem pedig len lopó ;
Nem bántom a csirkét, csak nézni akarom :
Nem terem mifelénk ilyen apróbarom.»

«Köszönd» felel amaz, «hogy apádnak mondtál,
Mert te is azoknak a dijjára jutnál,
A kiket én itten olykor, hébe-hóba,
Megsütöttem-főztem száz esztendő óta.

«Hanem már most, fiam, kettő között válaszsz :
Vagy elméssz üresen, úgy békével járhat, —
Vagy, ha kell e sok pénz, a szádat feltátod :
Hogy mi lesz belőle, akkor majd meglátod.»

Gondolá a vajda: «miért ne tátanám?
Hátha csak sült galamb repül belé talán?
Majd az ördög megyen üres kézzel vissza,
Ha a pénz után csak száját kell, hogy nyissa!»

Azzal ásít egyet, miből lenne kettő,
S gondolta magában: ez tán elegendő;
De csak elhült, mikép a leöntött parázs,
Mert ihol! szájába csapódik egy... darázs.

Összecsapta ugyan fogait ész nélkül,
De már akkor ott volt a darázs vendégül;
Csórit ijedtében a hideg is lelte:
Kinjába' mit tegyen? a darázst *lenyelte*.

«Szerencsés vagy fiam!» kiáltott az öreg,
«Ezt még egy halandó ember sem tette meg,
Szájából a darázst mindenik kizárta
S holtig nyomorék lett, a ki megpróbálta.

«De te — minthogy bátran le meréd azt nyelni,
Ez a pénz, a mit látsz, tied valamennyi;
Nem csak ez, de több is: gyere, megmutatom,
Es minden szobának kulcsát átadom.»

Csóri azt gondolta, hogy mind ez csak álom,
Dörzsölé szemeit s monda: megpróbálom!
Belemarkolt egyik közellevő üstbe,
S meggyőződött, hogy mind huszasok, ezüstbe'.

Majd egy kádba markolt: valóságos arany!
A királykép rajta; fénye, neheze van;
Borjuszájas ingét összeköté alól
S megraká, gondolván: csak ez legyen *való*!

Azután követte a kenderszakállut;
Arany kútat leltek, hozzá arany válut;
Onnan pedig gyémánt istálóba mentek,
Hol tátos paripák arany zabot ettek.

Vajda kiválasztott egy fehért magának,
Gondolá: ez jó lesz harczy paripámnak;
Akkor egy kamrába vezeté az ember,
Ott pedig volt sok szép mindenféle fegyver.

Hát mikor a pompás ruhatárba értek!
Van ott vörös nadrág annyi, hogy temérdek:
Egyen meg is állott Csóri szeme-szája,
És nem állhatá meg, hogy fel ne próbálja.

Szóla most az öreg: itt van a kulcs, nesze!
Nagy csomó kulcs felé nyúlt a Csóri keze;
Hanem, mikor épen elvenni akarta,
Ugy érezé, mintha égne attól marka.

Egy perczig a *tüzes üszköt* látta csupán,
Leve nagy sötétség körülte azután;
De a nagy sötétség nem sokáig tartott:
Ekkor monda Csóri: nem is hoztam kardot.

Visszament, hogy kössön egyet oldalára,
Aztán minden ajtót gondosan bezára
S fölment a pinczéből, hogy meglássa, vajon
Odakünn az idő millyen tájba' vagyon.

Minthogy pedig ottkünn már tetszett a hajnal,
Csóri a népséget fölveré nagy zajjal;
Ruhát, fegyvert oszta, parancsot ada ki,
Hogy az ütközetre készen álljon kiki.

De hogy és mint készül a vitézlő sereg,
(Lévén már most annyi szép ruha, ló, nyereg),
És hogyan állá meg dicsően a sarat:
Ennek elmondása más énekre marad.

HARMADIK ÉNEK.

FOGLALAT.

Fel trombita, sip, dob! Nagy dolgokat írok :
 Ágyúk morogását — Puskák ropogását ;
 Harczháboru mérget, A nagy csata végét ;
 Mellyek csodavoltán Bámul kiki méltán.

Nosza én paripám, gúnár liba tolla !
 Eleget pihentél, meg vagy abrakolva,
 Megvakartalak, mert a füled se' látszott !
 Nosza hát, kezdj mostan vídám fürge tánczot.

Háborúba mégyünk, a hol ölnek, vágnak :
 Köszön is nem is az ember a világnak ;
 Köszön a ki ráér ; sok a berenán tul
 Rövid búcsut vészen a kapufél-fátul.

De mielőtt érnénk a dolog nagyjára,
 Vessük szemeinket Csóri fővadjára :
 Mit gondol, mit akar, mit csinál, mit rendel :
 Ékes ritmusokban hallja minden ember.

Veszi legelőbb is a pinczébe utját :
 Felhordatja onnan a sok cifra gúnyát
 És kiosztja rendre, vitéz népe között ;
 Mind egy-egy pipacs lett, mikor felöltözött.

Azután a fegyvert osztotta ki renddel ;
 Azután jött zabla, nyeregszerszám, kengyel ;
 Kérdik a cigányok : hát a czoczó hol van ?
 Felel Csóri vajda : odalent, az ólban.

A mit szája mondott, bizonyítja tette :
 A sok szép paripát sorra fölvezette ;
 Akkor büszkén nézett a seregen végig,
 S gyönyörködött benne, hogy a szemök fénylik.

Egy része huszár lett, másik része gyalog,
Mindannyian égből lepottyant angyalok;
Maga Csóri, a mint a sort végigjárja,
Igy kiált: «csak nincsen a cigánynak párja!»

Hát még a fehérnép! a vidor apróság!
Mint ládára festett tulipánok, rózsák!
Szeme, szíve szerint öltözik mindnyája:
Csak ránézve is már hízott Csóri mája.

Hamar egy lapátot felkap örömében,
Megmeríti arany pénzzel a pinczében,
Viszi népe közzé, odaszórja: nesztek!
A min a cigányok kissé összevesztek.

Hát ím! a sokaság közzül síva-ríva
Csak elébe toppan felesége, Éva,
Mellette kunyorál két süheder cigány:
«Nekem is adj, dádé! adj nekünk is, apám!»

«Gyöngyeim! véreim!» így szólítja őket,
«Éva! Dámi! Jónás! milyen nagyra nőttek!
No, ki hitte volna hogy megint lássalak;
Azt gondoltam, régen megettek a halak.»

Monda erre Éva: «Bizony, meg is evett
Az a roppant nagy hal, melynek a neve czet;
Szerencse, hogy épen ottankörül uszkált
S benyelé kocsinkat, mint én egy galuskát.

«Nagy üreg volt benne, mint valami templom,
De sötétség lévén, üss ki Jónás, mondom;
Kicsiholt a Jónás az első ütéssel,
Akkor a hal gyomrát összejártuk mécscesel.

«Micsoda mája volt! mint valamely szikla,
Malomkő nagyságu benne a halikra;
A szálkája pedig — — lett volna belőle
Alkalmas szarufa bármi háztetőre.

«Épen akkor nyelt el egy nagy úszó lápot;
Dámi a fejszével favágáshoz látott;
Jó tüzet perditénk, a milyen csak kellett:
Ugy szárítkoztunk a ropogó tűz mellett.

«Én e rossz bicsakkal a májának estem,
Egy bográcsra való darabot lenyestem,
Még süttöttük-főztük, jóllaktunk belőle,
Hogy még a hasunk is félreállott tőle.

«Inni pedig vizet, mint valami kúton,
A kopótyujából meregettünk, rúdon.
Kilencz évig laktunk a csethal gyomrában,
Mint kukac a sajtnak, féreg a tormában.

«Végre addig ástuk oldalán a lyukat
Az ennivalóért, hogy egyszer kilyukadt,
S kimásztunk belőle, ott hagyván a döögöt,
Mellyet a víz régen a partjára lökött.

«Igy kerültünk vissza. Nem csoda különben, —
Még nagyobb csudák is szoktak esni könyvben.
Pogány szívű Csóri! de te nem szánsz minket:
Legyen eszed, Csóri: adj egy fél fityinget!»

«Adok, szentem, adok, lépem, vesém, vérem!
Elég egy lapáttal? vagy teknővel mérjem?
Mit adjak? mi kéne? mit isztok? mit esztek?
Ihon a lelkem is, odaadom, nesztek!»

Erre Dámi fia szólalt meg az első:
«Nekem avas háj kell, vagy szalonna-felső.»
De felrugta Csóri, hogy elesék hanyatt:
«Bolond! nem tudsz kérni mézbefőtt aranyat?»

A mily hamar tette, oly hamar megbánta,
Símogatni kezdé a fiút, mert szánta;
Akkor bévezette őket egy szobába
És felöltözteté aranyos ruhába.

Most a Dámi nyalka! most a Jónás hetyke!
Fénylenek a napon, mint a fényes pityke;
Közbül jár az apjok, fehér lován léptet,
Viszi ütközetre a daliás népet.

Rákezdí Juhgége a Rákóczi marsot:
Huszonnégy trombita gyönyörűen harsog;
Noha, a min Csóri nem kevésbé bámul,
Vagyon trombitájok mind lopótök-szárbul.

Mingyár' a kapuban kiadja parancsát,
Hogy az ágyu végét merrefelé tartsák;
Hatvan öreg ágyu az ellenség felé
Ugy tüzel, ugy füstöl, majd megpukkad belé.

De, a mi különös, nem szólanak nagyot:
El vannak rekedve? vagy szájok befagyott?
Azt gondolja Csóri, bundát vernek bottal,
Dehogy kell a fülét bedugni gyapottal!

Am minden lövéskor dül az ember sorra,
Ugy veri le egymást, ugy bukdosik orra
Mint kártyakatonák, mikor mind elesnek,
S egyenlő a sorsa *királynak, hetesnek*.

Hanem az ellenség ágyuja sem alszik,
Iszonyú tüze van, bár szava nem hallszik,
S ámbár a cigányság többször így kiáltott:
Ne lőj erre, bolond, ember van itt, látod!

Különösen féltik fényes szép szemöket,
Hol erre, hol arra, kapdossák fejöket;
Nem csuda aztán, ha bizony hébe-hóba
Beleütik is egy nagy ménkö golyóba.

Legelül a vajda, Dámival, Jónással,
Nem győzi a bátor népet biztatással:
«Rohamra cigányok!» eszeveszve ordít,
S rohan a cigány, de előbb hátat fordít.

Kiáltozza Csóri: «Megálljatok! hó! hó!
 — Vakmerő egy nép, de *bokros*, mint a jó ló —
 Szeméten szedett nép! ha meg nem állotok
 A lesz belőle, hogy én is elszaladok.»

Sarkantyúba kapja tátos fehér lovát
 S így kiált, beérve szaladó táborát:
 «Vitézek! na, látom bennetek a *jó vér*:
 Ha van ily sereg több — kössön fel a hóhér!

«Ez már a *szilajság*! ezt szeretem én, ha
 A legény nem lusta, szájatáti, léha . . .
 Ugy tudtok szaladni! úgy elgázolnátok
 Azt a czudar népet, csak *felé* futnátok!

«Nosza tegyünk próbát és forduljunk vissza!
 Folyjon az ellenség vére, mint a Tisza!
 Mert fogadni mernék a fehér lovamba,
 Hogy a győzelem a kezem közt van ma.

«Hogy pedig hát senki a szemét ne féltse,
 Ágyuk villanása vagy füsti ne sértse:
 Parancsolom: kösse be most mingyár' kiki;
 Aztán csak utánam! aló, bátran, neki!»

Igy biztatta népét. A cigányok pedig
 Zsebkendővel egymás szemeit bekötik:
 Csóri szava után: erre, fiúk, erre!
 Vakveréb módjára törnek az ellenre.

Most van ám szüretje a kiontott vérnek!
 Koppad a két szárnya Puk Mihály vezérnek;
 F . . e nép a cigány: megölné az apját,
 Mert nem néz a senkit, — igaz, hogy nem is lát.

Ha, kegyes olvasó, immár azt kívánod,
 Hogy az ütközetéről neked adjak számot:
 Ki? kit ölt meg? és hol? mért? mikor? miképen?
 Ki segítségével? — hát elmondom szépen.

Legelébb a vajda lecsapott kilenczet,
Hogy azonnal hányta fejök a bukfenczet;
Csak bámúl utána oztán mind a kilencz
S így morog: «beh kényes ked most, Csóri Ferencz!»

Gyügyü Burgonyával ment ki egy szál kardra,
De nem oly könnyen birt vele, mint akarta,
Mivel e Burgonyát semmiféle fegyver
Nem járja, minővel hadakozik ember.

Bőre kemény bocskor — főleg az orczáján —
Szíve helyett tuskó van a szíve táján,
Csak nagy két fülein sérthetni halálra:
Jó hogy Gyügyü épen a fülét találja.

Látván Burgonyának gyászos végít Zeller,
Rohan Gyügyü felé csillogó fegyverrel,
Halálosan sujtá a Gyügyü fejére,
Halála után is folyt az orra-vére.

Zellernek se' kell több: lepattan lováról,
Veszi Gyügyü kését a bő csizmaszárból,
Győzelme jeléül erszényét, pipáját,
Szedi korcza mellől csiholó szerszámát.

De vaksi Toportyán így riad rá: «tedd le!
Kést, pipát és erszényt, oda ni, a gyepre!
Víjunk! . . . hogy kié lesz majd utóbb elvállik:
Komám volt a Gyügyü, nem hagyom halálig.»

Leraká hős Zeller a dicső jeleket,
Iszonyú kegyetlen vívás kerekedett;
Haragosan víttak valameddig éltek:
Lenyakazván egymást, szépen megbékéltek.

Esküszí Harizsnya, káromkodva csúnyát,
Hogy Zeller vitéznek állja vérboszúját;
Esküszí vad Mócsing, Hubli, Salavári,
S Puk Mihály vezérnek több derék huszári.

Másfelől Toportyánt a barna vitézek:
Hagymaszár és Kongó, megtorolni készek,
Vigyor, Kanálos, Degesz, Csucsuj, Irha
A többiek neve nincsen ideírva.

Kik miután egymást egy lábíg leölték,
Ugy hevernek ottan, mint valami tőkék,
A harcz erdejének *irtás* ez a tája . . .
És uratlan jószág a Gyügyü pipája!

Csóri látta mindezt; Csóri látta sorban
Valami csak történt az egész táborban:
Hipp-hopp gyorsasággal vitte ide s tova
A vitézlő vajdát fehér tatos lova.

Hány szegény halandó nyakát szelte ő el!
S maga mindannyiszor nagyobb lett egy fővel:
Mintha mindenik fej az övéhez nőne,
Olyan nagy ember lett apráinkint belőle.

Dundi asszony is, Diridongó társa,
Mint egy Bradamante, népet öl rakásra;
Legény ő a talpán! ember ő a gáton!
Sebes vágtatással lotyog a lóháton.

Szellő emelinti piros viganóját,
Tartja bal kezében véres lobogóját,
Viseli jobbjában csillogó dárdáját,
Feledí a kontyot s hajdani pártáját.

Kalpag a fejében, s a gerinczén hátul
Az ura mentéje lóg le panyókául;
Félig csupa férfi — az a felső része
Mely alkalmas az ember öldöklésre.

Szeme vérben villog, habot ver a szája,
Gyilkolásban részeg örömet találja,
Döghalál módjára pusztít a seregben,
Szakállas, bajuszos vitéz emberekben.

Maga Diridongó nem kevésbé bámul,
Asszonyának hősi tettein elámul;
De, míg mennyre-földre magasztalja társát,
Felsőhajt: «be kár, hogy nem tud főzni kását!»

Míg tovább is ekkép bámulni akarja,
Elszakítá őket a harcz zivatarja.
Öklös Diridongó egy sűrű csoportban
Kézzel-lábbal ví és tüszköl a nagy porban.

Hej, mennyit lenyársalt! hej, mennyit levágott!
Hogy megtizedelte az embercsaládot!
A mennyit ma rombol az emberiségen,
Nem épített annyit egész életében.

Látja ezt egy dombrul a vitézlő vajda,
Biztatja erősen: rajta, komám, rajta!
Szegény Diridongó bízik is, a hogy tud,
Míg nem utoljára disznót győz a sok lud.

Köröskörnyül immár meg van rakva sebbel,
Mint az angol ember kaputrokja zsebbel;
Mindenik oly öblös, mindenik oly tákos . . .
Szegény Diridongó — oda van! világos!

Miután kihörgé magából a lelket,
Panaszosan így szólt: oh vajda, megöltek!
«Semmi, fiam, semmi: szép dolog, nagy érdem
Halni a hazáért, de kivált meg — értem!»

Ily vigasztalással, mint a vad oroszán —
(A ki ezt nem látta, hát képzelje pusztán)
Rohan a csapatnak s azt míveli oztán,
Azt míveli, mondom, mit a vad oroszán.

Megboszulva Csóri a bajnok elestét,
Felrugá s ott hagyta Diridongó testét:
Ellensége volt az Dundi asszony végett,
Mert féltette tőle a szép feleséget.

Nem tudom, ha volt-e méltó oka rája,
Elég az, hogy Dundit féltette gazdája;
Mindig féltőbb a kincs ha nagy, mint ha kicsi:
Szegény Diridongó! nagy kincse volt neki. —

Semmit nem tud erről vitéz Dundi asszony,
Emberül hordozza ő magát a harczon,
Üti-véti őket, veri agyba-főbe:
Ki ne szeretne már bele egy ily nőbe!

Legalább a vajda érez olyanformát,
Kezdi a szerelem csiklándani gyomrát.
De, míg e dologra bővebben kitérnénk,
Lássuk Dundi asszonyt, ki sohasem félénk.

Annyiféle párbajt és mindenféle bajt
Vitt már e menyecske összevissza, hogy majd —
Paizzán a fegyver ellágyul, megtompul,
Mintha viaszból vón' — legfeljebb ólombul.

Már ki volt terítve Nyeszegi, a rostás,
Nem kellett őneki beretválás, mosdás,
Nem a nyújtóztató banyák, ágya mellett:
Mégis halott volt ő, a milyen csak kellett.

Tiszháti módon egy oldal-tarisznya
Volt csepűmadzaggal nyakába hajítva;
Vele született ő a szép tarisznyával;
Most leoldá Héring nagy körmű ujjával.

Nem ér rá elvinni, ha leoldni ráért,
Mert a mint görnyedez a szép tarisznyáért,
Czombja közzé akad hátul Dundi kardja,
S oly likat hasít, hogy a tarkója tartja.

Így repedne ki a sertésből az orja!
Illyen a kis urfi, midőn kigombolja
Buggyó nadrágát a pesztonka este,
Mint a Héring hátul végigrepedt teste!

Czibak ezt meglátván, egy csöppet se' késik,
Veszi alattomban baranyai késit,
Elmetszi a Dundi köténye madzagát
S elragadja tőle a kötényt is magát.

S mint ha kit szelével ér az istennyila,
Mint Sámsonnak, midőn megnyirta Délila :
Egyszerre odalett — higyetek a szómnak —
Ereje és szíve a vitéz asszonynak.

Megakadt a szeme . . . a kiáltás torkán,
Mint azé, kit éjjel nyom nehéz boszorkány ;
Elejté a dárdát, maga is dőlt, ferdén,
Csóri ugrott oda, ő tartá fel nyergén.

Hős Czibak azonban egy hosszú kopjára
Tűzte fel a kötényt lobogó formára ;
Mire az ellenség örvendezve kiált
— Nem tudom, *Alláht*-e, vagy *Jeszusz-Máriát* ?

Szörnyü ordítással kéri, hogy az isten
Az emberi népet gyilkolni segítsen :
Mintha ő felsége épen abba' járna
Hogy tegnap művét szélyelrontsa már ma.

De, ha az isten *nem*, — segíté az ördög,
Nem is neheztelt, hogy nem neki könyörgött,
Pártját fogta mingyár' Puk Mihály népének,
Mert az ilyen napot tartja ünnepének.

Fenjen hordja Czibak a hatalmas zászlót,
Melyet ékesíte száz repedés, száz folt,
Fosztlányait a szél összevissza bontja :
Bónaparténak se' volt már különb rongya.

Megy Czibak előre, mindnyájan követik,
Még a halott is mind fölelevenedik :
Észreveszi Csóri, hogy szorúl a kapcza,
Népét visszanyomják, megfordult a koczka.

Hamar «Dámi! Jónás!» inti őket elő,
 Hogy Diridongónét tartanák kétfelől;
 Meg is fogták . . . ámbár *dolog* az ilyesmi:
 Megtartani egy nőt, ha el akar esni.

Maga pedig Csóri fut, szalad, hogy lássa
 Minő fordulatot vőn a harcz folyása;
 Legelőbb is szembe megtalálja Kákát,
 Ki tenyerén hozza hátul a nadrágát.

Szép vörös nadrágát tartja két tenyérrel.
 Szalad és futtában jajgat, jajveszékkel;
 Kérdi Csóri, mi baj? valami borzasztó?
 — «Jaj uram, a posztó! a szép drága posztó!»

«Vak apád!» kiáltja Csóri és tovább megy
 Testek halmai közt, mint az Ararát-hegy;
 Lova pej a vértől, — lábát alig húzza
 A nagy vérözönben, — néhol meg is úszsza.

Nyargal a cigányság odafel a dombon,
 Veri az ellenség csaknem minden ponton,
 Bátorság, vitézség neki mind hiába,
 Veti reménységét a horgas-inába.

Nagy Akasztót Ráspoly mármár utoléri,
 Bár az minden léptén az ölet kiméri:
 Nem is szabadulna, bizony el is veszne,
 Ha sebesen el nem cigánykerekezne.

Szembe találkozik Csóri a futókkal,
 Megdorgálja őket szemén szedett szókkal,
 S odamondogatván, ekkép fejezi be:
 «Csürhéről futó had! vissza, egyszeribe!

«Eb legutoljára! eb maradjon hátra!
 Jelszavunk legyen most minden, a mi drága:
 Híre, becsülete Nagy-Czigányországnak,
 És előkötője Dundi asszonyságnak!»

Így kiált a vajda és vágat előre.
Szegyen döfi Mismást, hogy egy fának dőle,
Száját félrehuzta, kiveté a nyelvét,
Szeme felfordulván kiadá a lelkét.

Megharagszik Bunyi: «Csúföld az apádat:
Arra öltsd ki nyelved, arra vond el szádat!»
S olly erővel lökte a dárdát beléje,
Hogy mingyárt meghalna, ha még most is élne.

A vajdát azonban Süsü, Vaczok Peti,
Kajsza, Csimaz, Nyúlláb harczolva követi,
Laboda, Koloppal, Juhgége és Habók,
Szorítják az ellent, mint harapófogók.

Hubi az ülővel, mint egy buzogánynyal,
Egymaga fölérne kilencz más czigánynyal:
Sok vitéznek töri ő be koponyáját,
Mint hajdan betörte az egyszeri kályhát.

Méltó azt megírni, krónikába tenni.
Befordult ő egyszer valahová csenni;
Zárva volt az ajtó: de találós fővel,
Beüté a kályhát a kézi ülővel.

Fejét is bedugta; — de belül a gazda:
«Mit csinálsz? hol jársz itt?» rá ekkép riaszta;
Ő pedig az ülőt taszítván előre:
«Nincsen szükség, kérdi, pipaszársütőre?»

Hanem ez akkor volt. Tudnék én órála
Száz ilyen mesét, csak érkezésem volna:
De nagyobb annál most a legkissebb gondom:
Pipaszónál, otthon, egyszer majd elmondom.

Ama híres vajdát követem jelenleg,
Ki előtt a népség szakadoz, mint felleg;
Keresi a zászlót, — a zászlós Czibakot,
Szeretne a fején vágni egy ablakot.

Megtalálta végre: de úgy is hozzászólt,
 Hogy kezéből mingyár' kiejtő a zászlót;
 Maga is lehajlott az után, a földig:
 De a fölvevéssel nem igen törődik.

Tótágast áll fején; ég felé a lába,
 Megakadt valahogy a nyeregkápába;
 Lelke pedig, a mint mennybe iparkodott,
 Feljebb-feljebb mászva, kiment a hol tudott.

Csóri a zászlónak mingyár' fülét fogta
 És odaköte azt, hova Dundi szokta:
 Körülkanyarítá a puha derékon,
 Mihez a gyapjúzsák termete is vékony.

Alig nyerte vissza Dundi a kötőjét,
 Követé a harczba nemes jóltevőjét;
 S tesz olyan fordítást, tesz olyan csudát ott —
 A mit élő ember soha sem is látott.

De vitéz Laboda sem marad ám hátul,
 Ő sem ijed meg a maga árnyékátul,
 Ő is lelt magához bajvivő czimborát:
 A fogatlan ínyű, göthös, vén Kusztorát.

Ti, kik ezt halljátok, szaladjatok innen!
 Hallani is jobb lesz e csatát messzünnen;
 Favágó emberhez sem jó állni közel:
 Mert megrug a forgács, hogy többet nem eszel.

Hát mikor ilyen két dalia csap össze,
 Mennyivel tanácsosb állni tőlük messzel!
 Két tüzes mennykő ez... mondom közel ne várd:
 Mert az egészségnek, a szele is megárt.

Káposztás kertbe néz * a derék Laboda,
 Hová szeme czéloz, soh' sem vág ő oda;
 Nem is tud más ember könnyen hozzávetni
 Szeme járásából: meziránt fog ütni.

* Bandsal.

Jó hogy Kusztorának teljes-lehetetlen
Célba venni fejét, mert rezeg szünetlen :
Most a sirban volna — az már kétszerkettő —
Nem csak a fél lába, hanem mind a kettő.

Visszavág s Labodát megsérti bütyköben,
De nem foly a vére, mert nincs olyan bőven ;
Száz nadály, száz köppöly sem szína belőle ;
Mind éhen veszett ki bolhája. t . . . je.

Hat lika volt immár lábán Kusztorának,
Mint a tilinkónak, avagy furulyának :
Most a cigány kardja hetediket csinált ;
Amaz, odakapván, úhmget és így kiált :

«Beh bolond az ember, hogy akkor is harczol,
Mikor nem tud vágni, legfőlebb ha karczol !
Mikor összelötytyent ina, porczogója,
Mint a mosogató asszony lágymosója !

«A dicsőség koncán mit is marakodunk?
Nehéz eleség az . . . nincs már hozzá fogunk !
Minek rontsuk egymást emigy is, amúgy is?
Békéljünk ki, pajtás: meghalunk mi úgy is!»

Hadd béküljenek ki, a mint kedvök tartja,
Jobb, ha megnézzük, hogy mit csinál a vajda :
Hát, öli az embert, ezt az ostoba fajt,
Széltibe hosszába vágja mint a parajt.

Bizony úgy is tetszett neki utoljára,
Mintha övig érő dudva között járna,
Vesszővel csapdosná, szeldelné a nyakát,
S hullatná a szép gyom szaporító magvát.

Szélyelnéz s kiáltja : «Lassan ! hó ! megálljunk !
Nincsen itt ellenség : mi a szöszt csinálunk ?
Se balszárny, se jobbszárny, se gléda, se karéj,
Csak ez a sok csúnya, istenverte paréj !»

Felel arra Dundi: «Mit beszélsz te, vajda?
Látod azt a lovat: Puk Mihály ül rajta!»
Odanézett Csóri: hát bizony való az!
Mert igazán ember és igazán ló az.

No hiszen majd én meg erőtlen pennámmal
Hozzáfogok, — avagy elbeszélni számmal,
Azt a nagy viadalt, azt a kemény harczot
Melly a két vezér közt naplementig tartott!

Mindenik harczolva költé el ebédét,
Ugy elégité ki természet szükségét,
Milyenek például: az ivás, az evés —
Szóval, mikor bennünk sok van, avagy kevés.

Utoljára még is vajda lón a nyertes:
Nyakát szeli Puknak, mint valami hentes;
Puk Mihály a lóról menten le is dőle,
Puskalövésnyire pattant feje tőle.

De felugrik mingyárt és szaladni kezd el:
«Utána!» kiáltják: «fogd meg! — ne ereszd el!»
Úzi a cigányság, mint agár a nyúlat,
Mint mikor a macska az egérrel mulat.

Nem is kerülnének egy könnyen elébe,
Ha meg nem botlanék a maga fejébe;
Igy bukni különben nem épen hallatlan:
Hogy valakinek a feje — lábalatt van.

Hanem ezzel Csóri nem sokat törődik,
Fusson bár hazáig, vagy földetlen földig;
Felszedi a zsákmányt, a mi olyan gazdag,
Hogy csupán bankóbul lenne három asztag.

NEGYEDIK ÉNEK.

FOGLALAT.

Már Czigányországot Szinről színre látod :
Csóri azt nagy bölcsen Fundálta erősen.
De, mint egy zimankó, Támad Diridongó —
Végre, mint mindennek, Vége lesz könyvemnek.

Diadallal tért meg Csóri Nagy-Idába,
Állatá a népet körül karikába,
Ő maga egy hordó tetejére mászott,
S így beszélt, miközben kézzel hadonázott :

«Daliás czigányok! vitéz hadi népem!
Hűségeteket én köszönöm is szépen;
Sőt meg is szolgálom, ha az isten éltet,
Mihelyt egyszer bővebb zsákmányban részesített.

«Hisz' annyi dicsőség jut ma egy legényre,
Hogy nem egyhamar fog éhezni lepényre,
Annyi, hogy attól még a hetvenhetedik
Unokánk lelke is holtra részegedik.

«Valameddig a víz dombról foly gödörbe,
Valamíg az erdőn akad egy fa, görbe,
Valamíg egy tyúk lesz — míg verset faragnak:
Dicső híre-neve fennmarad e napnak.

«Hősi tetteinket hirdeti a ponyva,
Írják krónikába, kalendáriomba;
Lessz ember, ki egész könyvet is ír rólunk,
S a világ bámulja, mily vitézek voltunk.

«Sőt nem győzi várni a kíváncsi világ,
Hogy megírja rólunk a szép históriát,
Hanem bekandikál záros műhelyébe,
S hirdeti, pletykázza, milly remek lesz műve.

«Mikor pedig aztán kikerül a kohból,
Vesz a világ egyet — de csak egyet — abból;
Töri érte egymást, kézről kézre kapja,
Míg piszoktól látszik valami darabja.

«De a többi könyvek, tetején egy padnak,
Ítélet napjáig mind épen maradnak:
Annál nagyobb leszen benne nyereségünk:
Ítéletnapig tart a mi dicsőségünk.

«Mivel hát dicsőség annyi van, mint polyva,
Vigyen abból kiki, a mennyit, gondolja,
Hogy belőle egyszer el fog birni hátán: —
Jut abból, marad is; nem jóféle sáfrán.»

Soká éljenezték ez ostobaságot,
Azután mindegyik tartotta a zsákot;
De a vajda így szólt egész komolysággal:
«Mit akartok, édes fiaim, a zsákkal?

«A mi keveset az ellenségtől kaptunk,
A mi csekélységet a pinczében hagyunk,
Az egyébre is kell, marad a közjóra:
Nem való az nektek borra és czipóra.»

Morog a cigány nép e beszédet hallván,
Sorba löki egymást, könyökén vagy karján;
Baj lenne: de Csóri nem tétováz sokat:
Kiosztja közöttük a hivatalokat.

Legelőbb azt nézi: kinek van nagy körme
S kinek keze inkább maga felé görbe;
Fő adószedővé teszi bölcs Kolopot:
Tud az banni pénzzel, a ki annyit lopott.

Azután Akasztót, mert hosszú a lába,
Fővezérré teszi az ármádiába;
Süsüre pediglen bizza a pecsétet,
Minthogy maga is tud vésni, ha eltéved.

Jó muzsikás lévén nagyszemű Juhgége,
Alkalmazta Csóri főszámvevőségre;
Mellé adta ennek a tisztos Labodát,
Hogy lenne halálig főfő íródeák.

A közigazgatást ruházza Pitykére,
Kit *Hűvös*nek híttak nem igaz nevére;
Hubinak ellenben, tudománya végett,
Ada országában fő-czéhmasterséget.

Kérdi Csimaz is, hogy hát ő mirevaló?
(Csimaz, kivel egykor elszaladt volt a ló)
«Te fiam? te szabsz a tolvajok közt rendet:
Téged az isten is bírónak teremtett.»

Szóla és magához intette Nyúllábat,
Gondjaira bízott minden iskolákat:
Nem lehet, ugymond, hogy nyúllásága óta
Ne ragadt legyen rá egy kis fehér kréta. —

Így minden hivatalt, mivel ezren kérik,
Eloszta, egészen a kutyapeczérig;
Akkor Dundi felé fordítván a rúdat,
Szíve érzésének így tágíta útát:

«Dicső nagy férfiu, kedves komámasszony!
Nem erőltetém, hogy hivatalt válaszszon;
Mert míg az asszonyok nadrágba' nem járnak,
Nem valók egyébre legfőlebb huszárnak.

«Példás vitézséged mint a tűkőr, ragyog;
Érdemeid kézzelfoghatóak s nagyok;
Széles tehetséged el vagyon ismerve,
Ha nem méltányolnám, isten is megverne.

«Mivel szolgáljam meg? mivel háláljam meg?
Érdemid jutalmát hogyan találjam meg?
Tudnám, ha lehetne; lehetne h'akarnám:
Akarnom pedig *kell*, bármint nem akarnám.

«Isten látja lelkem mind a két szemével,
 Hogy megelégedtem öreg Évikémmel;
 Ugy szeretem, mint az otthon sült kenyeret:
 Jó a másé is, — de jobb otthon egy szelet.

«Szeretem én Évát . . . de, tudja a manó:
 Már hiszen, no, csak nem vajdánénak való!
 Aztán meg, mióta a czethalban lakott,
 Mindig érzem rajta a bűdös halszagot.

«Egy szó annyi mint száz: el kell válnom tőle,
 Ezt kívánja rangom, hívatalom fénye,
 Ezt még más egyéb is . . . de mit ér a beszéd?
 Adja komámasszony azt a kicsi kezét!»

Od'adá a kezét Dundi asszony, végig,
 Oda mind a kettőt, egészen könyékig;
 Bizony, a ki látta a mit cselekedett,
 Azt mondhatta volna hogy rátehénkedett.

Igy fészkelte magát Csóri vajdasága
 Ellenállás nélkül a nagy boldogságba:
 Hát egyszer csak ehol . . . a mit hinni nehéz . . .
 Véresen, halványan jó egy falka vitéz.

Saját népe volt az. Megismeri mingyárt
 Degeszt és Kanálost, félszemű Toportyánt,
 Gyügyüt és a többit, kik harczon elestek;
 Összerántja szemét: «hát ti mit kerestek?»

Szóla erre Gyügyü: «mi biz' azt keressük,
 Hogy vitéz voltunknak jutalmát vehessük;
 Mert nem oly gyerekség ám az, mint gondolni:
 Vagy akarjuk vagy sem, a hazáért halni.

«Hát bizony mi, vajda, valamicskét várnánk,
 A miből tengődjék özvegyünk és árvánk;
 Az sem volna rossz, ha hívatalba tennél:
 Nem mondhatnák rólunk, hogy: ez is ingyen él!»

Haragosan erre így felelt a vajda:
«Nem takarodtok el a tüzes pokolba?
Lesz majd *emléketek*, olyan mint egy torony,
Ákombák irással, mint ez a fél karom!»

Amazok egymásra néztek és hallgattak,
Fejüket csóválva búsan elballagtak;
Csóri pedig kezdé, illő vigassággal,
Menyegzőjét ülni Dundi asszonysággal.

Hej! micsoda módjok volt akkor a tánczban!
Patak módra folyt a sárgalé a sánczban;
Akkor volt igazán borjunyúzó péntek!
Még a nótának is a javával éltek.

Hát mikor legis-legjobban mulatoznak,
Fegyver közzé fogva egy valakit hoznak:
Ki volna egyéb, mint Puk Mihály kapitány?
Fegyver közzé fogta három erős czigány.

Tántorogva lépked és nehezen halad,
Feje le van vágva, hozza hóna alatt,
Behunyott szemével oly szomorún *néz ki*,
Hogy csupa kín arra még reá is nézni.

«Tedd fel a fejedet!» monda Csóri, s inte:
«Én is voltam olyan szegény ember, mint te;
Akármit hibáztál, én kegyelmet adok,
Örömeire annak, hogy vőlegény vagyok.»

Puk Mihály e szóra felnyomá a fejét,
Csókolá a vajda csizmatalpa helyét,
S úgy megrugaszkodék a nyitott kapuból,
Hogy még lóháton sem érték volna utól.

Míg ezek így folynak, iszonyú nagy láрма,
Üvöltés hallatszik, mintha sáska járna.
Kérdi Csóri, mi baj? de senki se' felel;
Maga marad benn csak, a többi kiszemel.

Gyorsan félretolja a kis ablakfiát,
 Lenéz az udvarra s *álé more!** kiált.
 Nagy sereg cigánynyal ott jön Diridongó;
 Minden kézbe' puska, fejsze, villa, bunkó.

Állt ugyan egynehány híve Csórinak ott
 (A kiket az napon hívatalba rakott):
 De azok, a pártos ellenség láttára,
 Levegőbe tűntek, mint a könnyű pára.

Szidja Csóri vajdát a közelgő tábor:
 «Meg kell csípni!» ordit «a mig el nem lából;
 Nyársra kell feszíteni! forró zsírba hányni!
 Két szeme világát aczéllal kivájni!»

Szélyelveti lábát Csóri mint egy sátor,
 Megáll az ajtóban, tekintete bátor;
 Kardvasán a menteujjal egyet törül:
 «Ide jőjön, a ki életének örül!»

Mondja, és egyszersmind esküvel fogadja,
 Hogy magát életben soha meg nem adja,
 Sok ember kipusztul, míg annyira menne;
 Ám hisz' próbálja meg a ki Tamás benne.

Felel Diridongó: «egy tán még is akad!
 De mi sokan vagyunk, és te, látom, magad:
 Vívunk ketten, Csóri! a ház elég téres;
 Vívunk ketten; hadd lám: te vagy az a híres?!»

Fogcsikorgatással végzé a beszédet.
 Csóri az ajtóbul hármat visszalépett,
 Bement Diridongó, de mást nem ereszte,
 A többi az ajtón és ablakon leste.

Mint mikor az erdőn, nem messzi egymástul,
 Két iszonyu tölgy reng a fejszecsapástul;
 Roppanásuk neki bődül az erdőnek,
 S — a mit sohse láttam — épen összedőlnek:

* Oh jaj more!

Ugy csap Diridongó össze a vajdával,
Szeme a szemével, kardja a kardjával;
Azt hinné az ember: két sebes szélmalom:
Közel építette valami félbolond.

Irhatnék én arról akármennyi lapot:
Ez s ez hányszor ütött, vagy hány dőfést kapott;
De elégnek tartom ennyit írni mostan,
Hogy egyszer csak: *zupp* le, Csóri vajda, holtan!

Ugy bizony! szörnyet halt; maga is azt hitte;
Szóltják nevéül: rá sem hederíte;
Rázzák, ütik, rugják, kiáltva és bögve:
Mind hiába! fekszik, mint egy szenes tőke.

Egyszer aztán ő is meguná a sokat:
Fölveti a szemét és szélyelpillogat;
Hát ím a cigányság ott zsibong előtte,
Mind olyan *rongyongyúlt*, mint annakelőtte.

«Szentséges Pilátus!» a vajda felkiált,
«Hol vettétek azt a rongyos libériát?»
Hanem a cigányok beszélnek egyebet:
«Ugyan Csóri, hallj szót, töröld ki a szemed.

«Mióta lármázunk és mióta rázunk!
Horpaszon rugdosunk, a képedre mászunk!
Te mégis úgy horkolsz, majd megrepedsz bele:
Szalad az ellenség: mit csináljunk vele?»

«Hadd lám!» monda Csóri és felugrott gyorsan,
Megütötte fejét a pinczegáadorban,
Mit se' gondol azzal, nem is jut eszébe,
Mikor hozhatták őt ebbe a pinczébe.

Szalad a bástyára egy rossz rozsdás karddal,
A cigány sereg is mind utána nyargal:
Látja az ellenség táborát, mely épen
Vissza kezd vonulni sűrű hadi rendben.

Fegyverükön a nap kelő fénye játszik,
 Ollyan sokan vannak! egy hijok se látszik!
 A min Csóri vajda bámul igen nagyot:
 Hiszen ő már tegnap hirmondót se hagyott.

«Oh te hálátlan Puk!» kiált hangos szóval,
 «Az én jótettemért így fizetsz te jóval?
 Még te népet gyűjtesz ellenem suttomba?
 Ágyuhoz legények! hol a kartács? bomba?»

Hamar a cigányság felgyűri az inget,
 Meggyujtja kanóczát és körültekinget:
 Minden van, csak *por* nincs; azért néznek szélyel:
 Vajda örömeire ellőtték az éjjel.

Mert hiszen fölösleg mondanom is itten
 (Gyengébbek kedvéért mégis megemlítem):
 Hogy az ő pinczében elaludt a vajda
 S úgy álmodta mind azt, a mi esett rajta.

Nem is telt az egész ollyan sok időbe,
 Talán egy órába, legfőlebb kettőbe;
 Ugyhogy, mire a nép felvándorol másnap,
 Csóri dicsősége indult hanyatlásnak. —

Megértvén a vajda, hogy miért nem lőnek,
 S találván az okot kielégítőnek,
 Szemét elmereszti, hasát kidüheszti
 És az öklét rázva kiabálni kezdi:

«*Jás** ti kóczyor had, láttam az anyátok!
 Volna puskaporunk, tudom megbánnátok!
 Itt lövöldöznénk le, az utolsó lábíg,
 Soh'sem érnétek el az akasztófaig!»

A többi cigány is vérszemet vesz legott:
 «Köszönjétek — ordít — hogy porunk elfogyott!»
 Lehetetlen hogy ezt ne hallja távolról —
 Hallja is az ellen, mert lám, visszafordul.

* Czigány indulatszó: jaj!

Hamar a nagy sánczot megrohanni kezdi,
Három ép ágyuját a kapunak szegzi:
Bezuhan a kapu az első lövésre,
De bezzeg, nincs ember a ki álljon résre.

Csóri fővadjának leesett az álla,
Szíve összelottyant, és magába szálla:
«Illyen a szerencse!» gondolá foghegyen,
«Ha ma égig emelt, holnap alád megyen.»

Igy tűnődik Csóri odafen a bástyán,
Semmerre se' mozdul, ott marad, mint bálvány;
De a hős cigányság lót-fut eszeveszve,
A furólyukba is búna, ha lehetne.

Mint a túri vásár midőn legtömöttebb,
S valaki felkurjant: ahol a veszett ebl
Van lárma, sikoltás, szaladás tétova,
Ezerféle átok, szitok, zenebona;

Zsidó kiált: tolvajl puffan a kit vernek,
Orgonál erősen férfi, asszony, gyermek,
S mind ez a juhszélen, egy lebujsz csárdába'
Olvad fülrepesztő nyers hármóniába:

úgy a hős cigányság, vagy talán *úgyabban*. —
Tódul az ellenség befelé azonban,
S mint nagy égzengéskor összefutott juhak
A barna vitézek mind rakásra búnak.

Mindenik leginkább a fejét sajnálja,
Egyebét ha ménkő üti meg se bánja;
Nem is látna ottan az ember egy fejet:
Egészen más tag az, a mit látni lehet.

Kaczag az ellenség, — hogy is ne kaczagna!
Kérve kéri Pukot, hogy kegyelmet adna;
De ő meg akarja mutatni hatalmát:
«Hozzanak, kiáltja, kéngyertyát, meg szalmát!»

Mingyár' teljesíték e parancsolatot,
A mi a dádéknak úgy szívére hatott,
Hogy felugrándozva szélyel szaladnának,
Ha legkissebb egér-utat is kapnának.

De minthogy szorosan környül vannak véve,
Környül fogja őket a Puk Mihály népe,
Szomorúan látják a dolog mivoltát,
S elkezdik gajdolni e keserves nótát:

1.

Fáró hesz! Fáró hesz!
Ále moré! már hogy lesz?
Meg se' halsz, csak megdeglesz.
Nagy sor ez!
Vitézséged kárba vesz.
Ühüm! ühüm! ühm!

2.

A szerencse kukhérol:
Puk Mihály lehóhérol,
Megsüt mint a gesztenyét,
Pecsenyét:
Nem szánja szegény morét.
Ühüm! ühüm! ühm!

3.

Czigányország, ne neked!
Kiesett a feneked,
Háj! dikhesz, dsalomáz,
Dsalomáz:
Nincs már annak kulimáz!
Ühüm! ühüm! ühm!

Jaj de ki irhatna oly siralmas kótát,
A mily szomorúan zengették e nótát!
Kova lágyult meg rá sok ember zsebében:
Csak nem a kemény sziv Puk Mihály keblében.

Kéri minden ember: mutassa irgalmát,
Hiszen nem érdemlik azt a drága szalmát;
Ő azonban így szól s káromkodik hosszut:
«De, mikor haragszom, hát kin álljak bosszut?»

«Én rajtam, la!» kiált a nagyszívű vajda,
Kire az ellenség eddig mit se hajta,
De mostan leszállott a bástyatetőről,
Mint leszáll a kakas a kakasülőrül.

Igen! mint a kakas, melynek a szomszédé
Taraját megvérzé, tollait kitépé,
Sarkantyúját törte, szemétről elűzte:
Oly szomorú már most... hanem mégis büszke!

Oly szomorú Csóri, — de a járásában
Most is egy vajdához illő méltóság van;
Nem néz lába alá — akármibe lépne —
Mint egy peczek, úgy áll Puk Mihály elébe.

«Én rajtam la!» mondá, «én vagyok a vajda,
Ha már szemed olyan debreczeni fajta,
Hogy nem ismered meg a te jóltevődöt,
Ki előtt úgy álltál, mint én most előtted.

«Háladatlan ember! vagy nem jut eszedbe
Mikor a fejedet hoztad a kezédbe?
Összevissza gyúrtad reszkető kezeddél,
Míg én azt nem mondtam: tedd fel, fiam, tedd fel.

«Körmeim közt voltál. Féltetted az irhát;
Megroppanthattalak volna, mint egy bolhát,
Most lelked vacsorán volna Pilátusnál:
De több az emberség a káposztás husnál.

«Töltsd boszúdat rajtam, ha rávisz a lélek,
Ha már oly nagyon esz az a f... méreg;
De mit vétett ez a szegény ribilliú?
Mind ártatlan ez, mint a ma született juh.

«Olyan áldott nép ez, hogy kenyérre kenni
S mint a sajt-kukacot meg lehetne enni:
Könnyen megneheztel, de kibékül mingyár':
Fogadom, hogy terád egy se' haragszik már.

«Én meg.... ezerszerre jobb vagyok önálok:
Mint az érett gyümölcs, szinte szélyelmállok,
A csupa jóságtul kásás vagyok, parázs;
Az a nagy csuda, hogy el nem hord a darázs.

«No de légy bár süket mind e szép szavakon,
Az én jóságomat nézd te ámbár *va*kon,
Akasztass fel engem, ha tetszik, magamat:
Csak ne bánts *Év*ámat és szép két fiamat.

«Oh drága rajkóim! oh hűséges *Év*ám!
Azér' bődül a sors, mint egy gulya, énrám,
Hírem lobbanása azér' lett — *csütörtök*,
Hogy megútáltalak; belém bujt az ördög.

«Engedd látnom őket, egyszer, utoljára,
Azután nem bánom *buzzanak* a fára!
Azt is megmutatom, hol vagyon a kincsem,
Csak legyen, a ki majd felhozni segítsen.»

Oly szívrehatóan beszéle a vajda,
Hogy csak dült az ember, ki jobbra, ki balra;
Maga Puk Mihály is, a hasát megfogván,
Szoritá a száját, erősen makogván.

De mikor a vajda kincseit említé,
Orrán pápaszemét feljebb emelíté,
Füleit hegyezvén így kiálta fel: «nos?
Ez az ember mégsem egészen bolondos!»

Hanem a cigányok — bár nem mondják szembe —
Vannak a vezértől külön értelembe':
Csóri megbolondult! — suttogák bámulva;
Bizony, a mi fejünk meg van bolondulva!

Puk Mihály azonban jóval fizet jóér' :
«Kegyelem, kiálta, nem vagyok én hóhér,
Tréfa volt az egész, hogy ne vessünk rajta,
Egy szál hajatok sem fog görbülni, vajda.»

Titkon pedig így szól, minthogy igen eszes :
«No hé! hol van a kincs? mingyár' odavezess!»
Egyedül követte a vajdának útját,
Mert nem akarná, hogy a többiek tudják.

Szobáról szobára vezeté a cigány,
Nem, mintha a járást nem tudná Nagy-Idán,
De környékezi már néminémü kétség,
S fiait keresi, meg a feleségét.

Nincs azoknak ottan se' híre, se' hamva.
«Áhá! visszamentek, gondolá, a halba?»
Az egész bolondság előtte úgy rémlik,
Hogy talántán nem is való az, csak félig.

Csak kérdezi Puk, hogy hol lesz már a kincse :
«Isten benne tudós — sohajt — van-e, nincs-e?»
Megy az ó pinczébe, keresi az ajtót,
Nem leli hogy lelné, a hol sohasem volt !

Körösleg a pincze falain tapogat :
«Csak a kulcsot lelném! vagy bár a kulcslyukat!
Nem baj a kincs! nagyobb az, hogy nem találom...
Száz ébrenlételnél többet ér egy álom!»

Így beszélt a vajda, füleit vakarván;
Puk Mihály is hallá, hinni nem akarván.
Néz egy szögeletbe, pápaszemes orral —
S mintha aranyokat látna ottan, sorral.

Nagy darabok voltak, mint az ember ökle,
A pincze zugába szanaszét lelökve :
Fényes szép kardjával megpiszkálta hanem
Ő se' mondta, mi volt — én se' hivesztelek.

Meg ne gáncsoljátok szegény költő dalát:
Puk Mihálynak írta ebben *diadalát*;
Méltó oly vitézség, mint az övé, erre:
Más babér nem termett e dicső fegyverre.

Bosszus képpel hagyá a kincstárat oda
És vitézeinek ily parancsot ada:
Hogy a cigányokat ebrudon kivessék;
Tetszős volt azoknak ez a kötelesség.

Kettő nagy doronggal a kapuhoz állott,
A többi riasztá a szép cigányságot:
«Fuss moré, a hogy tudsz!» ők szaladnak sorra,
Kapu küszöbénél nagyokat ugorva.

Rúdját ama kettő úgy tartja keresztbe,
Hogy át kell ugorni sebes futás közbe;
Nem magasan tartják, de neki lódítják
S a szegény dádékat repülni tanítják.

Már csupán a vajda volt odabén, maga:
Ő is nagy komolyan rúd felé ballaga,
Hol a végét nézte, hol pedig középén,
Látszott, hogy szeretné kikerülni szépen.

Egyszer nagyot ugrik, de nem ám előre,
Hanem egyenest fel, fel a levegőbe,
Amazok a rúdat felkapák üresen:
Rúd alatt a vajda kisuhant ügyesen.

Visszanézett egyszer és fület mutatott;
Akkor aztán ő is a többivel tartott;
Kik, mihelyt künn voltak, úgy megiramodtak,
Hogy most is szaladnak, ha meg nem állottak.

A JÓKA ÖRDÖGE

Pórrege

1851

I.

Zsémbes asszony Júdit. Csak az Isten látja,
Mennyit szenved tőle szegény Jóká bátya.
Nincs inyére semmi; szüntelen veszekszik,
Átkozódva kél és szitkozódva fekszik.
Sőt álmában sincsen néha tőle nyugta:
Azon veszi észre, hogy oldalba rugta,
Vagy körmölni kezdi és hajába ragad
És motyog káromló, becstelen szavakat.
Szidja, mint a bokrot, akármit csináljon,
Azt se' tudja, szegény, mé'k lábára álljon:
Ha leül, az is baj, ha feláll, az is baj;
Pedig áldott ember Jóká, mint a friss vaj:
A légynek sem ártott mióta kétágu,
Oly szelid, türelmes, jó tulajdonságu.
De reá az asszony még ezért is nyelvel:
Érti a hat-vágást Júdit asszony, nyelvvél.

Nincs oly rossz, a minek húzamos időig
Az emberi állat neki nem törődik:
De a Júdit asszony úgy intézte sorját,
Hogy soha *két ízben* ne mondjon egyformát,
Hanem váltogassa mind szavát, mind tettét:
Más-más lében adja fel a szedtevetét:
Ha ma borssal adta, holnap paprikáson,
Egy napon eczettel, tormával a másón;
Szóval, hogy az ember soha meg ne unja,
Hogy veséig hasson talpraesett gunyja,
Mint a jó bakancsos, a ki régen szolgál,
Jelen volt Lipcsénél, jelen Waterloonál,
Hétszer úszta át az óperenczjás tengert,
Bajuszához sem kell ragacsolni kendert; —

Mint ez a bakancsos szégyenlenc, mondom,
 Káromkodni, mint más «*tisztességes*» módon,
 Hanem újat talál minden alkalomra,
 Mást, ha jól van lakva, mást pedig éhomra :
 Azonságosképen a találós Júdit,
 Bár örökké zsémbel, de örökké újít ;
 Kétszer a piacon nem volt semmi átka,
 Mióta az anyja a nyelvét felvágta.

Ha pedig nem használ háromélű nyelve,
 Nem talál mindenkor fájós elevenre :
 Akkor, tartva tőle, hogy majd hozzá szokik,
 Duzzog idébb-tovább és *nem szól* napokig.
 Ilyenkor van osztán «csett-csatt» elé s hátra,
 Borogat és hány-vet, tör-rombol rakásra ;
 Minden ingóbingó tövel-hegygyel össze :
 Szegény Jóka csak úgy csetlik-botlik közte.
 Ilyenkor törik ki nem egy ablaktábla,
 Csupornak, fazéknak lészen ő halála,
 Az ajtó lefekszik, a kályha kimozdul,
 A tapasz lemállik, kutya macska pusztul ;
 Még a vaslapát is, ha *leteszi*, pattan
 S a falu czigányát óhajtja legottan.

II.

Három álló napig vala egykor épen
 E csókolnivaló áldott jókedvében ;
 Ha mellé ült Jóka, legott dérrrel-durral
 Kétfejű sast csinált az asszony az urral.
 Soha rá nem nézett, nem felelt szavára,
 Leragadt a nyelve, befagyott a szája ;
 Mint ördögtötötte rokka, azt mivelte :
 Ugy se tudá Jóka, *mint én*, hogy mi lelte.

Ámde nincs oly hosszú a világon semmi,
 A minek végére ne lehetne menni.
 Lám ! a kerékvágás milyen messze szalad :
 Hortobágyi kompnál mégis kettészakad ;

A kemény cserfát is összeőrli a szű;
 A kolbász is elfogy, akármilyen hosszú;
 Szíj-madzag nem állja ha erősen húzod;
 Új bocskor lyukas lesz ha örökké nyúzkod:
 Így a *béketűrés* elkopik idővel.

A féreg, ha tiprod, visszafordul fővel;
 Jókát is kikezdé az asszonyi kormány;
 Pártot üt magában s beszél ilyenformán:

«Megverem: kevés lesz; megölöm: sok volna,
 Ő pokolba menne, én pedig bitóra.

Hadd éljen. Talán majd, ha nem is a *vallás*,
 Istenhez téríti az oldal-nyilallás.

Jó apostol a súly, hurut, köszvény, guta:

Majd csak megtéríti, ha vénségre juta.

De tovább nem tűröm! Nem leszek egy vászon
 Cselédnek kutyája, vezető pórázon.

Török vagy szakad: de megmutatom azt ma,

Hogy ennél a háznál én vagyok a gazda.

Neki *ereje* van, nekem meg van *eszem*!

Legyek én akármi, ha csúffá nem teszem.»

Így szólott, azaz hogy így szólani nem mert,

Benne a bátorság gyökeret még nem vert,

De, hogy ezt *gondolta*, már az is sok tőle,

A ki őt ismeri, nem hinné felőle.

Azzal félre kullog és a boglya mellett

Főz vala furfangos, boszuálló tervet:

Nem hamar főtt az meg, mint olyan rossz lencse,
 Milyentől az Isten a gazdasszonyt mentse.

Végre, mint a vak tyuk, addig-addig kapar,

Míg a sok szemétből egy árpát kitakar:

Ugy ő is találja egy alkalmas tervet,

Hogy mozgásba tégye az elállott nyelvet.

Megörült, — kész volna verebet is fogni,

A tulsó szomszéd is hallá mosolyogni.

Azzal kapta magát, egy perczig se' késett,

Bement a szobába, meggyújtá a mécset,

Fényes nappal ottan keresgélni kezdé,
 Mint a ki tűt, vagy más effélét elveszte.
 Nem maradt el egy szög, nem maradt el egy zug,
 Minden ágyat felszór, minden lomot felrug,
 Padon és pad alatt, házban, ólban, színben,
 Összehány, tűvé tesz minden helyet kinn, benn.
 Láttá ezt az anyjok, szemével kísérte,
 Mint orsót a macska; de nem szóla érte
 Csúnya görbe szemmel majd hogy át nem szúrta,
 Oldalát a *kérdés* majdhogy ki nem fúrta —
 Nem állhatja egyszer... egyet-kettőt köhent
 S megszólal: «no, mi az *ebszemét* keres kend?»

«Megvan, édes lelkem? Hála az Istennek!
 Csakhogy végre megvan! no, azon örvendek;
 Már biz' én azt hittem — már kétségbe estem —
 Hogy soh' se lelem meg a *nyelvedet*, testem.»

Így kiáltott Jókai. De bizony vesztére.
 Nyomban összeröfönt Júdit asszony vére,
 A felzaklatott vér mind képébe futa,
 Környékezte is már egy nagy ménkö guta. —
 Láttad-e a pulykát, ki magas szeméten
 Gőgösen országol, mint királyi széken,
 Legkisebb bántásra, legcsekélyebb gúnyra,
 Mirigytelte nyakát a midőn felfúja?
 Vérszín pötyögője, haragtűzben égve,
 Mikép megyen által szép világos kékbe?
 Mikép játszik ujra halaványas zöldet?
 És mikép kotorja szárnyával a földet?...
 Annyiféle szint vált Júdit asszony arcza,
 Mig tart önmagával pillanatnyi harcza,
 És toporzékolva egy álló helyében,
 Nem tudja: leöntse? vagy nyakára lépjen?
 Végre, a mit keze ügyiben meglátott,
 Veszi a tüzhelyről a tüzes lapátot,
 És úgy vágja képen szegény Jókát vele
 Hogy a világ mindjárt egyet fordul vele,

Lebukott a földre, nagyot kalimpázva,
 S fekszik vala, mint holt, önvérében ázva,
 Ott sem volt azonban kedvesétől nyugta,
 Mig fel nem ocsúdott, addig tépte, rugta,
 Akkor a hüvelykét csipőire tévén,
 Ily beszéd csörömpölt a hatalmas gégén :

«Hát, a ki mondta is! hát, a ki adta is!
 Hát ilyen amollyan! erre is, arra is!
 Ki parancsol itt, *he* ? ki az ur a háznál?
 Még *te* így kötödnél? még *te* így komáznál?...
 Most köszönje meg *kend*, hogy csak ennyit kapott,
 S tisztuljon, ne nézze hiába a napot:
 Ott az *én* kenderem: fel kell nyőni már ma;
 Egy... kettő! — az ételt kiviszem, csak várja.»

III.

Megtörölte arczát az inge ujjával
 És ballagott Jókai mardosó bujával.
 Ballagott a kertbe, onnan a mezőre,
 Onnan a pusztára, ott a kenderföldre.
 Tetszős munka volt a kendernyövés néki,
 Ugy képzelte, hogy a Juczi haját tépi,
 Bár a haja volna! bár a nyelve volna!
 Bár az a pokolra való lelke volna!
 Hogy kigyomláthatná, valamint a kendert,
 Hogy ne vekszálná a jó keresztyén embert.
 De vékony reménység! azt ő már *bajason*
 Nem éri, — *kopaszon* is, tudom, *bajoson*;
 Sohase' pillant rá boldog özvegysége,
 A mig Júdit asszonyt *táplálja a mérge*;
 És az a *kis méreg* soh' sem fogy ki pedig
 Mint *olajos korsó*, ha fogy, ismét telik.

Közepette ilyen bűnak és panasznak
 Eszébe se' jut, hogy nem is evett az nap.

Hej, pedig immáron megdelelt a csorda,
 Még se' jó étellel a hű oldalborda.
 Végre a gyomrából kiszorult a bánat,
 Egy lánczos komondor mivel reá támadt,
 Egy lánczos komondor, a kegyetlen *éhség*,
 Mely soh' sem hagyja el állandó fekvését;
 Néha ugyan alszik, meg se moccan fékén,
 Lánczainak súlyát elszenvedi békén :
 De jaj ha felébred ! rázza szeges örvét
 A vesékebe mártja éles-hegyes körmét,
 Habzó szája morog, mardos, harap, ugat . . .
 Az ember horpasza majd hogy ki nem lyukad. —
 És már a tüzes nap az utólját futja,
 Lekonyult az égen szekérének rudja,
 Tüze, fénye csökken ; maga, lova fárad ;
 Délibáb elfekszik, és a szunyog támad ;
 Hosszú árnyékot hány a sötétlő káka,
 Récze reppen közte, ümmög közte béka,
 A halász gólya is meglóditja szárnyát
 Viszi haza, lomhán, ma fogott prédáját ;
 Apró muslicza-légy, tánczoló csoportban,
 Követi a vándort sűrű oszlopokban.

Vándorok az úton noha járnak-kelnek,
 Híre sincs Juditnak, nem hogy az ételnek !
 Minden gyalogembert annak gondol Jókai,
 Míg utóbb kisúl, hogy a remény csalóka.
 És már alig állja — és már haza menne,
 Ha az asszony előtt megállani merne :
 Hanem ahhoz kéne vakmerő bátorság . . .
 A pogány megszáná szegény Jókai sorsát !

Megkönyörült rajta . . . megszáná az ég is :
 Júdit asszonyt látja valahára, még is.
 Nem t'om, öröme volt-e nagyobb, vagy búja :
 Lesz mit *nyelni* mingyárt, lesz *leves*, csak fúja.
 Legalább úgy látszik a menyecske képén,
 A mint közelebb ér, nagy sebesen lépén,

Hogy megin' feljött — vagy tán nem is ment még le
Vagy sohsem is megy a *veszekedhetnék*-je.
Egyik szeme *bajszra*, másik szeme *csára*,
Mutatja, hogy sajnál nézni is urára; —
Jobb is volna, bizony, ha láb alá nézne:
Úgy e históriát folytatnom se kéne.

A dolog így történt. — Valahol dugaszban
Mély ó kut vala ott, rejtve fűben, gazban;
Júdit asszony pedig, a mint jó begyesen,
Az ó kut szájának tartá egyenesen.
Látta ezt a férje — hogy ne látta volna!
Azért ő magában ilyenénkép szóla:
«Vajjon, uram Isten, ki lenne az oka,
Ha már most a kútba belémenne maga?
Hiszen nem ölöm meg, egy ujjal se bántom,
Még tán megharagszik, hahogy visszarántom.»
Alig gondolá ezt: *zupp belé* a másik,
A füle sem látszik, kis körme se látszik,
És az egész Júdit, a meddig eleven,
Elsülyedt és eltűnt, odalön hirtelen;
Lepottyant, tehetlen, mint valami gömböcz,
Mint az, a kit elnyel titkos kaszatömlöcz,
Mint az egér a mely, semmin sem aggódva,
Egyszer csak lebillen az egérfogóba!

IV.

Furdalá azonban a lelkiösméret
És ilyen szavakkal mardosá a férjet:
«Boldogtalan ember, hajh! mit cselekedtél?
Mily nagy bolondságra, bűnre vetemedtél,
Hogy te nem sajnáltad az Isten áldását,
A mit Juczi hozott, a tepertős kását?
Egyél hát, ha van mit! Hanem ugy-e jobban
Esik bosszut állni? Most szemed szád koppan.
Ugy kell! ne az asszonyt nézted volna magát,
Hanem a kezében ételes fazokát!»

«Hátha még nem késő; megpróbálom» ugymond.
 Kapta, rekettyéből egy nagy hosszú guzst font,
 Lebocsátá mélyen a homályos kutba
 És kiálta: «csípd meg, feleségem Jutka!»
 Meg is fogta Júdit; legalább érezett
 Férje a guzs végén valami nehezet,
 És kezdé nagy ügygyel vonni azt fölfelé,
 Mert igen nehéz volt, majd megszakadt belé.
 Mikor addig huzta, hogy már feleútban
 Volt az a valami fölfelé a kútban,
 Hol nem oly sötét volt, hol már jobban látszott:
 «Uram! ne vigy...» még a szeme is káprázott.
 Hazudni nem illik, sohse' volt kenyerem,
 De úgy láttam, *mint most*, állítani merem...
 Mi volt a kötélén? — egy rút fertelmes dög,
 Szőröstül, bőröstül egy nagy kamasz ördög!
 Farka volt és szarva, lábain lókörmé,
 Egész teste gyapjas, háta púpos, görbe;
 Legcsodálatosabb pedig az, hogy félig
 Csupa ősz a feje, másutt feketélik.

«Miféle szerzet vagy?» kiált Jókai, «mi vagy?
 Szólj, vagy visszalöklek, veszs odalenn, maradj!»
 «Jaj csak vissza ne lökj,» amaz így könyörgött,
 «Jaj csak huzz fel innét, én volnék az ördög!
 Nem tudom, *mi van itt*, csak most került ide
 De, uttarcson! már is megőszültem vele.
 Huzz ki szegény ember, bizony megszolgálom,
 Mert én ezt az *izét* soha ki nem állom.»

Monda pedig Jókai: «Felhuználak, földi:
 De nem fogsz-e ám majd velem is kötődni?
 Csiklándós portéka a te barátságod:
 Köszönöm az olyan czifra mulatságot.
 Ámbár, annyi mint az — *mind egy ördög* nékem
 Rosszabb már nem lehetsz mint a feleségem:
 Felhuzlak. De előbb kapard össze még ott
 És hozd fel nekem az ételmaradékot.»

Felelt rá az ördög: «Ne kívánd vesztemet,
Hogy ismét lemenjek. Mondok én egyebet :
Majd én belebúvok a király lányába,
Ejtem azt ördöngös nehéz nyavalyába.
Mindenféle borbély próbát teszen vele,
De egynek sem használ kenőfenő szere :
Akkor oda jössz te, kívánsz nagy jutalmat
Összevetett-kas pénzt, vagy fél birodalmat,
Többet is ígérnek ha megorvosolod ;
Te pedig azt bátran magadra vállalod,
Mert én, a te szódra, mingyárt eltávozom,
Másik királylányról másutt gondolkozom.
De onnat kibúni nem fogok szavadra,
Azért, édes öcsém, jól vigyázz magadra,
Mert csak *egyszer* adom magam a kezedbe,
Ródd a füled mellé, s vedd jól az eszedbe.»

Jókai ezt magának nem mondatta kétszer,
Hanem az ördögöt felvoná két kézzel,
És, hogy az alkuban ne essék galiba,
Áldomásra mentek, egy rossz gugyoriba.
Ott, kupecz módjára, mintha venne marhát,
Jól megverte Jókai ördög bácsi markát,
Végre a sok lőre az inába szállott
S *felbukék*, mikor az egyességek *állott*.

V.

Ura lett azonban szavának az ördög,
Tövises szekeren sebesen elgörgött,
Meg sem állt, a meddig, egy bolha képébe',
A királyleánynak be nem bútt fülébe.
Legott a leányzó kapdos a füléhez,
Viszkető fájdalmat, kolompolást érez,
Ágyából kiugrik, tánczol, fut, kiabál,
És kaczag ha viszket, és sikoltoz ha fáj.
Szalad a tornácza, szalad az udvarra ;
Udvaron fel s alá, erre meg amarra ;

Anyja egy papucsban, atyja is egy ingben,
 S a ki van a háznál, űzi, hajtja minden.
 Elfogják, — de akkor harapdál, lefekszik,
 És megint tovább fut, mikor fölereszti;
 Végre összeroskad, ereje elhagyja;
 Ölben viszi haza kedves ura-atyja.

Nosza lótni-futni! boltba! patikába!
 Száz cseléd a várost veszi a nyakába;
 Medveháj, álkörmös, esenczia, bakvér:
 Mind ezt próbálgatják, mind ez nem sokat ér.
 Doktorok, borbélyok, valamennyi bába
 És tudákos asszony... ott van, de hiába!
 Recipe, érvágás, köppöly és fürdő-lé
 Teszi a nyavalyát még nevedkedővé;
 Ráolvasni, kenni, párolni, füstölni,
 Kilenczféle fáról kilencz ágat törni, —
 Aggatni nyakába százféle babonát...
 Mind ez a betegnek könnyebbülést nem ad.

Ki miatt az apja és az édes anyja
 Ő szívét kegyetlen búbánatnak adja;
 Sem étel sem ital, egész álló hétig...
 Ha aranyból volna, még sem kéne nekik.
 A király, hogy a nép ne járjon nyakára,
 Bizza minden dolgát az íródeákra;
 Ő maga nem végzi senki ügyét baját,
 Csak emészti szívét, csak tépi a haját.
 Hát még a királyné! öltözik mély gyászba,
 Siratja leányát egy kis oldalházba';
 Majd egy légycsapóval oda ül az ágyhoz...
 Egész nap se néz ki a kender munkához.

Dobolják azonban országvilág-szerte
 S így kiált a hajdu, ki a dobot verte:
 «Becsületes népség, hallja kigyelmetek!
 A királykisasszony igen nagyon beteg.

Ki meggyógyíthatja, bizony meg nem bánja :
A maradéka is nagy ur lesz utána :
Ha hát tud valaki olyan mesterséget
Jelenjen meg, bővebb tanakodás végett.»

Erre nagyot kurjant valaki a nép közt :
«Tudok én» azt mondja «olyanféle eszközt.»
«Kicsoda az az én? hadd álljon ki lássam!»
«Én vagyok az az én követem alássan...»
S előállott Jókai, levette kalapját,
Szégyenli erősen, mert nagyon kaczagják,
De azért a szavát vissza mégse vonja
És, hogy ő nem tréfál, esküszóval mondja.

Fülön fogta Jókát mingyárt, hevenyébe,
S felvivé a hajdu a király elébe ;
Megállott a hajdu, mint valami peczek, —
Fölsodort bajusza két nagy fekete szeg —
S monda : «Itt egy ember, felséges királyom,
(No ne bujjék kend el, hanem errébb álljon)
Ez a paraszt ember azt meré állítani,
Hogy ő a kisasszonyt meg tudná gyógyítani.
Hazudik-e vagy sem? *nem állok* a felől,
Azért engedelmet instálok a felől.»

Szólt a mesekirály : «Együgyűnek látszol :
Tudd meg, szegény ember, hogy fejeddel játszol,
Nem gyerekség ám ez ; vakmerő a próba,
Mely ha rosszul üt ki, húzatlak karóba.
De ha megorvoslod egyetlen-egy lányom,
Hitvesül őt akkor teneked ajánlom ;
Vele országomat adom, mint vejemnek :
Ugy is nagy nyűg az már nekem, vén fejemnek.»

Felelt erre Jókai : «Uram és királyom!
Ne legyen terhére, de én megpróbálom,
Még pedig most mingyárt, ezen pillanatba',
Mit ma elvégezhetsz, ne halaszd holnapra.»

Avval, fogta magát és bement a házba,
 A leányt akkor is a nehézség rázta;
 Elővett egy régi kalendáriomot,
 A mit jóelőre szűrűjába nyomott,
 Nézett a betűkre, hogy a szeme dagadt,
 S olvasá, könyv nélkül, ezen bölcs szavakat:

«Turgudorgod mirgit forgogargadtárgál.
 Argadórgósorgom margarargadtárgál?
 Targakargarorgodj hárgát korgomarga,
 Irginerget arga porgokorgolbarga!»*

A mint e szavakat meghallá az ördög,
 Megrázta a lányt, hogy minden csontja zörgött,
 És kiment belőle, végkép odahagyván:
 Mingyár' jobban is lett szemlátomást a lány.
 A király pedig, mint szavatartó ember,
 Összeadta őket szíves szerelemmel:
 A lakodalmukra fél gulyát levágott,
 Végre átereszté nagy Meseországot.

VI.

Híre futamodék e szörnyű csodának
 És fülébe jutott a szomszéd királynak;
 Ő neki is beteg egyetlen egy lányra,
 A Jóka ördöge lévén nyavalyája.
 Fogja hát a szomszéd, ír egy szép levelet,
 Minek a sommája ilyenforma lehet:
 «Kedves öcsém uram! — Terhére ne essék,
 Nem busítanám, de hajt a kénytelenség;
 Nagy bajom érkezett, nagy szomorúságom,
 A minél nagyobb nincs nekem e világon:
 Kedves jó leánykám, egyetlen gyermekem,
 Az ágyszalmát nyomja, halálos betegem.
 Mindenféle orvos kifáradt mellőle,
 Már kétségbeestem, igazán, felőle.

* Az úgynevezett madárnyelven.

Különös, hogy épen az nap esett baja,
Mikor a *bugomból* ki-vált a nyavalya,
(Tartsa meg az Isten, szívesen kívánom,
Mert a *bugomasszony* kedves keresztlyányom,)
Még különösebb, hogy a kérság is olyan,
Mintha ereszkedvést jött vón' ide onnan.
Nem is gyógyítja meg senki, — elláttam azt,
Ha csak egy kis időt kigyelmed nem szakaszt.
Nézz meg, jöjjön el, tegye rá a kezét :
Bizony az Uristen is megáldja ezért.
Lesz ebédje nálunk, zab, széna lovának ;
És ha felét kéri kis Meseországának
Azt is od'adom . . . vagy akármibe kerül :
Sőt meg is köszönöm szépen azon felül.
Minden jót kívánunk, mind közönségesen :
Köszönti kelmedet a szegény hitvesem,
Köszönti kelmedet a napam asszony is,
De még (bár eszén sincs) kedves leányom is,
Az öreg kanász is, meg a szolgáló is,
Meg, a ki a háznál legalábbvaló is ;
Kelmedet magát is, az ipa-urát is,
A feleségét is, napa asszonyát is :
Szóval mindnyájokat, az egész cselédet :
Kívánunk szerencsét, sok jó egészséget.»

Igy hangzott a levél. Jóna nem szerette,
És az egész dolgot hallatlanná tette,
Mert jól tudta, hogy már lejárt tudománya :
Nem gyógyúl meg attól több király leánya.
A levél azonban, a sok követ, posta,
Egymást érte, egymás tyukszemét taposta ;
Az egyik kizörget, a másik bezörget ;
A szomszéd előbb kér, de azután sürget,
Azután parancsol, azután fenyeget,
Azután küld rája pusztító sereget.
És már a lakosok, nyuzva, sütve félig,
Szaladnak előre s a dolgot beszélnek ;

És már égve minden határszéli falvak,
 Látszottak az éjben megannyi hajnalnak.
 Jóka is megszeppent a midőn ezt látá,
 Mert a katonáit mind haza bocsátá,
 Kit csak egy hónapra, kit pedig kettőre,
 Kit meg bizonytalan szabadság-időre.
 Most, alig egy-kettő lézengvén utána,
 Ily sok nép elébe annnyival hogy állna?

Voltak nem különben szörnyű ijedségbe'
 Ipa, napa és a kedves felesége.
 Ráestek, beszéltek, nógaták hogy menjen,
 Orvosolja meg, hisz' megteheti könnyen.
 Jóka a világért sem meré mondani,
 Hogy az ördöggel volt köze... vagy valami,
 Hanem fogta magát ráveté a fejét,
 Megpróbálni megint orvosi erejét.
 Ment — az ellenségtől fegyvernyugvást kére,
 Megadá azt mingyár' annak a vezére, —
 Ő pedig futott és nagy-lélekszakadva
 Érkezett a szomszéd fejedelmi lakba.
 Akkor is ott tánczolt a szobaközépen,
 Languaszt járt az ördög a leánynyal épen,
 S hogy meglátta Jókát kérdi acsarkodva:
 «Mit keressz itt? hol jársz? takarodj dolgozdra!
 Nem megmondtam-e, hogy többször aztán soha?...
 Az apád lelkének se' megyek sehova!»
 «Jaj!» rebegi Jóka szörnyű léhhel-péhhel,
 «Nem is azért jöttem, nem feledtem én el — —
 De a feleségem mingyárt idebenn lesz,
 Az elől futok én — jaj! ha megcsip, megesz.»
 «Messze van?» kérdé most szeppenve az ördög,
 «Oh dehogy! itt van már, a konyhába' dörmög.»
 S aló! mintha ostor pattogna a hátán,
 Megrugaszkodik és elnyargal a sátán,
 Vissza sem néz addig, míg pokolba jutva,
 El nem rejtezik egy kályhafűtő lyukba.

A kisasszony pedig nyert azonnal erőt
S egészségesebb lőn sokkal, mint azelőtt.

Jóka is megkapta jótéte jutalmát:
Od'adá a szomszéd fele-birodalmát,
S mingyárt a hüvösben ki is mentek reggel,
Kijegyzék a határt hosszába, czövekkel.
Aztán a határra dombokat emelnek,
Fájdalmára néhány bémész sühedernek,
Kiket a hely színén, a halomnak ormán,
Lefogtak erővel, kényszerítés formán,
S hogy eszökbe jusson szakállas vén korig,
Az emlékezetet hátuljokra verik.

VII.

Hát szegény Juditról mit beszél az írás?
Ottan zöldült-e ki, valamint a csírás,*
Vagy pedig valami jószívű keresztyén
Kivoná a kutból, kötelet eresztvén?
Nem hallottam erről semmit is pletykában,
Hiába kerestem régi krónikákban;
Maga Jóka (pedig jobban állt bőrébe')
A fejét utána nem igen töré be,
Nem is nagyon törte, nem is verte falba:
Híre sem hallatszott a király-udvarba'. —
E közben az órák s az apró minuták
Kergetősdit játszva egymást váltogaták;
Telt, fogyott a hold is, — görbe uj sarlója
Majd hegyesen állt fel, majd pedig csurgóra;
Tél, tavasz, nyár és ősz egymást fölemészték:
Tél a gazdag ősznek gyümölcsit, gerézdét,
A tavasz leszopta jegeit a télnek,
Őt s virágít a nyár sütötte lepénynek,
Végre megkopasztá híves ősz a nyarat, —
Az előbbeniből semmi fel nem maradt.

* Kicsírázott gabona.

Esztendő után így esztendő lejára,
 Új év hurczolkodott a másik nyakára :
 De napon és hóban, évben, esztendőben,
 Boldog vala Jóka, húzamos időben.

Egyszer nagy-sokára, midőn nem is vélte,
 Vagy heted magával jön az ördög érte,
 Kik, körülkapdosván, úgy elvivék őtet,
 Hogy, de még a lába sem érte a földet.
 Hasztalan eviczkél, lármáz, sivalkodik,
 Meg sem álltak véle a tüzes pokolig,
 Ott aztán beveték egy vas kalitkába
 S mellé — Júditot, hogy ne legyen magába'.

«Jaj!» kiáltott Jóka, «oda vagyok! végem!
 Hát nem elég volt-e már teveled égnem?
 Itt is, a pokolban, jössz megint kinezni:
 El se tud az ember békével kárhozni!
 Te miattad égek... te vagy oka ennek,
 Hogy oda nem mentem, hova mások mennek,
 A jók és igazak, kik a más világba'
 Ördöggel nem estek egy czimboraságba.
 Jaj! ne bánts, ne kínozz, férjünk össze szépen:
 Térjünk el egymástól, édes feleségem!
 Neked is könnyebb lesz, nekem is könnyebb lesz:
 Hidd el, a pokol is mingyárt hűvösebb lesz.»

Nem tudom, mit felelt Júdit asszony néki;
 Elég a hozzá, hogy ő most is a régi:
 Osztoznak, perelnek, csúnyán marakodnak,
 És ez mindig úgy lesz, míg össze nem szoknak.

*

Eddig van. Mi haszna toldanám, foldanám?
 A kinek esze van, ezt se' hiszi talán.
 De bölcs tanulságot vehetni belőle, —
 Mert az ember sohsem tudhatja előre:
 Hátha valamelyünk igazán úgy járna,
 Mint a szegény Jóka s az ő életpárja!?

KATALIN

Költői beszély

1850

1.

Megszűnt a vígadók nesze,
Mogorván ül az ősi vár
Mint élet-unt vén remete,
És, melybe viasszasúlyede,
Rosz kedvét nem zavarja már
Harsány zene, csengő pohár.
Szellős fokán nagy, fekete
Ágyuk lomhán könyöklenek,
Hogy a ledörgött *éljenek*
Heve után hűtőzzenek;
Ercz ajkuk többé nem rivalg,
Végső morajjok is kihalt;
Sőt már a viszhang is pihen,
Mely összetorlott bérczeken
— Hol a felhőnek fészke van,
S a völgyben, ott, hol *Vág* folyam
Órúlt kacajjal elrohan —
Dörgésöket fel és alá
Mint könnyü labdát, vagdalá.
Az elriasztott néma csend,
Tanyáján, újra megjelent,
Felütni sátrát *Budetin*
Mohos, sötét parkányzatin;
És a szokatlan zaj után
Visszafoglalt uralma tán
Még teljesebb lön, mint előbb,
A *kézfogási* nap előtt.
Bástyán az őrvitéz, ha vált,
Szótlán tovább megy, nem kiált.
Falai közt a többi nép

— Bár a kidőzsölt lakoma
 Eszökre bélyeget nyoma —
 Lassan beszél s lábhegyre lép :
 Mert, bár agyán bor gőze van,
 Ki merne szólni hangosan,
 Ki merne zajt emelni, ha
 Nyugodni tért a vár ura ? !

2.

Alugyál, büszke harczfia,
 Pihenj meg, ősz levante,
 Ki annyit küzde, mint te,
 Annak lehet nyugodnia.
 Ne háborítsa álmodat
 Kisértő, gyilkos öntudat,
 Hogy *gőgödnék* feláldozád
 Egyetlenegy leányodat !
 Miért ne lenne boldog ő,
 Ez a szeszélyes, balga nő ?
 Szerencsáját megalkotád :
 Hogy, elhagyván ős Budetint,
 Mindenki úgy tisztelje, mint
Oroszlánkőnek asszonyát.
 Fenn, a tetőn, e büszke vár,
 Egyetlen kő a zsámolya,
 Egy óriás kőszál, hova
 A felleg is hódolni jár ;
 Az a felleg, mely a mezőt,
 A völgyalapályt egy percz előtt
 Sötét homlokkal járta be
 És, mint haragjának jele,
 Palástja tág redői közt
 Ottan-ottan kitündökölt
 Vakító fényü fegyvere.
 Onnan tekint le, mint király,
 Oroszlánkő, a büszke vár,

Lenézzvén lábai alatt
A vén kopasz hegyormokat,
Melyek, mint törpe szolgahad,
Bár fú, esik, villám szakad,
Bár éget a déleesti nap,
Fedetlen fővel állanak.
És — míglen így néz szét-alá,
A meddig a távolba lát,
Körülte valamennyi bércz,
Melyek veséi közt az ércz,
A drágakő és az arany
Bölcsője, koporsója van ;
A zord fenyős, melynek tövén
Nem mer fakadni más növény ;
Lentebb a szálas bükk-sereg,
Hol annyi hús kútfő ered ;
Alább meg a tölgy, mely mikép
Szörnyű madár, terpeszti szét
Esetlen, bütkös szárnyait,
Védvén velük, mint fiait,
Az ifju bokrok sűrűjét ;
A róna, hol fényes, fehér
Háttal kovályog át az ér,
Csak itt amott bűván elő
Selymes rekettyéi megől ;
A völgyi csendes, tiszta tó,
Melynek vizéhez fogható
Tükört a hold, ha este kel,
S a nap, midőn kényén delel,
Csak néhol és elvétve lel ; —
Erdő, mező, dombliget és
Völgy oldalán a zöld vetés,
Melynek dülői harmatos
Reggel, ha rájok néz a nap,
Szivárvány színben játszanak ;
Végtére, mint leült salak,
Fenéken, a szép völgy alatt,

Sötétlő falvak száma, hol
 Becsület, munka és nyomor
 Füstfogta kunyhókban honol :
 Mind, mind, — a szélső távolig —
 Oroszlánkőhöz tartozik !
 Ott tétováz, mosolygva, lelked
 Szunyog, szerencsés ősz apa !
 Míg karja közt lágyan ölelget
 Az álom és az éjszaka.
 A harczos vő előtted áll,
 Mint hegytetői cserfa-szál,
 Melyen madár nem zeng ugyan,
 Mely illat- és virágtalan,
 Sötét, haragos lombja van :
 De délczeg ám, magasra nőtt
 Megkoronázni a tetőt, —
 S ha kérge kissé durva is,
 Edzett, kemény, mint ércz-paizs,
 Annál erősebb a derék, —
 S bár nem hajolt vészek között,
 Melyekbe százszor ütközött,
 Megküzde és meg nem törék.
 Így áll előtted *Jakusics*
 A férfit, kinél jövőd
 Reményét, *kincs* gyanánt letőd :
Koros, de bajnok s büszke vőd.
 Haj! mert leányodat te mindég
 Oly drága *gyémánt*nak tekintéd
 Mely dussá teszi azt, kinek
 Idővel birtokába jut ;
 Ragyogni, sőt vakítani tud ;
 Szépsége tündöklő sugárán
 A harmat, a nap és szivárvány
 Egymást felváltva enyeleg :
 De, bár ég, olvadoz, remeg,
 Érzése nincsen és *hideg*,
 S mást nem kíván, mint foglalót,
 Drágát, nemest, hozzávalót.

Most, látva álmaidban őt,
 A szép, magasztos, büszke nőt,
 S a hódoló pompát körül:
 Lelked, mint a hajós, örül,
 Kinek mosolyg az enyhe rév,
 S kérded: «leány, mi kell egyéb?»

3.

Mi kell? — Egy szende kis virág,
 Mely kedvesen, de rejtve nyit,
 S a hosszú emberélten át
 Csak egyszer, ah! egyszer virít.
 Ama virág, mely a vadon
 Tüskéi közt is megterem,
 Taposva bár, nő szabadon;
 De nincsen annyi kincs, vagyon,
 Mely átültesse őt oda,
 A hol önként nem fakada:
 Virágod, *első* szerelem!
 Első, utolsó, egyszeri!
 Ki szellem vagy, nem földi rög,
 Teljes, megoszthatatlan, ép,
 Szent és hatalmas, mely, mikép
 Az, a kinek itten nevét
 Fölvenni lantom nem meri,
 Teremtész, ölsz — üdv és pokol
 Határain uralkodol:
 Oh jaj! miért nem vagy . . . örök?

4.

Mint máglya, ég a tele hold
 Magas *Fátrának* ormain:
 Nyílt ablakából kihajolt
 Szunyog leánya, *Katalin*.
 Előtte fekszik a vidék,
 Mint egy bűbájos éji kép,

Melynek világos részeit
 — Hol a kelő holdnak szelid,
 Sugáros fénye terjed el —
 Mélységes árnyék váltja fel.
 Keletre púpos hegygerincz,
 Melynek innenső oldalán
 Gyérűlni kezd a vastag árny
 S elhagyta immár Budetint;
 Délszak felé erdős hegyek
 És völgy-odúk sötétlenek,
 Felettök a csillagokig
 Emelt kőszál uralkodik,
 Fehéren — mint felhődarab,
 Melyen keresztül néz a nap —
 Csúcsán Oroszlánkő lebeg,
 S a holdvilággal összefoly:
 Egyszíntűek vár és alap;
 Egy ködtömegnek látszanak.
 Nyugot felé tekintve, hol
 A Vág hegyek közé szorul
 S mellette a szűk völgyi ut,
 Szabadulást remélve, fut —
 Kopár *Oblaczow* domborul.
 Ily foglalóba van bezárva
 Regényes Budetin határa:
 A völgykebel, melyet a Vág
 Mint nagy pallos, két részre vág,
 — A napvilágnál buja zöld —
 Most lennsötétlő néma völgy,
 Mely nyugszik Katalin előtt.
 De őt a csendes éji kép,
 A holdvilágos szép vidék,
 A folydogáló tiszta lég,
 Alant és fent, a föld, az ég,
 Nem látszik, hogy érdeklenék.
 Áll, mint kihajló falszobor
 Nyílt ablakában, mereven,
 Csak a könny, mely szemébe' forr,

Mutatja, hogy még eleven.
Fehér arczára fátyolul
Gyász fürtinek árnyéka hull;
Kezei, mint kis hódarab,
Mely barna kősziklán maradt,
Nyugosznak a párkányzaton.
Egyik kezéből szabadon
Ereszkedik kendője le,
Az eltitkolt vágyak jele:
Zászlód, veszélyes szerelem!
Másik kezén új ékszerül
A mátkagyűrű villog,
Siralmas gyémánt! mely körül
Nem egy hév könnyü csillog.
Néz, néz alá, de tárgyaltalan
S merően, mint világtalan,
Szemén a könnyek fátyla van;
Nem eszmél, nem gondolkodik,
Bánatba fáradt lelke, mint
Ha tengeren szálló madár
Pihenni árbocztot talál,
Elszenderedve nyúgoszik.
Néz, néz alá, de nem tekint:
Lak-tornya mély falainál
Egy bérczfolyammal összevág
S miután ott örvényt csinál
Sebesen fut tovább a Vág;
Fodros vizén ezüst lepel
— A sűgárookra szétfoszolt,
Vékony, tördelt szövésű hold —
Hosszan, rezegve nyúlik el.
Nyugotra ő, a part keletre,
Szaladnak egymástól sietve.
A torony is *indul*, halad
Katalin lábai alatt,
Mint gyors hajó, mely keleti
Boldog sziget felé repül
S vitorláját csüggedtlenül

Vágy és remény lebegteti.
 El, el hajó! akárhová:
 Csak messze, messze ég alá,
 Hol a lelket ne érje be
 A kényszerítés vas keze.
 El, el hajó! akárhová:
 Vagy sülyedj a mélység alá,
 Temesd el a fájó kebelt,
 Szerelmével, gyötrelmivel . . .

Azonban im l hab loccsanása
 Hallatszik a tulpart felől:
 Megszűnik a hajó *futása*,
 Szilárd torony lesz, mint előbb.
 A lányka néz, hallgat, figyel:
 Kezében a szerelmi jel
 Lobogva int a táj felé,
 Hol a homályos part megől
 Egy barna csónak küzd elé.
 «Ó az!» kiált s szívvére mind
 Arczába fut örömszökellve,
 Mintha a kedves jövevényt
 Meglátni ablakhoz sietne.
 Egy percz az míg öröme tart:
 Megcsillan a gyűrű köve
 S lehull a kéz, halvány az arcz:
 Haj, mert a hű, ki eljőve
 Kétségb'esést hoz, nem reményt!
 De bár remény — bár *veszte* annak —
 Feszíti *Forgács* csónakát:
 Bátran töri az a folyamnak
 Ellenszegült habtorlatát.
 Dühében, mint szilaj csikó,
 Tajtékot hány a vad folyó,
 Majd körbe fut, majd elrohan,
 Tombol, prűszög: mind hasztalan!
 Nyergét viselni kényszerül,
 Leszórni azt nem sikerül.

A sajka megküzd és halad :
 Már ott van, a torony alatt,
 Honnan a viz-felületig
 Kötélhágcsó ereszkedik,
 Melyhez megkötve csónakát
 A vakmerész ifju, megyen
 S eléri a lég-ösvényen
 Szerelmesének ablakát.

5.

Sokáig, néma élvezettel
 Ölelte Forgács Katalint :
 Multnak, jövőnek kínja mind
 A perczek árában veszett el.
 Ki fesse azt a kéjt, mikor
 Gyötrelmes távollét után
 Ily két rokon mell egybeforr ?
 Midőn szót nem talál az ajk,
 De a kebel feszül, sohajt,
 A szívek összevernek,
 És — mint őszinte gyermek,
 Vagy két találkozó leány,
 Kik, a mi történt évekig,
 Egy percz alatt elcsevegik, —
 Egyszerre, hévvel, szaporán
 Szünet nélkül felelve, kérdve,
 Egymást előre is megértve
 Dobogják el mind a panaszt,
 A szenvedést, mi őket érte :
 Ki fogja, oh ! leírni azt ?
 S midőn az így könnyült kebel
 Erőtlenebb ütésivel
 Ritkábban kérdez és felel ;
 Midőn cseppenként száll a vér
 S medrébe lassan visszatér ;
 Midőn bizalmas szív szíven,
 Egygyéfonott érzelmiben,

Bágyadt elomlással pihen :
 Hol a szavak, e nyúgalom
 Édes báját kimondanom ?!
 Egy álom ez : könnyű, mikép
 Az illat és a napsugár ;
 Egy új világ, tündéri szép,
 Hol a lélek mosolygva jár ;
 Nem élvez ilyet az alélt
 Vándor, ki hús ligethez ért,
 Hol fürtös árnyék, lenge szellő
 S fehér gyöngyökben felszökellő
 Hideg forrás, mely szomjat olt,
 Aláterülten a puha
 Fűnek sötétzöld bársonya,
 Fenn, lomb között, a tiszta bolt,
 Mely távolabb változatos
 Festői táj fölé hajolt, —
 Madárének és illatos
 Virág és kellemes színek
 Enyhíteni őt versenyzenek.
 Ilyet nem adhat semmi más,
 Csak a boldog tapasztalás,
 Melynek ha egyszer vége lett,
 Nem fogja felvarázslani
 Soha többé a szolgálai
 Másolható, . . . a képzelet!

6.

Egyszerre — mint rémkép miatt
 Álombul a ki felriadt,
 Vagy az, kit égő háza költ,
 Vagy a halálra vált beteg,
 Midőn az éjmadár süvölt —
 Retten föl a szép mátká-hölgy.
 Arczán a szétrezzent ideg
 Futtába' mind kővé jeged,

Halálos a szín, melyet ölt
Sötét a homlok és szemöld,
Mig, fennakadván, a szemek
Vad kétségben veszteglenek.
«Fuss, fuss» kiált «boldogtalan!»
És már, a mint kimondja ezt,
Hatalmasan reszketni kezd —
«Sorsunk pecséte nyomva van;
Köztünk a föld mélyen sülyed,
Nem léssz enyim, én nem tied —
S mely égfelé száll tiszta-hűn,
Oltáraink szent lángja bűn,
A szivnek üdve kárhozat:
Egymást szeretnünk — nem szabad!
Vagy nem tudod . . . nem azt te még
Mit megtudott a föld, az ég:
Mert ez sötét gyászban maradt,
Az ingott lábaim alatt,
Midőn a szó kimondaték? —
Nézd e gyűrűt . . .»

«Hah! gyáva ércz!
Ez hát a *sors*, miről beszélsz?
Ez hát — ismétli a legény —
A sors, mitől rettegjek én?
Volt: nincs!» kiált, s a mátkajel
Mélyen merül a Vágba el,
Gyorsan, előbb mint a leány
Ujja megérzi a hiányt.
«Nem úgy! korán lesz válni még,
Bucsúra hozzád nem jövök.
Az esküdött hűség örök,
S ha boldogságom ajtaját
Elzárja tőlem bármi gát:
Mint férfiú, utat török.
Jer, jer velem: nyugodt az éj:
Édesden alszik a veszély:

Siessünk. Túl e völgy-folyam
 Medrén, a bokrok árnyiban
 Vitézeim hű népe van:
 A csolnak itt: a büszke Vág
 Karom csapásit rettegi,
 S bár ellenére van neki,
 Megszokva már a szolgaság.
 Ne szólj: ne reszkess: jer velem:
 Leszállni biztosít ölem;
 A könnyü sajka percz alatt,
 Mint egy szilaj pók, átszalad,
 S ha túl vagyunk — *túl, én, veled*
 Minden veszélyen . . . képzeled?»

Mond, s balkezével, öv gyanánt,
 Átfogja a karcsú leányt,
 De reszket ez; csaknem kihull
 És elfoly ércz karjaibul.
 «Oh jaj, ne még! ne oly hamar!
 Keblem szorong — fejem zavart —
 Erőm nincsen — fázom nagyon —
 Pihennem kell. —

«Anyám, anyám!
 Ha búcsu nélkül itt hagyom . . .!
 Majd fölkel ő reggel, korán,
 És várni fog hiába rám;
 Betegnek gondol: látni ég:
 Bontatlan ágyam szólni fog . . .
 Előbb, mintsem kifejlenék,
 Gyilkosa lészen e titok.
 S boldog! ha rettegés ölé meg
 — Előcsatárja a veszélynek —
 Míg férje, a bősziült apa,
 Dühös tigrisként nem jön el,
 Keresni benne életet,
 Melyet ezerszer öljön el.
 Te nem tudod, mit szenvedett

E gyöngéd asszonyi kebel,
 E szikla közt nyiló virág,
 Hová nap nem tekint soha,
 Hol örökös a tél hava,
 És, mely felé mosolygana,
 Nincs egy fűszál, egy lombos ág.
 Igen! te nem voltál jelen,
 Midőn a vas kényúri gőg
 S apai akarat előtt
 Fetrenge a hú szerelem;
 Midőn sarokkal tipratott
 A nő legszentebb érzete:
 Miérthogy érez gyermeke,
 Szívet belé miért adott!
 És most . . . ? Nem! oh, az nem lehet!
 Ha áldozat kell: én legyek.
 Váljunk el ifju! menj, siess;
 Ah légy erős: türrj, vagy felejts!
 Kisérjen a bú ösvenyén
 Vigasztalásul egy remény:
 Hogy, a midőn oltári hit
 Vetné reám bilincseit,
 Azt a napot nem érem én!
 Éljen boldogul . . . »

«Tenélküled?

Boldog jegyes: Isten veled!
 «Forgács: oh, égi kegyelem!»
 «Eljössz tehát? jössz ugy-e?»

«Nem.»

«Ugy én mihaszna szenvedek,
 El innen, el!»

«Anyám megyek!»

Mennének is: de hirtelen
 A hölgy apródja megjelen.

Bomlott beszéde, külseje,
Nem várt veszélynek a jele.
«Bajnok! hamar, fuss; nincs idő:
Urunk boszút lehellve jó,
Kezében *vas*, szemébe' *tűz*,
Csövében a halálos ón:
Ha! már közelg a folyosón —»
«Irgalmas ég! s te veszteg ülsz?
Fuss» — mond a hölgy — «oh, Istenem!
Előzd meg a perczet: el, el!»
De Forgács elszántan felel:
«*Én* meneküljek és *te* nem?»
«Fuss» a leány ismételi
S kezét, a gyöngye pár kezét,
Kétségb' esetben tördeli:
«Reményünk még el nem veszett
Még visszajősz — nem! én lelek
Utát, hogy felkeresselek...»
«Remény!» szökik most fel, «remény!»
— Villámsugár e gondolat —
S az ablak ingó lépcsején
Bizton siet le a legény,
Mig rendítő csapás alatt
A záros ajtó beszakad
S kivont karddal Szunyog belép.
Nyomában fegyveres cseléd
És bámuló kíváncsi nép.
Mint kőbor villám, járja be
A hely minden zugát szeme,
Egy pillanat! s a büszke cső
Dörögve a mélységbe lő;
Süvölt a viszhang a habon —
És felsikolt: «nagy Isten! ő...!»
És összerogy a hajadon.

7.

Éjfél van . . . éjfél elhaladt,
Csöndes, mikint elébb, a völgy.
Ápolgató kezek alatt
Lassan magához tér a hölgy.
Körülte gondos őr gyanánt
Isméri meg a jó anyát,
Minek jeléül egy mosoly
Hideg, halvány ajkára foly.
Eszmél, de még az öntudat
Homályos képeket mutat; —
Mint csecsemőnek gyertyaláng.
Előbb világos oldalán
Tűnik fel néki a való:
Később fejlik ki majd az árny.
(Igy rémlik a vízbehaló
Szemébe csillagfény talán,
Mig a veszélyt, melyben lebeg,
Nem látja és nem érzi meg.)
És vissza rámosolygana
Szülője, a gyöngéd anya,
De, melyet így erőszakol,
Arczán vonaglás a mosoly:
Egy színe-vesztett ajk-fodor,
Mikép az a rózsalevél
Mit tűz fölé repít a szél
S annak hő-éke megsodor.
Ő tudja, hogy közelg a vész,
Mely gyermekére törni kész —
S a mit szorongó keble sejt,
Borzaszt, gyötör, kétségbe ejt.
Miért ez a halotti csend?
Férje hová, s mi végre ment?
Gyors távozása mit jelent?
Haragját, a melylyel tele
Sértett apai kebele,
Miért nem mennydörögte le?

Miért akadt el ajakin
 A bosszuvágy, mint néma kin?
 Arczán miért színlel jeget,
 Hol vére — mint égő folyam
 Hegyek lávák odúiban —
 Kirohanással fenyeget?
 Ah, volna most is bár olyan!
 — Zsémbes, daczos, nyers, mint szokott,
 Mentségre nem tűrő okot;
 De — mint felleg, mely hirtelen
 Kitör s ha célta talál, ha nem
 Villámival — tovább megyen, —
 Egyszerre föl- s kilobbanó,
 Kinek rövid lángját legott
 Eloltja a józan való:
 Rettegni úgy nem volna ok.
 De most mi történik? mi fog...?

Méltán remegsz szegény anya:
 Szörnyet hordoz méhében a
 Haragtól viselő titok!

— — — — Mint óriási
 Kebelnek tompa dobbanási,
 Kondul meg egy várbolt alatt
 A sziklatépő kalapács
 És, megrendítve a falat,
 Belé mindig mélyebbre ás.
 Egy mécs rövidlátó sugára
 Világol a sötét munkára;
 Pörölye húzamos, kimért,
 Visszarugó csapásinál
 A munkás néha meg-megáll,
 Letörli égő homlokát:
 Kérdőleg föltekint, *miért?*
 De egy szó rádörög: «tovább!»
 Mögötte Szúnyog zord alakja,
 Mint barna kőszirtből faragva;

Árnyékát mozdulatlanul
 Végig fektette a falon.
 Arczára egyik oldalon
 A mécs fakó világa hull,
 S a domború csontok megett,
 Melyekre bő fényt ereget,
 Mutat homályos völgyeket.
 S e megfagyott ábrázaton
 Nem rezdül egy ér, egy izom ;
 Ezüst eresztől árnyazottan
 Az ajk, ha szól is ottan-ottan,
 Tán föl se' nyílik, meg se' moczczan ;
 Csak szeme villog mély gödörbül,
 Mint tigrisé, midőn sötét
 Barlangjából prédára lés —
 Kisérve mindenik kövét
 A sziklafalnak, mely legördül,
 S a dolgozó gyors eszközét. —
 A munka foly, tágúl a rés ;
 A kar hevül, a pöröly ég,
 Nyomán szikráznak a kövek :
 Meghódol a kemény tömeg
 És felkiált az úr : «elég!»

8.

Fátyolt kezembe !
 Az éj legsűrűbb fátyolát :
 Hadd fedezem be
 E jelenetnek iszonyát !
 Ne lássa senki a leányt,
 Kit a szörnynyé vadult apa
 Mostan előhurczoltata,
 Midőn, élőhalott gyanánt,
 Halványan, szétomló hajakkal,
 Kulcsolt kezekkel és ajakkal
 A gyász üregbe tétetik,

Melynek nyílásán bércz kövébül,
Mint a mi századokra épül,
Erős zárfal emelkedik.
Fátyolt reá . . .

9.

Utolsó volt a dobbanás:
Elhallgatott a kalapács.
A börtön kész, hová a lég
S leány meghalni záraték.
«Igy!» mond az ősz «élj, mig lehet,
Mig lekönyörgöd vétkedet;
Eldődeim sirboltja szent:
Te sem viendsz beléje szennyt.»
Szól, és hideg vonásiban
Kevély bűn méltósága van:
Hiú döllyfel takarja még
A poklot, mely keblében ég.
Akarja hinni, hogy lemosta
Ama képzelt gyalázatot,
Mely ősz fejére hozatott,
Gyalázatos tettének mocska,
S elégtételt vőn és adott!
És, mint ki jól végezte dolgát,
Indúl a termet hagyni el,
Midőn árnyék megől a szolgák
Kárhoztató morajja kel.
Az eddig néző s hallgatag
Várnépe zúgásra fakad,
Itt-ott a zúgásból pedig
Merész vádhang emelkedik.
Felháborult vérök vad láza
A fegyelem nyűgét lerázza;
Mind hangosabb, mind hangosabb,
Merészebb és haragosabb
Lesz a természet szózata
S emberiség irtózata!

«Való tehát? nem csak ijesztés?»
 «Szörnyű dolog! mi látjuk ezt, és —»
 «Pajtások, ezt elnézni bűn!»
 «Uram, harmincz év óta hűn
 «Szolgáltalak, de —» «Hát ki mer?»
 «Én is merek, ha lesz kívül!»
 «Én is — mi is — mind —» Ám kivont
 Karddal Szunyog közójök ront:
 «Ha! szolga nép, hitvány salak,
 Utamba állsz: kiszórjalak?
 Tisztulj! különben fegyverem
 Rosz véreddel bekeverem.»
 Ekkép üvölt és mint veszett
 Farkas, midőn nyájnak esett,
 A kit elől-utól talál,
 Jutalma seb — itt-ott halál.
 Az ellenállók száma fogy:
 Csapás elől, csapás alatt
 Sok elfut és sok összerogy:
 A zaj tovább, tovább halad
 S az elhagyott boltban csak a
 Világtalan, bús éjszaka
 S egy-két halálhörgés marad.

10.

«Szemem világa volt a lyány:
 De én kiástam e szemet
 Mivel megbotránkoztatott —
 Megszégyeníte engemet! —

«Ki mer vádat emelni rám?
 Panaszra másnak nincs oka:
 Enyém a fájdalom joga
 S én e jogot nem engedem:
 Meggyilkolom... eltemetem! —

«Bűn ez? — Ne hidd, ősz fej, ne hidd
 Hazudnak mind — s a szív, ez itt,
 Ez a bolondos vén gyerek
 Éretlen dolgokat cseveg.

«Kitéplek innen, húsdarab!
 Kitépem e bezárt kigyót:
 Békén pihent, míg fagyva volt,
 De már melegszik és — harap!

«Mardoss, harapj! nem érzem:
 Ércz akaratom a paizs,
 Fogad nem érzik át ezen;
 Becsületem megvan ma is:
 A veszteség *nem fáj* nekem,
 Azért se' fáj — azért se' fáj —
 Nincsen, nem is volt gyermekem,
 S ha volna, ha lett volna is
 Eltemetém elátkozám!

«Hagyjátok a vén Szűnyogot!
 Becsületével sirba megy:
 Mint a fa, mely dőlésben egy
 Férges gyümölcsöt eldobott!
 Hagyjátok őt

« rém alakok,
 Mit üldöztök! nem szaladok —
 Nem, nem, nem félek tőletek,
 Kiállom égő szemetek —
 Kezemben a kard — vére foly —
 Ki vérezé meg kardomat?
 Hol a csábító fattyu, hol?
 Az ölte meg jó fegyverem,
 Elébe! ott jó, ismerem:
 Ahol szalad! ni, hol szalad . . .
 Oh — oh — oh! »

Igy üldözzé Szunyog sötét
Várának ó tornáczain,
Bujdokló szolgák arczain,
Önnön lelkiösméretét;
Midőn szokatlan zaj riad
S jó czélu árulás miatt
Felnyílik a nehéz kapu.
Az apród az, a hű fiu
(Miért hosszasan mondanom?)
És az anyai fájdalom
Mely szabadítoul legott
Behítta Forgács bajnokot.
Forgácsot, a ki, mint hivék
S akarták, nincs elveszve még:
Erős indulat, gyöngé szem,
Nehéz cső reszkető kezen
Szunyog boszúját megcsalá
És, melyre bizta, a golyó,
Hűtlen merült a víz alá.
Most riadó csoport előtt
Látjuk sebes rohamban őt;
A várpiacz pallókövén
Atcsattog az érczkörmű mén —
S mig hirtelen felzúg a harcz,
Növekszik a zaj, cseng a kard,
A nép tömegben kavarog
Mindenfelől, mindenfelé,
Mint a vetés, mikor belé
Csaptak czivódó viharok;
A meglepett órség üvölt,
Ordít az ég, dobog a föld,
Rendetlen, elszánt, egyveleg
Harczban gomolygnak a felek;
Fegyvert barát baráttra ránt,
Ór ví az örrel egyaránt,
Az tudja, mi a czél, ez nem,
Az rábeszél, ez nem hiszen,

Amaz békít, ez agyarog
 S értelmez végre a marok. —
 Míg így dühöng a bős csata
 Mint egy őrült világtalan
 S középén — kész harcz ő maga —
 A háborodott ősz apa:
 Még egyszer a várbolt alatt
 Kondul a súlyos kalapács,
 S döngetve a kemény falat,
 Belé mindig mélyebben ás.
 «Add vissza, sir, add vissza őt,
 Élőhöz nincs jogod» kiált
 A pöröly, s zúgva feltöri
 A börtön sziklás ajtaját.
 És halványan kilép a hölgy
 És bajnokát fölismeri,
 Arczát a vér, szemét a könny,
 Szívét örömfény megteli, —
 De gyorsan, mint éjtünet, —
 Ragadja hölgyét a legény,
 A szél suhog, száguld a mén,
 Megettök a harcz elmarad,
 Hegyekbe mélyed el az út, —
 S utánok az őrült harag
 Nehéz átkot hiába zúg.

11.

«Rabló, megállj» fölsí a vén,
 «Halottrabló lidércz, megállj!»
 S a ló után üldözve száll:
 De lába lassu, gyors a mén,
 Beérni őrült gondolat
 S ő mégis csak szalad, szalad.
 Utána elbámúl a had,
 Nem ví, nem is véd a vitéz,
 Nem cseng a vért, zaj nem riad,

A kard lehull, lecsügg a kéz,
S minden szem a távolba néz. —
«Megállj rabló, megállj, megállj!
Várd meg az ősz fejű apát,
Kedves halottam ellopád —
Hová viszed gyors lovadon?
Enyém a fehér hajadon;
Elásott kincsem' el ne vidd,
Hozd vissza holt leányomat:
Itthon felede valamit,
Itthon felejté átkomat,
Azt kell utána hoznom — és
Az átok oly nehéz, nehéz —
Ha! elrogyék súlya alatt...
De fölkelek... megfosztalak...
Egyetlen lányod elveszem,
Ha elástad is, megkeresem,
Ha elástad, én felásom azt —
Hahó! hahó! hová szaladsz...?»
Igy, tüskén bokron botlik ő,
Megtépi galy, megvérzi kő,
De majd feláll és fut tovább,
Fájdalmát nem hiszi a láb.
Minden erőt, még a mi van
Korhadozó tagjaiban,
Mit a természet gondja ott
Évekre bölcsen elrakott,
Elékutat s eltékozolja
Az örültség, semmi haszonra.
S míg ő mindjobban elmarad,
Távol, sötét bokrok megett
— Mint gyors-menekvő hold, mikor
Felhők rónáin bujdokol —
Mind távolabb, mind távolabb
Feltűnik a futó lovag;
Fejér lován fejér a hölgy,
Sötét árnyékban ül a völgy.

Majd a látás sem éri be,
 A hang sem jut füleibe,
 Fél úton, mint fáradt golyó,
 Lankad a szem — lehull a szó,
 A villámos — az átkozó.
 «El, el...!» a mén gyorsan halad,
 Futnak visszafelé a fák, —
 Mellette versenyez a Vág,
 De tajtékos habja, hiába,
 Nem ér a paripa nyomába.
 «El, el...!» sohajt a völgyi szél
 Midőn jobb s balfelül kitér,
 Puha, selyemkezővel a lány
 Dús fürteit megsímogatván.
 Csattog az út: mint tűzvirág
 Fel-felfakadnak a szikrák
 S meg eltűnnek, mint buborék,
 Melyen a nap sugára ég.
 Zördül a lomb, rezzen a vad
 S önkénytelen beljebb szalad;
 Fészkén megrebben a madár
 S álmában is megrázkodik;
 Fris martalékát a kuvik
 Elhagyja és messzére száll.
 Megdöbben a csendes magány,
 Viszhangja felriad s elámul:
 Ki jár ily késő éjszakán,
 Ki veri föl szokott álmából;
 De — mint a nesz odább haladt —
 Lenyugszik újra, fák alatt,
 S a messziségben elhaló
 Dobogásra más viszhang felel.
 Mig azt is elhagyá a ló
 «El, el...!»

... S miért így futnia? —

Lassítja habverő lovát
 És szétvigyáz a dalia.

Előtte csend, utána csend,
Az üldözéstől, látja, ment :
De hölgye kér : «tovább! tovább!»
Szegény leány! őt üldi még
Egy rémalak, egy szörnyű kép,
Mely szétzilált ősz fürtivel
Megettök egyre fut, szalad,
S nem éri el —
El sem marad.
Hiába fordul más felé,
Szemét hiába hunyja bé,
Az iszonyatos ősz alak
Mindig szalad, mindig szalad.
Fejérbe fordult nagy szemét
Órája szegzi untalan,
Arczán a holt ember sötét,
Földszínü sárgasága van,
S ez arczra véres könye foly ;
Vonási torzak, mint mikor
Valaki csufságul feszíti
Képét, s az Isten úgy veszíti,
Kezében éles, hosszú kard,
Melyet magasan rázva tart ;
Futtában a mint lép a ló
Futtában akkor lép amaz
S minden föl- és ledobbanó
Lépésre kardjával hadaz.
Olykor, egy-egy pillanatig,
Valamivé elváltozik:
Majd egy bokor lesz, majd egy ág,
Majd egy kidőlt fának fejezlő
Csontváza, majd egy kőhasáb,
Bámészkodó árnyas helyéről,
Majd a kibukkant szőke Vág.
De csakhamar előbbeni
Rémalakját visszanyeri
S fut egyhangúlag, egyaránt,
Üldözve a szegény leányt.

«Oh, csak siessünk» esdve kér
 «Hamar, hamar míg el nem ér»
 S erőbben karolja át
 A hölgy az ifju derekát.

«Ki érne —» kérdez és felel
 A hű lovag — «ki érne el?
 Mi üldöz, ah! mi képzelet
 Rémit, szerelmem, tégedet?
 Nézd: a sötét vár régen eltűnt,
 Nézd hogy marad a föld megettünk,
 Nem üldöz senki, csak magok
 Futnak velünk a csillagok:
 Mindenhová kísér az ég,
 Bizzunk az égbe Katalin; —
 Ott, ott az én jó csillagom
 Legszebb a mennyboltozaton,
 Fénye vezérl, hatalma véd:
 Ah mint ragyog, *no lásd, no nézd!...*
 De, mikor a lány feltekint,
 A fényes csillag leszalad
 S kialszik, mint tüzes szalag.

12.

E perczbe'... szemközt... hah! mi ez? —
 Lovak robajja, harczi nesz
 Zajdúl a hegysarok megől
 Kevély Oroszlánkő felől.
 Jakusics az, ki felriadt
 Az iszonyatos hír miatt,
 A Hír miatt, a mely soha
 Nem alszik, és szárnyas lova
 Idő, távolság emberi
 Határait nem ismeri.
 Az verte őt fel, ablakán
 Zörgetve késő éjszakán:
 «Kelj, kelj vitéz, most nincs idő
 Álmodásban bolyganod:

Sirban sohajt a deli nő,
Temetve szép menyasszonyod.
Fel, szaporán! fel, íziben
Élőhalottnak özvegye!
Most csak a gyávaság pihen.
Piarczodon a vári had
Nem hallod-é miképp riad?
Zablód körül nyerít a mén;
Aczéled megcsörren szögén,
Hüvelyében nem fér hegye,
Nyugvó helyén csördül magától
Hogy a természetlen apától
Jegyesedet számon vegye.
Boszúlni vágnak ők... s te tűrd?
Hadd zengjen a tárogató
Mint a *fellámadási* kürt,
A sírok álmát zaklató.
Fel, fel!» — s előbb mint elhaladt
Gyors szárnyain a pillanat,
Fegyverben áll az éji had
S megindul — Jakusics elől —
Kevély Oroszlánkő felől. —
«Apám . . . » sikolt a hajadon,
«Csitt!» mond az ifju és lovát
Megsarkantyuzva félre vág,
Hol legsötétebb a vadon.
De sas szem és sasröptű mén
Kiséri útlan ösvenyén;
Utána felzúg, mint csata,
Az üldözők gyors csapata.
«Akárki légy», — üvölti nyers
Hangján az úr — «sötét lovag,
Ki gyöngé nőt rabolni mersz,
Megállj, hadd lássam arczodat!»
Rá a hegyek viszhangja szól,
Fut a lovag s nem válaszol,
Száguld a ló . . . de majd, de majd
A bős csoport köréje hajt;

Előtte sziklás meredek,
És egybe szőtt-font rengeteg,
És — mintha a föld megrepedne —
Egy bércz-sió vizásta medre;
Mögötte és két oldalon
Növekvő harczi rialom,
Aczél csöngése, dárdafény,
Szabadulásra nincsen ut,
Kétségb'ésés minden remény:
Ezt híja védül a legény.
Mint üldözött strucz, körbe fut:
«Gyávák!» kiált «nincs köztetek
Ki megvívjon, mint dalia,
Hogy ekkép, mint haramia
Mind egymagamra törtetek?»
«Gyáva! a bajnok nem szalad:
Állj meg tehát s védjed magad»
Felel Jakusics hirtelen
És a lovag mellé terem.
Felzajlik a hadvész legottan,
A két levente összeroppan,
Szikráz a haragos aczél,
Suhint a lap, csorbúl az él.
S míg fenn vihar csatáz, alatt
Nyögdécsel a rémült galamb,
Egy szál ideg: a *félelem*:
Hogy még van féltetni-valója:
Hogy még *lehet* boldogtalanb:
Szívét ez, a mi tartja fenn,
S kettérepedéstől megója.
De most . . . utolsó roppanat!
A fegyverél mélyen behat:
A két kar egyformán erős,
A két vivó egyforma hős:
De a *pibentebb* végre győz:
Forgács leomlik hű lovárul,
Szemeire halálköd hárul.

S együtt lehanyatlék vele
Kit védő karja ölele —
Ki, mint repkény az oszlopon,
Csüggött a sугár bajnokon —
Tört szívvvel a szép hajadon.
Ekkép, haj! ekkép dölne le
A fejedelmi jegenye
Ha — időnek előtte még
Tövére fejsze vetteté! —
S ekkép ölelné azt len is
— Döltében is, fektében is —
A hű folyondár, — csüggeteg,
Fejérfürtös virágival,
Gyökerétől elszakadottan,
Lombjaival egybefonottan
Hervadva, míg amaz kihál! —
«Segély! segély: a hölgy elájul!»
Parancsol s teljesít maga,
Gyorsan leszökve ménlováru
Oroszlánkőnek bajnoka;
S borzadva, mintha sejtelem
Nyilallnék át az ércz keblen
Hozzája lép, hozzá hajol:
Ott fekszik a halotti mátká!
A bánatos hold gyér világa
Nyugvó, szelíd arczára foly;
Keblét a lég nem emeli,
Mozdulni nem bir semmi tag:
De, a mint hunyva voltanak,
Hunyvák maradtak szemei;
Azt gondolnák, csak álmodik,
Mert a halál, e *barmadik*,
Győztes *vetélytárs*, nem nyoma
Ujonnán nyert menyasszonya
Szépségeire bélyeget:
Egy torzvonást, egy kínjegyet.
«Még él!» kiált örömteli
Arczczal Jakusics «élni fog!»

És a halottan is deli
Hölgyet lovára öleli
S Oroszlánkőre felrobog.

13.

Legott a bajvivás helyére
Más nép gyűlengéz, más had ére:
Forgács, Szunyog hadnépe, kik
Futtában a bomlott apát
Őrködvé, szánva követik.
Későn jövének: a csatát
Hallák, de meg nem oszthaták,
Mind az, mi ottan látható,
Egy, a hegyekbe vágtható
— Most eltűnő — lovas csapat,
Mely hölgyi alakot ragad.
Mert, mielőtt homályba vesz,
Felcsillámlik a női mez,
S egyszerre, mint villámi lob,
Kapván meg az örült szemét,
Utána iramlík Szunyog.
Felrajlik és utána robban
Csopordonként a szolganép,
Mig némelyek vérben, halottan
A bajnok ifjat meglelik
S borongó néma fájdalomban
Dárdák nyelére emelik.
Ekkép a zavaros tömeg
Eléri Oroszlánkövet
S mint ostromló tábor, megáll
Magas, bezárt kapuinál.
Minő had ez! mily képtelen!
Mint a kaczagó gyötrelem:
Vezéri: egy örült s halott:
Mi célja van? mit akar ott?
Avagy csupán élvezi a
Borzasztó látvány gyönyörét,

Midőn az őrült dalia,
Fedetlen fővel, véres arczczal,
Megostromolja dőre harczczal
A vas kaput, a vár követ?
«Nyilj, szikla, nyilj! repedj meg ércz!»
S míg eszeveszett átkait,
Miket üvöltve széthajít,
A völgyodú, az ormi bércz
Arczul meg arczul verdesik, —
Dühöngve a várnak esik.
Aczélja gyors csapásitól
A kapu öble kongva szól;
Szikrát ver a fal, s mintha gúny
Tüzes szikráit osztaná:
Széttörve a kemény kapun
Jó kardja pengve hull alá.
Fegyvere most a puszta kar,
Ereje nincs, de ő *akár*, —
S a tehetetlen örülés
Veszetten önmagába mar. —
Ekkor váratlanul, hamar
A vaskapu megdördül és
Széles, kitárt karjaiban
Nép látható csoportosan.
«Itt van leányod: ime, nézd!
Ismered őt, Szunyog vitéz?»
«Itt a leány: szép, mint előbb
Zordon apa, *temesd el őt!*»
Fájdalmasan így a lovag,
S alvó jegyesére mutat,
Kit, ősei nagy paizsán,
Gyászban hozat maga után.
Felsír az apa s felkaczag:
Szeméből könnyek omlanak,
Arczán nevető fájdalom
Iszonyu torzképe nagyon;
Üvöltő ajkán a kacaj
Jajjá huzódik — és a *jaj*

Fonák, csapongó, vad szeszélylyel
Habotává tördelőzik szélllyel.
 Majd néz, merően, hosszasan:
 Szemén lelkének *árnya* van;
 Sötét, sötét árny, — oly borult,
 Mint a lélek, — a háborult.
 És fájdalommal, mintha kin-
 Forrás buzogna ajakin,
 Zokogja fel-felbugygyanó
 Szavait: *hamisak* azok:
 De, a mely bennök felbuzog,
 Az érzet, hajh, nagyon *való*!
 «Irgalmas Isten —» felkiált
 A vőlegény — «*igy* van tehát!»
 S körültekint a romokon:
 Apán, leányon, bajnokon.
 «Szegény apa! te bűnhődér'
 Iszonyuan megbűnhődél —,
 Boldogtalan két martalék!
 Vesztőkre, jaj, mért is valék —;
 Oh, hű szívek! oh, nemesek!...
 De most igazságos leszek:
 Ha élvéjük utjokban álltam:
 Hadd egyesítsem a halálban!»
 Sohajt fel és szemeiről
 Keserű könyecseppet töröl
 Első, utolsó harmatot,
 Mely ott valaha fakadott. —
 Még szól, midőn engesztelő
 Fénynyel mosolyg a nap elő,
 Megelégtelve a rövid
 Éjnek sötét borzalmait.
 E fölpirosló fáklya mellett
 Vitézek gyászos utra kelnek:
 A harczy kürt reszketve bűg,
 A harczfiak mind szomorúk.
 Jakusics a hű párt azonnal
 Ős Budetinre vezeti, — —

S az óta csendes nyugalommal
Kettőjüket egy sir fedi.

Hát az *anyasziv* . . . Feleded
Ének, hogyan repede meg? —
Kitép, legázol a vihar
Kemény tölgyet, nyíló virágot;
A zöld mező télben kihál:
De nézd el a sivó kopárt:
Az *asszu kóró* ott sovárg,
Hogy hervatag szálaival
Jelképezze . . . a *pusztaságot*!

★

Oh vándor! ösvenyed ha jár
Trencsén magas vidékein
S a Vág kanyargó partinál
Szemedbe ötlik *Budetin*:
Nézd meg mohos *falüregét*
S gondold hozzá e bús regét.

SZENT LÁSZLÓ FÜVE

Népmonda

1847

I.

Ezer év után még nem írtak nyolczszázat,
Hanem legfőlebb csak nyolczvan-egynehányat,
Mikor László király, magyarok királya,
Pogány kun hadakkal háborúba szálla.

Nagy volt a vérontás, folyt a vér, mint patak,
Tőle a vizek is mind megáradtanak,
A mező sik-vér lett, mint valamely tenger,
Sziget benne a sok halomra ölt ember.

Kivel sebje nem birt, az vérbe fúladott,
A félig elevent megfojtá a halott.
Elveszett a kun mind, vagy esett rabságba,
Egy maradt hívinni messze Kunországba.

Fényes győződelem, zsákmány sok és gazdag:
A magyar vitézek ezeken osztoztak;
Osztoztak, lakoztak, nagy vigan valának,
Itták áldomását a nehéz csatának.

A király ellenben csöndes sátorában
Buzgón imádkozva térdepelt magában,
Fényes győzedelmét nem tartá övének,
Hálát adva érte Ura-Istenének.

De nem hallgatá meg a felséges Isten,
Véres háborúban mivel kedve nincsen,
Véres háborúban, emberáldozatban
Hogy gyönyörködhetnék a jó Isten abban.

Hiába, hogy a vért szomjas föld feliszsza,
Boszuért kiált az az egekre vissza,
S jaj annak a népnek, vétkezett az sokat,
Kit a boszuálló Isten meglátogat!

Akkor is elküldte öldöklő angyalát,
Széles e hazában támaszta dőghalált,
Rendre hullott a nép, mint mivőn kaszálnak
Hull a fű előtte az éles kaszának.

A vérnek mezején büszhődöző testek
Fojtó páráikkal lettek a győztesek,
A magyarok pedig omlottak szüntelen,
Keserű lett nékik a szép győzödelem.

Minden utca és ház telve dőghalottal,
De, hogy eltemetné, nincsen ember ottan,
Másszor a holt-testet hordták a mezőre,
Most az élő ember futott oda tőle.

Szomszédnak a szomszéd bajához nincs köze,
Hamvából kialudt a barátság tüze,
Meggzűnt a rokonság, nincs testvér, atyafi,
Elhagyák az apát fölnevelt magzati.

Édes anya, látván hogy ajaka kékül,
Sikoltva szaladt el beteg gyermekétül:
De futósabb lőn a halál sárga lába:
Elfogá s leverte az anyát futtába.

A reménység is, mely fogytig ki nem fárad,
Rövidebbre fogta most a kantárszárat:
Másszor az esztendőt hatvanával mérte,
Most, ha volt egy napja, azzal is beérte.

Kiki mit gyakorlott, arra ment a szája:
Vagy imádkozásra, vagy káromkodásra, —
Mindegy, akármelyik haljon meg hamarabb:
Mi öröme annak, a ki élve marad? —

II.

A király pedig űlt a földnek porában,
Bűnbánatot tartván néma sátorában ;
Megszaggatta szárnyát gyászos köntösének,
Koronája helyét hamuval hinté meg.

Fenn szóval könyörge. Én uram Istenem !
Könyörűlj, könyörűlj veszendő népemen ;
Ontsd ki rám, ha tetszik, méltó haragodat,
Csak népemről vedd le sujtoló karodat.

Igy könyörge László, magyarok királya.
Hát ime ! tömérdek nép tolong hozzája :
Férfiak, asszonyok, vének és gyermekek,
Mint sirból kijáró halvány kísértetek.

Zúgó mormolásuk hallik már előre,
Mintha messzi földről sáskafelleg jőne,
Vagy mint ha föld alól mennydörgést hallani,
S mond a pásztor : no lesz az éjjel valami !

A hogy közeledtek, nőttön nőtt a lárma,
A király felállott, a népet bevárva ;
Nem ijedt ugyan meg, nem szokása félni,
De mégsem tudá a dolgot mire vélni.

Hiába tolultak a király elébe,
Hiába volt mindnek hangos a beszéde,
És hiába hallott a király oly sokat :
Egy csöppet sem érti zajos panaszkodat.

Végre egy kiállott s telt torokkal szóla :
Atyafiak, mondá, hallgassunk a szóra,
Ne beszéljünk ezren, ugy sohsem lesz vége,
Nem figyelhet mindre király ő felsége.

Egy a kívánságunk, egy az akaratunk:
Egy is elbeszéli, mi pedig hallgatunk,
Vagy, ha más nem volna, én is elmondhatom,
Szóljatok, ha úgy nincs, a hogy előadom.

Helybehagyta a nép és elcsöndesedett.
Akkor amaz egyik ily beszédet kezdett:
Uram király, László, azt kérdem, tudod-e
Hogy mi végett jöttünk most ennyien ide?

Oh jaj! tekints végig széles országodban,
Meglátod a szörnyű romlást, a mi ott van:
Ide s tova elhull néped egész nyája
Es vad állatoknak lészesz a királya.

Hiába parancsolsz böjtöt, imádságot,
Azzal meg nem óvod haldokló országod,
Könyörögtünk untig, de a böjt, az éhség
Csak öregbité a pestis dühöngését.

Mi az oka ennek? ismerjük el végre:
A mi bolondságunk és apáink vétke:
Elhagytuk az Istent, elpártoltunk tőle,
Ki Szittyaországból kihozott e földre.

Sovány puszták helyett szép országot adott,
Jó baromtenyésztőt, tágast és gazdagot,
Nagy széles folyókat, halat bennök sokat,
Vadas erdőt, hegyet, tiszta forrásokat.

De többet akaránk tudni az őseknél:
Meggzüntünk áldozni buzgó kútfejeknél,
Rátettük kezünket sok áldozó köre
S új Istennek raktunk templomot belőle.

Ezért, hogy az Isten, magyarok Istene
Nagy haragra gerjedt népének ellene
És monda: erőmet rajtok megmutatom,
Elsepervén őket, földjük másnak adom.

A mit elmondott, azt meg is cselekedte,
A szép kútfejeket mind kiűritette,
A folyóvizeknek elszelé futását,
Zöld méreggel vonta be a tavak hátát.

Hiába könyörgünk most az uj Istennek
Hogy szakassza végét a veszedelemnek:
Erősebb a régi, az ősek Istene:
Jaj nekünk! mert nagyot vétkeztünk ellene.

Azért, uram király, kérjük felségedet:
Töröld el közülünk az új tiszteletet,
Régi Istenünkhöz folyamodjunk vissza,
Áldozzunk a kutnál, hadd legyen az tiszta.

Ezt kell tenni, uram, s ezt fogjuk mi tenni,
Mert nem akarunk mind egy lábíg elveszni,
És ez egész néped kívánsága pedig,
Csak a papoké nem, kik a bárányt szedik.

Igy beszélt az ember, akkor félre állá;
Nagy kiáltozás lett utolsó szavára,
Ráhagyá a népség, de a kegyes király
Felháborodék a pogány beszéd miá.

Összetette kezét, hogy reszketett belé
És nagy indulattal az égre emelé,
Maga is felnézett; mindenik láthatta,
Mert egész fejével őket meghaladta.

És mint szózatot, mely a pusztában kiált,
Hallák imádkozni a felséges királyt:
«Hatalmas Uristen! seregeknek ura!
Haragod e népre ne gerjedjen ujra.

Oh, ne vond el tőlük lelkednek világát,
Inkább orvosold meg elméik vakságát;
Nagy Isten! mutasd meg erejét csudádnak:
Teremts csodát nekik: hisznek, mikor látnak.»

Még soká könyörge, mert mezgott a szája
Nézzén a magas ég domboru boltjára:
Megnyitá azt Isten és látást mutatott,
De a mit a király csak maga láthatott.

A nép pedig bámul a kegyes királyra,
Hamutól megőszült fedetlen hajára,
Nézi, nézi, hát csak azon veszi észre,
Hogy világosság száll a király fejére,

Megdöbbsent a mellök, hajuk felborzadott,
Egy szilaj hidegség a szivükhöz futott,
Térdre hulladoztak és úgy könyörgének
A nagyhitű király erős Istenének.

III.

A király, végezve buzgó könyörgését,
Vissza sátorába intézte menését,
Elvonult a sátor benső rejtekébe,
Künn maradt ellenben térdepelő népe.

Ott letette e gyászt, bíbor köntöst vett fel,
Szög haját megkente illatos kenettel,
Arany koronáját a fejére tette,
Aranyos keziját bal kezébe vette.

És kiment a néphez, és hirdette annak:
«Örvendj, népem, örvendj! adj hálát Uradnak!
Adj hálát az élő, egy, igaz Istennek:
Mert megadta végét a veszedelemnek.

Gyöngé szolgájának mert látást mutatott,
Népem orvosává engem felavatott:
Jertek el! lássátok s higyetek nevében:
A keresztyén népek igaz Istenében.»

Szóla s ment előre, a csoport követte,
Pázsitos szép helyre a népet vezette,
Tegzéből nyilat tön a felvont idegre,
S inte mindnyájoknak : térdepeljenek le.

Megfogadta a nép. Akkor a fejdelem
Ment tovább s megállta egy dombosabb helyen,
Kézivét koronás feje fölé tartá, —
Pendült a feszes hur, mikor elpattantá.

A nyíl meg süvöltött a levegő égben,
Mint egy futó csillag tündökölt reptében,
Majd leszállt a földre szárnya suhogtatva,
Szigonyáig fúrta fényes hegyét abba.

A király pedig ment fölvenni a nyilat,
S ím egy *fülevél* van kopótyuja alatt :
Ismeretes fűnek volt az a levele,
Melynek a nép száján *kereszifű* a neve.

S monda László : «Ime gazdag kegyelmében
Fűvet adott Isten csodálatos képen,
Melytől enyhülést vesz a dühös nyavalya,
S megszűn öldökölni a halál angyala.»

Adta kézről kézre, hadd ismerje minden,
Ismeré azt a nép, szedett abból menten,
Szájról szájra terjed híre a csodának :
A sir szélén állók visszafordulának,

Megszállt a halálnak vészes áradása,
Régi medre közzé visszatért folyása,
Házakban az élők folyvást szaporodtak,
Megsiratva mentek földbe a halottak.

A nép is e dolgot megtartá eszében,
Hite megerősült igaz istenében,
Nem sovárga többé pogány áldozatra,
Lelketlen kövekre, vagy forrás-patakra.

A fűnek pedig, hogy lenne emlékezet,
A «keresztfű» helyett ada másik nevet :
Felragadt az új név s a fűvet ma is még
Szent László fűvének hívja a magyar nép.

AZ ELSŐ LOPÁS

Költői elbeszélés

1853

«Ki ruházta fel a mezők liliomát?
Ki visel hű gondot az égi madárra?
Útlan bujdosónak ki vezérli nyomát?
Kit nevez atyjának az atyátlan árva?...
Él még a jó Isten! ő engem is szeret:
Megadja, ha kérem, a *mai* kenyeret.»

Gazdag Imre szólt így, a ki e név mellé
Egy járomszeget se' örökölt apjátul;
Nemes ember volt az, mindenét elperlé:
Huzza be az ajtót majd valaki hátul,
Ez volt az öregnek a szava járása;
Perlett is, ivott is; — a fia, ám lássa!

És szilaj tulokként nőtt volna fel Imre,
Ha szerető szívü édes anyja nincsen:
Az kapatta jókor isten-félelemre,
Hogy a puha földbe olyan magot hintsen
Melyet a hév nem bánt, az eső el nem mos,
Melynek aratása mindenkor bizonyos.

Még fülében kongott a harang Imrének
Mely az anyja mellé apját elkísérte,
Még lelkében zengett a halottas ének:
Már felpattant a dob: «ki ad többet érte?»
És alig oszlott el a bús gyülekezet:
Nevetkélve, vígan, másik gyülekezett.

Semmi nélkül maradt Imre, mint az ujj,
Mert azért a törvény *lörvény*, hogy nem enged;
Hej! ez egy szót: *másé*, nehezen tanulja,
Nehezen felejtí az édes *mienk*-et;
Más kaszálja rétjét, földjét más takarja;
Elfordúl, ha ott jár, nem is nézhet arra.

Benyelé az ős per, a mit csak találá,
Megmaradt a vén ház, a nagy ronda telek,
Édes jó anyjáról ez a birtok álla,
Nem bántá a törvény, de igen a szelek!
Őszre kelvén, gazzal, kóróval befedte,
Új boron a szép lyányt belé is vezette.

Tizenhét esztendő s mult a *gazda* épen,
Tizennégy az *anyjok*, kendernyövés óta;
Ilyen egy házaspár összeillik szépen,
Nem más húron pendül a kétféle nóta:
Mert a világtalan s az ő vak vezére
Mit tudjon egymásnak vetni a *szemére*?

Jól teszi, ha olvas, a ki ráér, könyvet:
Imre is jól tette, de ő mindig ráért,
Dereka megfájul, ha egy kissé görnyed,
Nem is nagyon él-hal kaszáért, kapáért:
Sanyarú élet az, egy darab kenyéren:
Meleg is van nyáron, hideg is van télen.

Kinyilott az idő: az égi madárnak
Erdőben, mezőben dús asztal terüle:
De nem úgy ám, bezzeg, a fiatal párnak!
Betevő falat is szűken van körülé;
Liliom köntösét meghozá a tavasz:
A menyecske száján örökös a panasz;

Hogy ő már az utcán végig menni sem mer,
Ünneplő ruháit viselőbe fogja;

Hogy ujjal mutat már órá minden ember :
 Ni! a régi kendő, a lyánykori szoknya ;
 Nemes asszony volna : mennyire szégyenli !
 Az Isten házába sem tud ő már menni.

Egy tehen, fiastul, meg egy kapa szőlő,
 Ennyi gazdaság volt, ennyit hozza Márta.
 Előbb a tehenet önté fel az őrlő,
 Majd a szöllőcskét is a malom lejárta.
 Most napszámra menjen? azt nem szokta Imre,
 Ha birná se' tenné, csúfra, szégyenszemre.

Körül-körül nézte szegény háza-táját,
 Egy rozzant nagy fészker volt még az udvaron :
 Elbontá, eladta köveit és fáját,
 Minek az ól, ha nincs semmiféle barom?
 S minek a nagy udvar? elég volna fele :
 Kicsi helyt megfordul már az ő szekere.

Megevé az udvart körül, mint egy lángost,
 (A szomszédok olcsón jutottak hozzája) ;
 Önnön lakóházát is megkezdi már most,
 Annak is van egy két heverő szobája ;
 Mint kazal szénának, eladá a végit :
 Keresi a téglát a mely ember épít.

Így eszi hajlékát az a féreg, melynek
 Eledele torma, s a háza is torma.
 De hamar elfogyott csekély ára ennek,
 Gondolkozik Imre, hogy mi van még sorba?
 Könnyű kitalálni : fele-ház még ott van :
 De neje várandós minden pillanatban.

Feje fölül már most a tetőt eladja ?
 Ezt ily állapottal a pogány se' tenné.
 Hánykodik erősen szive indulatja,
 Gondjai füződnek véges-végtelenné ;

Tíz-húsz koma csak kell, úgy illik, hiába!
S talpa fáradságát megveszi a bába.

Aztán a betegnek egy jó szü falat,
Üres kamarához e' sem utolsó gond;
Egy üveg *pálinka*, mindig feje alatt,
Erősödik attól... (hiszi ám a bolond!):
Mind ezeket Imre megfontolva bölcsen,
Megindult, hogy a pénzt majd felkéri kölcsön.

De nem akadt ember, ki megemberelje,
Bár ajánlá, hogy *tud irni* jó levelet;
«Ha tegnap jött volna!... Jöjön őszre kelve...
Mért nem áll cselédnek?...» Ez volt a felelet.
Azt se' bánná, ugymond, ha dolog fejében...
Adtak jó tanácsot; megköszönte szépen.

Nagy vásárra készült mind a világ mostan,
Kiki hazahajtá tináját, üszőjét,
Hogy eladja holnap a szomszéd városban
A feletlen ökröt, a felhízott sörét;
Egyedül Imrének nincs egy árva borja:
Mégis az a vásár *neki* legfőbb gondja.

Hazajött a csorda, elfekütt a pásztor;
Imre is lenyugvék a háza tövében,
Imádkozott volna, mindig tudta másszor,
Most elakadt benne a kellő-középen;
El-elmondta félig, meg-meg ujrakezdte,
Mint a mely tanulón kifogott a leczke.

Kínálgatja szemét, de nem kell az álom,
Minden legkisebb neszt, moccanást megérez:
Majd pók száll arczára láthatatlan szálon,
Majd egy dallos szúnyog téved a füléhez,
S hallik a szomszédból (sövényen át hallja)
Barmok kérődzése, lefekvő sohajja.

Darabos felhők közt bujkál a hold fénye,
 Elő-előbukkan, majd fellegbe gázol:
 Imrének is úgy tesz jó s rossz érzeménye,
 Nagy kísértet néki az a szomszéd jászol;
 Holdvilág elbűvik sűrű fellegen tul:
 Imre fölkel lassan... Imre *lopni* indul.

Nézzétek a tolvajt: ahol megy, ahol megy!
 Karimás kalapját a szemére huzta,
 Azt gondolja, látszik homlokán a bűnjegy
 És hogy lesben fekszik kétfelől az utca,
 És, a mint hevernek a sötétlő házak,
 Meg-megriad olykor, mintha mozdulnának.

Megyen öt-hat lépést, újra visszafordul,
 Minden kapuzugban lát valami rémet;
 Ha! most jönnek, jönnek: az ajtó csikordul...
 Nem, csak a szél lógáz egy sovány kútgémet.
 Világos az utca, sötét a sikátor:
 Rosz lelkiösméret egyiken se' bátor.

S a mint elcsapódnék egy homályos közön,
 Ruháját valaki visszarántja hátul,
 Szaladna, de nem bír: ijedtében *köszön*,
 Csakhogy szabadulhat a kihajló fátul.
 Ne menj tovább, Imre! bizony a fa gallya
 Nem azért fogott meg, hogy veszted akarja.

De Imre tovább megy, és az utca torkán
 Ugy rémlik, utána lopódzott valaki:
 Önárnyéka volt az, mert egy felhő sarkán
 A hold fénye épen akkor pillanta ki, —
 De alig nézett ki, azonnal megbánta,
 Szemére azonnal vastag felhőt ránta.

S megeredt a zápor. Sűrű suhogással
 Vesszőzte keményen a lombos akácztot.

A fa mellett Imre, nagy szívdobogással,
Leskelődött elébb, azután bemászott,
Kinyitá belül a sövénykapu felét
S markába szorítá fokosának nyelét.

Egy öreg ős ember volt a házigazda,
Házörzeni hagyták sirba szállt cselédi;
Vékony vacsoráját egy tehén meghozta,
Nem sok kelle már, de mégis kelle néki.
E tudva, fokosát megszorítá Imre:
Szabad ütni, úgymond, önnön védelemre.

És talán ütött is volna bolond észszel...
Imre, Imre! ha most a gazda kilépne
Álmosan, ős hajjal, üres pusztá kézzel:
Ifjú karodat reá emelnéd-e?...
Nem felelek róla, mit mit nem csinálnál:
Olyan a bűn! nagyobb fiat szül magánál.

Egy szó annyi mint száz: kevés idő múlva
Saját udvarán volt az üszöve! Imre,
Nagy lélekzetet vőn, neki bátorula,
Szája pedig ráment egy *bála-isten-re*:
Csak midőn kiejté az *Isten* szót ajka,
Akkor ütődött meg, gondolkozván rajta.

Nem azt gondolá ő, hogy majd ráismernek,
Noha egész falu ott lesz a vásáron;
Nem is azt, hogy reggel fris nyomára lelnek,
Bár az is meglátszik az éjjeli sáron;
Vén tolvaj meghányja elejét, mint végét:
Ő elébbre teszi lelke üdvösségét.

Érzi, hogy csömör van az ő udvarában:
Akárhogy, akármint, ki kell annak menni!
«Még nem volna késő — gondolja magában - -
Megbánással a bűnt jóvá lehet tenni.»

Alig született meg ez a gondolatja :
A lopott jószágot visszafelé hajtja.

De megjárta bezzeg. Most fogák a tetten
Valamely kerülők, a helység cselédi.
Hazudnia kell itt — gondolá ijedten —
Mert az igazmondás soha meg nem védi :
«Bitangjába' lelte, gazdájához hajtja,
Az Isten előtt is ő csak ezt mondhatja.»

Az Isten előtt?... a mindentudó higye?...
Még az éji ór is kételkedik benne.
Másnap előfogta a vármegye tisztje
S úgy megvallatá, hogy fele is sok lenne :
De Imre csak abban veti meg a lábát,
Hogy bitangul lelte más ember jószágát.

«Eh!» kiált a bíró — «azt én kötve hiszem ;
Vagy *te* hazudsz, fiam, vagy a lábad *nyoma*,
Mely egyik udvarból a másikba viszen ;
A kapu sem nyíltott magától ki soha.»
Imre látta ebből, hogy sarutalpának
Nagyobb hitele van, mintsem a szavának.

Most előbeszélte bűnbánó szavakkal,
Mikép orozá el, hogyan hajtá vissza.
«Hát bolond vagyok én?» kiáltott haraggal
A bíró, «vagy ittas, ki eszét megiszszá?
Vasat neki, lánczot!... majd az ördög higye,
Hogy a tolvaj, a mit ellop, visszavigye!»

Minek mondjam tovább? tudjuk már a többit —
Szomorú ezentul szegény Imre sorsa :
Lakozván penészes börtönnek az öblit,
Csúszó-mászó féreg kenyeres pajtása ;
Szellő oda nem száll, napfény oda nem hat,
Csak a bolthajtásról csepeg bűzös harmat.

Betevő falatját fojtó könnyel észí,
Hideglelős vízzel ingerli a szomját,
Rothadt a levegő, melyet ajkán bészí
És rohadtt beszédek sértik füledobját:
Mert nem egyedül van: ott az egész megye
Régen összeseprett salakja, szemetje.

Tolvajok, zsványok, — kik rátarti kénnyel
Zörgetik a rabság nehéz sarkantyúját;
Dicsekesznek holmi balkörmű erénnyel,
A lopást, a rablást tanítják, tanulják;
S fiatal embernek, a ki odatéved,
Arczáról letörlik a piros szemérmét.

Vén gazemberek, kik fényesre koptatták
A bilincset, s most már gyönyörködnek benne. —
Ezek a tanítást mindennap kiadták
Imrének is, hogy ha valamire menne:
Oly nehéz betűkből, ez a leczke, álla,
Hogy Imrének borzadt minden haja-szála.

Azt írják mesében egy királyné felől,
Hogy a mit nappal szőtt, éjtszaka fölfejté;
Imre is úgy kezdte mindennap legelől
A tanulást, — éjjel mindig elfelejté;
Mert, ha lidércz álom a többbit megnyomta,
Szép imádságait sorra mind elmondta.

Istenéhez tért ő, vagy magába szállott,
És míg durva padján várta, hogy a hajnal
Néki is juttasson egy parányi álmot:
El-eltépelődék a világi bajjal.
Tenger baja addig hányta és vetette
Míg kifáradt lelkét álomba rengette.

Az asszony miatt is temérdek a gondja:
Felőle csak egyszer hoztak üzenetet,

Hogy nem él a gyermek, halálán az anyja,
 Fia elébb meghalt, azután született.
 «Beh jól járt szegényke!» — Imre búsan szóla,
 «Beh jól járt... csak egyszer élve láttam volna!»

Egyszer megláthatni... halálnak sem adni...
 Fölnevelni szépen... gyönyörködni benne...
 Mi haszna! mi haszna. — Bolondság siratni:
 Szegényke! hisz' úgy is világ csúfja lenne.
 «Tolvaj volt az apja, tolvaj fészekbe' nőtt —»
 Meg lenne gyalázva Isten, ember előtt.

«Ember előtt igen» — monda Imre bátran,
 «De nem az előtt, ki a szívet vizsgálja!
 Ha gonoszul tettem, igazán megbántam,
 A megtérő juhot befogadja nyája;
 Becsületem is még talán visszatérül:
 Vagy, ha már égnem kell, ne magam tüzérül!

«Vagy, ha már égnem kell gyalázat tüzében,
 Ne öntsek ezentul magam arra olajt;
 Ám maradjak tolvaj a világ szemében,
 Csak a magam lelke ne kiáltson tolvajt!»
 Ez vala Imrének erős föltétele:
 Szinte könnyült a vas kezén lábán vele.

Beteg gyógyulását, rab szabadulását,
 Nem hiába mondják, hogy nehezen várja;
 Imre is úgy várta esztendő mulását,
 Nehéz esztendő volt, de csak leszolgálta;
 Megszűrte a fogság: halovány, szintelen,
 Mint idétlen zöltség, mely pinczékbe' terem.

Tömlöcze falától végre búcsut vévén,
 Haza ért egy este önnön udvarába,
 Nem fogadja senki; nem füstöl a kémény,
 Elébe kutyája sem fut farkcsóválva;

Nem barátságos láng, — ijesztő sötétség
Néz ki a pitvarból: Imrét öli kétség.

Benyit a pitvarba, majd a kis szobába ;
Ki az ? kérdi egy hang, mintha sirból jőne ;
Nem soká egy mécsnek halovány világa
Odasüt az ágyra, holott fekszik nője.
Fekszik egy év óta, sem élvén, sem halván,
Isten nyomorékja, kemény hideg szalmán.

Jó, hogy ád az Isten könyörülő szívet,
A ki meg tud esni irgalombul, ingyen :
A beteg ágyához is mindennap tévedt
Egy vigasztaló szó, hogy *maga* ne légyen ;
Étellel is tartják, — de százszor több ennél,
Hogy reményt tápláltak a reménytelennél.

Sok epesztő gonddal, sanyarú munkával
Éli mostan Imre a földi világot ;
Csüggedező lelke bírkodik magával,
Elcsigázott teste könnyez izzadságot ;
Napja nem vidulás, éje nem pihenés :
Öröme, ha van is, az az öröm kevés.

Beteg ápolását bizni kelle másra,
Egész héten átal ő hozzá nem láthat.
Ő maga a földet irtja, töri, ássa,
Tüskével, bokorral ví nehéz csatákat ;
Mert legelőbb is egy irtásföldet bérle,
Sok orczaveriték, nem pénz, annak bére.

Eladá a telket, a nemesi házat,
Gunyhót raka földjén, sárbul, mint a fecske,
Nem palástolá mész oldalán a mázat,
Födelélül helyben termett a gaz, tüske ;
Nem örökre épült : öt, hat esztendőre ;
Annyi állandóság sem néz ki belőle.

Hajnal hasadástól késő éjszakáig
Imre a kemény föld durva kérget vájja,
Néha egy tuskóval birkozván sokáig,
Mely az útját sokszor naphosszan elállja ;
Néha a gyökeret, a mint szélyelszalad,
Kergetvén kapája, messze, a föld alatt.

Tüske, tövis tépi, vad venyige vérzi,
Ág akadoz arczán, bojtorján beléköt ;
Délben a rekedt nap fojtó hevét érzi,
Hús hajnalban hullat fagyos veritéket ;
Sokszor a hideg hold éjjeli sugára
Csodálkozva néz le a késő munkára.

De, ha nehéz munka testét legörnyeszti,
Fölemeli lelkét egy magasztos ének,
Melylyel bizodalmát táplálja, éleszti,
Könyörög s hálát ad a jó Istenének ;
Munkája is halad, jobban mintsem várta,
Bizvást néz előre, örömmel néz hátra.

Minden talpalatnyi tiszta földet használ,
Mit kíváj a tövis körme közzül bajjal ;
Hol egyéb se' termett istenverte gaznál,
Most tengeri diszlik selyem szőke hajjal ;
Nő a karcsu kender, vígan köt a dinnye,
Pénzt fog abból látni a gazda erszénye.

Erejét, munkáját megáldotta Isten.
Másik évben egy pár igavonót ragaszt ;
Dolgozván sükerrel, dolgozik édesden,
A nagy tábla földbe már ekét is akaszt ;
Habzik a zöld vetés, ha szellő ingatja,
Messze futhat benne fürjek pitypalatyja.

Az asszony is épül. Nem kuruzsló, bába,
De kitanult orvos tette rája kezét.

Mert való, hogy Isten adott fűbe-fába
Gyógyító erőt, ez helyes példabeszéd:
Nem is kételkedett Imre fűbe-fába,
Csak a vén banyáknak a tudományába'.

De nem írom tovább élete folyását,
Ki magán segíté, megsegíté Isten:
Visszaadá néki szerető jó társát,
Sokra ment magában, többre mentek ketten:
Évről évre mindig gyarapult a vagyon,
Az is lett idővel, hogy *kire maradjon*.

Ezt a történetet, még gyerek koromban,
Egy öreg ősz ember beszélette nékem;
Nyájas, piros arcza most is előttem van,
Jó gazdának tarták az egész környéken;
Isten háza mellett volt egy szép uj háza,
Mind a két hajlékra holtig ő vigyáza.

Sokszor a kis padhoz mellé gyültek este
Gyermeki, szomszédi, sőt az egész utcza,
Ajakárul a szót minden ember leste,
Várta, hogy mozduljon hófehér bajusza; —
Hol a szent írásból vette ő példáit,
Hol a magyaroknak beszélte királyit.

Mikor *ezt* elmondá, a mit én leirtam,
Egymásra tekinté számos hallgatója;
Gyermek-ember lévén a nagyobb rész ottan,
Az öreg gazdához álmélkodva szóla:
«Nem hinné az ember, ha kelmedet látja,
Hogy valaha lopott, *édes Imre bátya!*»

KEVEHÁZA

1853

1.

Mért víjjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű
Hadintéző, baljós madár,
Széles Dunának partinál? —
Azér' víjjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százezrivel fog veszni ott.

2.

Széles Dunán tul és innét
Nem gyúl hiába ennyi nép:
Túl napnyugat, innen kelet
Néznek kemény farkasszemet.
Aradj folyam, ma vízözönt,
Holnap habod vértől kiönt,
Holnapután köny neveli:
Anyák keserves könyei.

3.

Nem áradott meg a folyó,
Meguszsza bármi kis hajó,
De tul Makrin és Detre szász
Gond nélkül vígad, éjszakáz.
«Itt a kehely, igyál, koczints!
Huntól ne félj: hajója nincs.»
Cseng a pohár és Százhalom
Egy messzedöngő vígalom.

4.

Sokféle nép ott összegyűlt,
 Sok zagyva nyelv egybevegyűlt,
 Sokféle arcz, sokféle mez,
 Pánczél, sisak, kézij, tegez.

Alán, herul, gót, longobárd,
 Szürr, czelta hozza táborát:
 Tengerfövény ezeknek száma:
 Gyűszű nekik Potencziána.

5.

«Itt a pohár; igyál, koczints!
 A hún elült: hajója nincs.»
 Makrin kiáltja: «Tölts belé!»
 Mig Detre járja kétfelé.

Ne bízakodj' el, Detre szász!
 Te római, jobban vigyázz;
 Táncz és ital megárt, ha sok:
 Kerted alatt a farkasok.

6.

Kelen táján, a hegy megett,
 Borulni látom az eget;
 Kelen körül setét a föld,
 Mozdulni látom a mezőt:

Minden porszem egy-egy vitéz,
 Minden fűszál egy kelevéz,
 S a hűvös éj hő szellete
 Százezerek lehellete.

7.

Kemény Kéve ott a vezér,
 Hadával ím a parthoz ér;
 Széles a víz, mély a folyó:
 Nincs rajta híd, nincsen hajó.

S híd volna bár: ledülne az,
 Hajó volna, elülne az,
 Ennyi sok nép a merre lép
 Hajlik a part, miként a jég.

8.

Parancsolá hún fejdelem :
 Minden tömlő üres legyen ;
 S mit ő kiad, mit ő beszél
 Nem tréfaszó, nem pusztá szél.
 Igyál, igyál, te vén Duna !
 Nem ittál ennyi bort soha :
 Igyál és tartsd nagy hátadat :
 Szállítsd keresztül a hadat.

9.

Sötét az éj : elig-elig
 Hogy a vízfény fehérelik ;
 Csendes a táj : alig-alig
 Hogy a folyam-zugás hallik :
 De majd a víz jobban zubog,
 Majd elborulnak a habok :
 Komor felleg, gyászfeketén,
 Úsz a folyam területén.

10.

Tömlőkön ott a hős Keve
 Hadával így átalkele,
 Miért a hegy, miért a sik,
Kelelföldének mondatik.
 «Lassan, fiúk! lábujjhegyen!
 A merre a Duna megyen»
 És halkal, mint az éji köd,
 Ereszkednek a part mögött.

11.

Nem gondolá Makrin vezér,
 Hogy már nyakában a veszély ;
 Ingyen se véli Detre szász,
 Hogy feje fölött ég a ház.
 Tűz van, tűz van ! — de a ki fut,
 Lángok közül kardélbe jut ;
 Lerontva és fegyverre hányva
 A nagy város, Potencziána.

12

Kő nem maradt másik kövön,
Nem csecsszopó anyaölön;
De távol még a völgyi harcz
Fel-felsivít, meg elviharz.

A zagyva nép, kevert tömeg,
Egymás szavát nem érti meg:
Barát baráttal szembe ví;
Gót és alán és római.

13.

Oh, bár fedezné még sötét
A hajnal csillag-üstökét!
Oh! a nap is bár még soká
Emelné fényes homlokát!

Ne hozna bút, ne látna vért:
Holtak között a hún vezért,
S elképedő, bomlott hadat,
Mely győzedelmétől szalad!

14.

Kemény harczos a Detre szász:
Nem tőle jött hunokra gyász;
Éles a Makrin fegyvere,
Nem bánta azt erős Keve;

Ótet, — Hadur akarta így! —
Hunok közül sebhette íj,
És elborítá szertelen
Nyilzápor a vak éjjelen.

15.

Melyet midőn a hegytetőn
Jó Detre szász eszébe vőn,
Mint hullámot a sziklagát
Visszanyomá futó hadát.

Kezében a nagy dárdanyél
Keresztbe fogva nem henyél:
Egy vége szúr, más vége üt,
Tör, zúz, seper, dönt mindenütt.

16.

Sokat leölt az éji harcz,
 Porba borult sok büszke arcz :
 De, mint hullám hullámra kél,
 Jár a halotton, a ki él.

És bár a holtnak száma nincs,
 Az élőknek egy híja sincs,
 Mindenfelől a hegyközön
 Új had tolong, új népözön.

17.

Hej Béla, most, hej Kadosa
 Kemény táncz lesz ez a tusa !
 Barna hajú szép hunfiak,
 Mi haszna még a gyors nyilak !

Bár tőlök a nap elborul,
 Tárnokvölgye bealkonyul :
 Zászlótokon lecsüngve áll,
 Nem repdes a turulmadár.

18.

«Előre hún, Nimrod fia !
 Meg kell nekünk itt halni ma :
 A vészbanyák ott fenn vadul
 Csikorganak, s nem jó Hadur.

Előre hát, ugy forgassad
 Utoljára kemény vasad,
 Hogy sok vitézt küldhess levágva
 Szolgáidúl a más világra.»

19.

Két kézre ví jó Kadosa,
 Csillog-villog nagy pallosa ;
 Körül-körül hős Béla vág,
 Omlik-bomlik a sokaság.

De, mint ha ki fővénybe ás,
 Hull a porond helyébe más ;
 Vagy mint a hab meg' összecsap :
 Úgy összefoly megint a had.

20.

Hiába vítt jó Kadosa,
 Homályba száll fénylő vasa :
 Őtet, kivel nem bírna száz,
 Lebirkózá vad Detre száz ;
 Mig Béla hőst a nagy tömeg
 Nehéz ostrommal dönti meg,
 Mint egy toronyt, mely egyedül
 Sokáig állt, a mig ledül.

21.

Hej! nem hamar lesz az, midőn
 Szilaj ménes fut e mezőn ;
 Soká lesz, míg új gyökeren
 Fű és virág itt megterem.
 A széles völgy egy lábnyom : a
 Súlyos had óriás nyoma,
 Ki egyet toppantott, s ehol!
 Egy emberöltő nincs sehol.

22.

Százhúszer ezer jó hún halott
 S két annyi ellenség van ott ;
 Nem ellenség, mind vérrokon :
 Vérök vegyest foly a fokon.
 Ki a vesztes? ki a nyerő?
 Erőtelen mindkét erő,
 Győztes, legyőzött, — mint a hogy
 Két birkozó egymásra rogy.

23.

Őket, az ég átellenén,
 A két hajnal harczban lelé ;
 S mire megoszlott a csata,
 Már visszajött az éjszaka.
 A hún, mikép földhöz vert vad,
 Pihegve a síkon marad :
 Míg Detre és győzelmi társa
 Elég erősek — a futásra.

24.

«Hol egy paripa, mint a téj?
 Másik fekete, mint az éj?
 Kövér, hibátlan harczi ló:
 Ezt kívánja Hadur s Manó.»
 Ősz Torda im kettőt hozat:
 Lobog, ropog az áldozat,
 Füstjétől az ég tetején
 Piroslik nagy éjszaki fény.

25.

«Szép hún anyák hős magzati,
 Ne essetek bánatba ti:
 Ármánynak a boszú elég,
 S Hadur mosolygva néz felénk!
 De, mielőtt új napja kel,
 A holtakat temessük el,
 Nehogy haragja dögghalált
 Ereszszen ránk, ostor gyanánt.»

26.

Táltos szavát igyen veszik —
 S a fél tábor temetkezik:
 Temeti a másik felét,
 Dombbal fedi nyugvó helyét:
 Külön-külön egy-egy csoport
 Temérdek földet összehord;
 Tölcséres a domb, és középen
 Sok halott ég máglyák tűzében.

27.

Széles az éj köröskörül,
 Tárnokvölgye belémerül,
 De hosszában, de széltiben
 Sok tűz lobog egyszeriben.
 Távol ha nézné valaki,
 Vélné, hogy a menny csillagi;
 Közötte sűrű népgomoly
 Sűrög-forog, mint hangyaboly.

28.

Szép a halál a harczmezőn,
 Valaki ott meghal dicsőn :
 Bajtársi őt paizson viszik,
 Iját, tegzét mellé teszik ;
 Mellette bárdot, kelevézt
 Fényes, fehér tüzláng emészt ;
 Három követ, s azonfelül,
 Halmot raknak reá jelül.

29.

De hős Kevét nagy sokaság,
 S Bélával egyben Kadosát,
 Az ország utjához közel
 Egy domb alá temette el.
 És a halomtetőre jelt
 Magas kősziklából emelt,
 Mig ajkain a tenger népnek
 Búsan búgott lassú gyász ének.

30.

Örökre hát a vérmezőn
 Bátor *Kevének* háza lőn ;
 Hol ő hadával nyúgoszik,
 A temetőt így nevezik.
 Év, év után gyorsan lejár,
 Jő meggy mikép vándor madár ;
 De egy sem költi fel Kevét, —
 De egy sem oltja ki nevét.

31.

Harmadnap a hunok hada,
 Mint uj vihar, feltámadá ;
 Harmadnapon kürtödbbe fúsz
 Torda fia, hős *Bendegúz* !
 Zászlóidat a keleti
 Szellő vigan lebegteti,
 Hogy a turul repdes belé —
 Nyugot felé, nyugot felé !

32.

Nem messze van már Czezumór,
Ott éri ő Makrint utól;
Hadával a Hunbérczre hág:
Onnan zúg le a sokaság.

A déli nap megváltozik,
Fényében megfogytokozik,
Elrejtí szép ábrázatát:
Ne lássa e szörnyű csatát.

33.

Fényes delet éjszürkület
Váltá fel a küzdők felett,
Rémes homályban dúl a harcz,
Haragosabb lesz minden arcz.

Am Isten úgy akarta, hogy
Az ellenség ritkulva fogy,
S hegyről alá vérzuhatag
Hömpölygeti a holtakat.

34.

Szórja nyilát hős Bendegúz,
Ivet nem is hiába húz;
Csörög-csattog szélvész gyanánt,
Kardot nem is hiába ránt.

Kardjával ő Makrin fejét
Irgalmatlan repeszti szét;
Mig gyors nyilát az ívnek hurja
Szász Detre homlokába furja.

35.

Utoljára lőn az, hogy ott
Makrinnak a nap elfogyott!
Majd megteli vidám sugár:
De Makrin azt nem látja már.

Ám Detre hős, mint egy bika,
Ha taglót érez homloka,
Megrendül a csapás miatt —
S kettétöri a vas nyilat.

36.

«Add meg magad, jó Detre szász!»

— Nem én soha, míg élve látsz.

«Add meg magad kegyelemre!»

— Nem én soha, szégyenszemre.

S mint a szelindek hogy forog,

Ha tépik nagy komondorok:

Majd erre, majd amarra csap, —

Homlokában a vas darab.

37.

«Kár volna még, vitéz, neked

Táplálni éhes ölyveket,

Heverni mint egy kődarab

S nem űzni el a madarat.

Imhol kezem: fogadd jegyül

Békében és hadban frigyül.»

És Bendegúz és Detre szász

Kezet kézben ropogva ráz.

38.

Ott a sereg három napig

Áldoz, toroz, vigan lakik;

Hadúrnak ott háláadást,

Ünnepeltek nagy áldomást.

Peng a koboz: hurjaira

Harczot idéz a dalia:

Óseiről csatás emléket;

S elzengi — mint én az övéket.

TASSOBÓL.

Fordítási kísérlet.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Éneklem a szent harczot, a vezért
Ki Üdvezitőnk sírját visszavette.
Sokat tön észszel, kézzel ő ezért,
Sok szenvedésbe telt nagyhírű tette.
Hiába kelt Pokol, hiába mért
Világ két része végcsapást felette:
Őt nem hagyá az ég, s szent zászlai
Alá megtértek bolygó társai.

2.

Oh Múza, Te, ki homlokodra nem fűszsz
Múló babért, minőt Helikon ád,
De fönn, az égi sergek közt, dicső szűz,
Van örök fényű csillagkoronád,
Tetőled szálljon most keblembbe szent tűz,
Te gyujtsad énekem s ne érje vád,
Ha ékesítem a való beszédet,
Más bájt szövén abba, nemcsak tiédet.

3.

Tudod, hogy a világ mind arra tódul,
Hová Parnassus önti csábjaít,
S a költeménynyel fűszeres valótul
Rögzött se fél, oly édesen javít.
Így a beteg gyermek, ha kóistolól
Mézzel kenők a csésze ajkait,
A keserű nedvet csalódva iszsza,
Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.

4.

Nagylelkű Alfonz, te, ki engemet
 Révpartra vűl, midőn, tévedt zarándok,
 Hánykódva szirtek és hullám felett,
 Már azt hívém, legott elborulándok,
 Vedd nyájas arczczal ím e versemet.
 Szent fogadásul mintegy ez ajándok!
 Lesz tán idő, hogy e jós toll merészűl
 Megírni rólad is, a mire készül.

5.

S méltó (ha van remény, hogy valahára
 Krisztus jó népe békében lehet,
 S fel-űl, vad thrák ellen, hajó- s lovára,
 Kivíni a bitorlott szent helyet)
 Hogy a vezérbot szárazon, — akár a
 Vizek fölött, illessen tégedet.
 Addig figyelj, mit zeng a hősi ének,
 S készíts hadat, vágytársa Godofrédnek!

6.

Már hatod éve, hogy kelet felé
 Ví a keresztyén tábor az ízlámmal:
 Niczéát, Antiochját megnyeré,
 Ezt hadi csellel, azt erős rohammal,
 És vissza ettől a népet veré,
 Mely Persiából jött tengernyi számmal;
 Tortózáat megbirá: de most a tél
 Beállt, és várja míg tavaszra kél.

7.

Nem messzi volt már az esőszak vége,
 Mely a csaták zaját megszünteté,
 Midőn az Úristen, királyi széke
 Fönségiből, szemét aláveté,
 Onnan, hol a menny legtisztább vidéke
 Még egyszer oly fen trónját hirdeté
 Mint a pokol a csillagok alatt van, —
 S megláta mindent egy szemfordulatban.

8.

Veté a földre, hol majd Szírián
 És a keresztyén hősökön megállá,
 S ama tekintet, mely előtt hiány,
 Vágy rejtve nincs, a szív nyitott könyv nála,
 Látá, Godofréd víni hogy kíván
 A városért, hol Isten sírba szálla;
 Előtte földi hir, kincs, hatalom
 Mind semmi: ő csupán hit, buzgalom.

9.

De nézi Bálduint, sovár agyában
 A földi nagyság mint kecsegteti;
 Tánkrédot látja, kit gyötör hiában-
 Való szerelme, s éltét megveti;
 És Boëmundot, Antiokhiában
 Országa új alapját hogy veti,
 Törvényt szab, a rendet, szokást javítja,
 Tisztelni az igaz Istent tanítja;

10.

S e gondolatban úgy is elmerül,
 Hogy a fő czél már-már feledve nála.
 Rináldot nézi, harcznak mint örül
 A büszke szellem, a nyugalom halála;
 Nem ország, nem kincs a miért hevül,
 Hanem dicsőség, melynek nincs határa;
 Gvelf ajkin — látja — mint csügg és figyel,
 Sok régi hős példát tanulni el.

11.

Ezen és más szivekbe rejtözött
 Érzést látván, ki él s uralkodik:
 Magához inti fénybe öltözött
 Gábort, ki az elsők közt második.
 Ez Isten és a jobb lelkek között
 Örömkövet, híven tolmácskodik:
 Ez földre a menny végzésit lehozza,
 S buzgó imákkal tér a mennybe vissza.

12.

Menj Godfrédhoz! szólt Isten a követnek,
S monddad nevemmel: mért e késelem?
Új hadra szállni mért hogy nem sietnek,
Szabaddá tenni végre szent helyem?
Gyűjtse tanácsba főit a seregnek!
Hasson! — Vezérül én őt emelem:
S ezt fogják tenni ott alant is majdan
Most alvezéri már, bajtársi hajdan.

13.

Mondotta: és Gábor felövezé
Gyorsan magát, parancsnak hódolandó.
Szellem-alakját léggel környezé,
A láthatatlant hogy látná halandó:
Embernek arczra, testre képezé,
De mennyi fönsége rajta, nem mulandó.
Vőn kort, mely ifju- s gyermekév határa;
Díszül sugárt rakott arany hajára.

14.

Vőn szárnyat is, fehért, aranyba szegve,
Mely fáradatlan, s gyors, mint képzelet.
Nagy szárazok s tenger fölött lebegve
Hasítá a felhőt és a szelet.
Így, mind alább eső tájakra szegve
Írányát, száll a mennyei követ.
Libánus hegy fölött kissé megállván,
Függő egyensúlyt tarta lenge szárnyán.

15.

Majd a vidékre, hol Tortóza fekszik,
Röptét irányzá s hirtelen lecsap.
Kél vala már az új nap; része tetszik,
De még nagyobb részét borítja hab;
S buzgó imával Istenhez törekszik
Godofréd, mint szokása minden nap:
Hát, íme! a nappal, de fényesebben,
Keletről az angyal eléje lebben.

16.

És monda néki : Godfréd, ím jelen
 A vártad évszak, mely nyit harczí pályát !
 Mért hát tovább egy percznyi késelem
 Megtörni Jéruzsálem ércz igáját ?
 Te gyűjtsd tanácsba mind', ki fejdelem,
 Te nógasd czélra bajtársid tunyáját !
 Isten vezérül megválaszta téged,
 S ők készakarva hódolnak tenéked.

17.

Isten követje, hirdetem, nevében,
 Az ő parancsát. Oh mi bízalom
 Kelhet, sükerre, a vezér szívében !
 A rábizott hadért mi buzgalom !
 Szólt s elmulék, felszállva gyors röptében
 Hol legfőnebb s tisztább az égi hon.
 Godfréd a szók-, a fénynek általa
 Vakúltan, döbbszent szívvel áll vala.

18.

De hogy felrázkodék, s eszébe vette
 Ki jött ? ki küldé ? s mit jelenteni ?
 Ha másszor vágy vala, most ég felette
 A háborút végkép eldönteni.
 Nem, mintha ranggőz, hogy eléje tette
 Másnak az Ur, szívét fúná teli :
 De szándokát az égi akarat
 Lobbantja, mint gyúl lángban a zsarat.

19.

Azért meghíja gyors hozzájövetre
 A daliákat, és országszerént
 Levél levélre megy, követ követre,
 Kérést tanácshoz adva rendszerént,
 Mind, a nemes lelket mi gyújtja tetterre,
 Mind, a mi ébreszt szunyadó erényt,
 Szavába oly erőt lehellni tetszik,
 És annyi bájt, hogy kényszerítve, tetszik.

20.

Gyült a vezérség, a hadnép követte,
Csak Boëmund az, a ki elmaradt.
Egy rész lakását Tortózába vette,
Más künn veré sátrát, az ég alatt.
A hadnagyok gyűlésben összejötte
(Dicső tanács!) sokáig nem haladt.
Így kezdi ottan a kegyes Godfréd el,
Förséges arczczal, hangzatos beszéddel:

21.

Isten vitézi, a mennyek királya
Kiket választja bajnoki gyanánt,
És tenger és föld harczai, dagálya
Közt horda, örze, bizton egyaránt;
Úgy hogy néhány év elfolytán alája
Veténk nem egy-két pártos tartományt,
S győzött, behódolt nemzetek felett
Nevét megállatók s a szent jelet:

22.

Nem oly czéllal hagyók el ősi fészünk
S szerelmünk zálogit, úgy vélem én,
Szemközt halállal sem a végre néztünk
A hűtlen tengeren s harczok terén,
Hogy olcsó hírnév füstje lenne részünk,
És barbarok közt birtok-szerzemény:
Így a kitűzött díj parányi volna,
S vérünk a lelki üdv kárára folyna.

23.

De gondjaink végczélja volt, bevenni
Szion dicső falát, s a hitlenül
Nyomott keresztyénség mentője lenni,
Mely itt kemény rabszolgaságban ül;
Egy új ország alapkövét letenni,
A buzgalomnak biztos menhelyül,
Hogy, a szent sírt kinél imádni szándok,
Tehesse búcsuját kegyes zarándok.

24.

Koczkára tettünk eddig már sokat,
 Munkát többet kevés becsületér',
 A célra semmit, ha félbenszakad
 A háború, vagy más vidékre tér.
 Minek gyúlt Európából ennyi had,
 Minek foly Ázsiában ennyi vér,
 Ha, ily nagy forrongás után, nyomok:
 Nem épült országok, hanem romok?

25.

Nem alkot az, ki itten birodalma
 Alapját e világ szerént teszi,
 Hol kis, hazátlan nép minden hatalma,
 Tenger pogány közt mely körülveszi;
 Hol a görögbe nem lehet bizalma,
 S a messze Nyúgot nem segíyezi;
 Hanem csak rom fölé romot tetéz
 Mely össze roskad s temetője lesz.

26.

Perzsán, törökön, Antiochián,
 (Dicső nevek! fönséges viadal!)
 Nem minműünk, de égi adomány
 Volt és csodásan lett a diadal;
 Mit ha ki pártosan más végre szán,
 Ellenbe' az adó céljaival:
 Elvesztjük, és e nagy hírzajra, félő,
 Gúnynyal fog emlékezni a regélő.

27.

Ah, Istenért, ne légyen hát közöttünk
 Ez ég ajándokát beszennyező!
 Annak, mit oly dicsőn munkába vettünk,
 Legyen folyása, vége, egyező.
 Most, a midőn szabad tér nyílt előttünk,
 Most, a midőn az évszak kedvező,
 Mért nem futunk a városhoz, igától
 Fölmentni győzelmi célját? mi gától?

28.

Vezérek, esküszöm — és e szavaknak
 Legyen tanúja mind jövő, jelen,
 Legyen tanúm az ég s kik benne laknak —
 Hogy teltre kelünk az idő jelen.
 Minél utóbb, annál kétesb dolognak
 Találjuk, a mi most kétségtelen.
 Ha veszteglünk, jós lélekkel gyanítom:
 Segélyt hoz a Szentföldinek Egyiptom.

29.

Szólt: s a beszédre lőn rövid zsibongás.
 De most fölállta Péter remete,
 Ki, bár magános, mint e nagy rajongás
 Kezdője, a tanácsban ülhet:
 Godfréd szavának itt nincs ellenmondás!
 Kétség ily szent valóhoz férhet-e?
 Mit ő kifejte, arra mind hajoltok,
 Csupán ez a mit én hozzája toldok.

30.

Ha feltudom mind a viszályt, kudarczot,
 Mely mintegy versenyül folyt köztetek,
 Engedni jobb tanácsra büszke arczot,
 A langy erélyt, ha mibe kezdtetek:
 Minden halasztást, véleményi harczot
 Vissza ez egy kútfőre vihetek:
 Ama tekintély ez, mi *ennyivel*
 Megosztva, önmagát emészti fel.

31.

Hol nincs csupán *egy* fő, kitől vegyen
 Díjt a serény, birságot a hanyag,
 Hol munka-, tiszt-szabás nem áll *egyen*:
 Ott a kormány bizonyynyal ingatag.
 Óh hát egészült testté hadd legyen
 S válaszszon egy főt valamennyi tag!
 Adjátok egynek a hatalmi pálczát,
 S királynak az mintegy viselje arczát.

32.

Szólott az agg. És mely kebel maradna
Előtted, égi szent hév, zárva hát?
Te ihletéd hogy a szivekre hatna,
Te ihletéd a remete szavát;
Mind, a mi vágytól hősi mell dagadna:
Vetély, szabadság, hír — elaltatád:
Úgyhogy vezérré Bouillont a legfelsők —
Kiáltni Gvelf, Vilmos valának elsők.

(1858.)

ARIOSTOBÓL.

Fordítási kísérlet.

ELSŐ ÉNEK.

1.

Hölgyek és leventék, szerelmek, kalandok,
S harcz az én tárgyait, mikről danolandok;
Akkoriból, hogy a mókók özön hada
Tengeren átkelvén, Frankhonra támada,
Agramánt királyuk dühétől vezetve,
Ki fiatal gőzzel mondá fenyegetve,
Hogy Troján halálát, ahhoz illő áron,
Megveszi Nagy Károly római császáron.

2.

Lorántról is fogok beszélni egyversben,
Ollyat, a mi nincs még prózában, se' versben:
Hogy lett szerelemből dühössé, bolonddá,
Bár előbb mindenki bölcs embernek mondá;
Haugyan az, a ki velem se' bánt jobban,
S már-már fölemésztí a mi kis eszem van,*
Hagy belőle annyit, a mennyi elég lesz,
Hogy, a mibe kezdtem, jól vihessem véghez.

3.

Fogadd, oh Hercules dicső nemzedéke,
Századunk kiváló fénye, dísze, éke,

* Ámor, a szerelem.

Hippolit, fogadd el, mit jószántából ád,
 És adhat egyedül, alázatos szolgád!
 Tartozásom nincs mi leróhassa, mint a
 Szavak némi részben, és az író tinta.
 Ne is vedd bűnül, hogy kevés adományom,
 Mert a mennyi telik, ím, mind felajánlom.

4.

Majd hallasz, a méltó nagy hősökkel számban,
 Kiknek dicsérete készül mostan számban,
 Hallasz Rugierről, ki őseid őse,
 Híres nemzetszádnak volt legvénebb törzse.
 Majd beszélek róla fényes győzedelmet,
 Dicső tetteket, ha megnyerem figyelmed,
 És ha, tágulván a fejedelmi gondok,
 Helyet adsz elmédben annak, a mit mondok.

5.

Loránt, ki régóta halálból szerette
 A szép Angyélkát, s harczolván érette
 India-, Média- és Tatárországban
 Diadalmat hagyta véghetetlen számban,
 Most vele Nyugatra megtért vala épen,
 Hol, a Pirenéi nagy hegyek tövében,
 — Francia- s Németföld népével körötte —
 Károly a mezőben táborát ütötte;

6.

A végre, hogy Marsil s Agramánt királyok
 Vakmerőségökért hadd verjék pofájok',
 A miért fölszedte egyik Áfrikában,
 A ki láncsát, kardot elbir a markában;
 Másik, hogy a mi nép Spanyolhont lakozta,
 Mindet a szép frank föld romlására hozta.
 Így Loránt is épen jókor érkezett meg,
 De, hogy oly pontos volt, megis bánta bezzeg;

7.

Mert elvették hölgyét nem sok idő telve;
(Im, mily gyakran téved az emberi elme!)
Azt, kiér' Nyugattól Napkeletig annyi
Hosszu harczot vívott, nem akarván hagyni,
Most elveszik tőle, baráti körében,
Egy kardcsapás nélkül, a saját földében.
Az eszélyes császár volt, ki azt elvette,
Oltandó a tűzvészt, mely kigyúlt érette.

8.

Mert némelynap szörnyű vetély keletközött
Loránt és unoka-öcscse Rináld között,
Minthogy a leányzó különös szépsége
Miatt mind a kettő édes vágyban ége.
Károly, egy csöppet sem örülvén e pernek,
Mely elvonta kardját két ily hős embernek,
Elvév a bajnak okozóját szépen,
S a bajor herczegnek adá azt kezében,

9.

Jutalmúl ígérve kettejük közt annak,
Ki ama nagy harczon, melyre útba' vannak,
Több pogányt aprít le, és sajátkezűleg
Fegyverét legjobban forgatja közülök.
De nem úgy ütött ki bezzeg az eredmény,
Mert bizony futásnak indult a keresztyén,
Fogoly lőn a herczeg s vele annyi bátor!
S elhagyatva állott a herczegi sátor;

10.

Hol, miután maga maradt a kisasszony,
Nehogy martalékul a győzőnek jusson,
Előbb, mint az lenne, felszökött nyergébe,
És hátat fordíta még jó idejébe',
Sajdítván előre, hogy az nap elpártol
A szerencse Károly római császártól.
Szűk, szoros ösvényen egy erdőbe ment be,
S egy vitézre bukkant, ki gyalog jött szembe.

11.

Sisak a fejében, derekán pánczélja,
 Balkarján a paizs, oldalán aczélja,
 Mégis könnyebben fut (legyen útja jó, rosz)
 Mint a pőre paraszt a vörös posztóhoz.¹
 Félénk pásztorleány zord kigyótul soha
 Nem riadt, nem nyargalt oly egyszerre tova,
 Mint most Angyélika e lovag láttára
 Fordítá a zablát s megeredt kantára.

12.

Ámon fia volt ez a derék levante,²
 Ura Montalbánnak ; s gyalog azér' ment e,
 Mert lova, Bajárdo, csak azelőtt épen,
 Elszaladt kezérül, csudálatosképen.
 Ő, mihelyt szemét a hölgyre fölemelte,
 Bárha még jó távol, egybe' megismerte
 Az angyali arcot, a deli szépséget,
 Melynek hálójából nem lelt menedéket.

13.

A hölgy paripáját megfordítja nyomba
 S megeresztett fékkel vágat a vadonba,
 Nem is nézi, hol van sűrű, hol világos,
 Se' az utat, hol jobb, merre bátorságos ;
 Hanem, magán kívül, sápadtan, reszketve,
 Hagyja futni ménjét, merre viszi kedve.
 Fel s alá az erdőn addig addig jára,
 Miglen egy folyamnak érkezett partjára.

14.

A parton időzött Ferraù szerecsen,³
 Merő izzadság s por ; mivel egyenesen

¹ Pályafutás alkalmával.

² Rinaldo.

³ Azaz saracén.

A csatából hozta ide égő szomja
S a nagy fáradság, mely készte nyugalomra ;
Már most ha akarna sem mehetne vissza,
Mert midőn a víznek mohón dült, hogy iszsza,
A folyamba ejté sisakját, és semmi
Ügygyel nem bírá még belőle kivenni.

15.

Sikoltozva szörnyen minél jobban tudott,
A rémült kisasszony épen arra futott.
Felszökött helyéből a pogány e szóra
S fölveté szemeit a kiáltozóra ;
Megismerte mingyárt közelebb jöttében,
Noha zavart, sápadt vala ijedtében,
S bár felőle régen hallgat a hir szája :
Hogy, kétségkívül, ez szép Angyélikája.

16.

Udvarias lévén, s mert talán oly hővé
Tette keblét e szűz, mint ama kettőé,
A hogy tőle telik, áll segélyre készen ;
S mintha csak sisakja megvolna, merészen
Kardot ránt, fenyeget és nyomúl előre,
Oda, hol Rináldo kicsit fázik tőle.
Többször látták egymást, nem csak úgy futtában
Hanem mérköztek is a fegyvertusában.

17.

Gyalog, a mint voltak, meztelen szablyával
Összeapsapnak mingyárt, kegyetlen csatával.
Nemhogy vékony pánczél, pereczek, kötések —
Egy kovács ülő sem állaná ütések'.
De mialatt ezek dolgoznak keményen,
Ideje, hogy a ló egérutat végyen,
Mert a szép leányzó, megfordúlva háttal,
Döfi, sarkantyúzza, tüskén-bokron átal.

18.

Miután egyik se' tudott arra menni,
 Ellenét lábárul hogy le birná venni;
 Mivel a vivásban vele egy fokon áll,
 Nem nagyobb, nem kisebb az ennél, ez annál:
 Rináld volt az első, ura Montalbánnak,
 Ki megszólalt, mondván a vitéz pogánynak,
 Mint olyan, ki keble tüzét már nem állja,
 S égve mindenestül, helyét nem találja:

19.

Szólott a pogánynak: Csupán engem bántasz,
 Azt hívéd, pedig lám, téged szintugy bánt az;
 Ha egyéb bajod nincs, mint, hogy ez új napnak
 Tündöklő sugári a szivedbe kaptak:
 Mi hasznod van, jámbor, ezen mulatságba?
 Hisz, tegyük fel, ölj meg, avagy ejts fogságba,
 Még se' tied a szép hajadon, mert már a,
 Míg az időt lopjuk, elmene dolgára.

20.

Mennyivel okosabb, ha te is szereted,
 Hogy velem jössz, s magad' az utjába veted,
 Hogy segítsz elérni, és letartóztatni,
 Mielőtt nagyon is el talál szaladni.
 Ha egyszer kezünkben a hölgy, kit akartunk:
 Hogy melyőnké legyen, döntse el jó kardunk!
 Máskülönben, nem t'om, akár meddig fáraszt
 E harc, mi követné végre is, mint kár azt.

21.

Nem volt ínye ellen e szó a pogánynak,
 Így a birkozással mostan felhagyának,
 És léptek azonnal oly fegyverszünetre,
 Harag és gyűlölség úgy el lőn feledve,
 Hogy Ferraù, midőn elindultak onnat,
 Nem ereszté gyalog jó fiát Amonnak,
 Ülne háta mögé, unszoló a pogány,
 S elkoczogtak együtt Angyélika nyomán.

22.

Oh nagy jámborsága a lovag-hajdannak!
 Ime vetélytársak, nem egy hiten vannak,
 És egész testökben sajog a tömérdek
 Űtés kegyetlenül, mit egymásra mértek;
 Mégis együtt járnak, görbe úton s útlan,
 Nagy erdők homályán, és pedig gyanútlan. —
 Paripájok, a mely négy sarkantyut érez,
 Mostan oda ért, hol egy út kettővé lesz.

23.

Már itt nem tudá a két erős levente,
 A kisasszony erre, vagy amarra ment-e?
 Mert különbség nélkül mindenik ösvényen
 Látható az új nyom, a puha fővényen:
 Így tehát indultak, puszta véletlenre,
 A szerencsen arra, Rináld pedig erre.
 Amaz, sok csavargás után az erdőben,
 Oda került vissza, a hol volt elsőben.

24.

Azon vette észre, hogy a folyamnál van
 Hol imént sisakja elmerült az árban.
 Nem remélve, hogy a hölgyre rátaláljon,
 Legalább sisakját keresé, a tájon,
 Hol a víz elnyelte; s a folyamnak nedves
 Szélihez szálla, melyet a hab verdes;
 Hanem a fővényben úgy elült a sisak,
 Hogy nagy ügygyel-bajjal ha ki veheti csak.

25.

Most egy élőfárul hosszú póznát törvén,
 Méregeti azzal, milyen mély az örvény,
 Szurdal a fenékig itt is, ott is, sokat,
 Nem marad olyan hely, mit meg nem tapogat.
 S míg ott, bosszankodva ennyi fáradságon,
 Legnagyobb méreggel időz a világon:
 Ime, a folyamból, egészen köldökig,
 Büszke ábrázatú lovag emelkedik.

26.

Teljes fegyverben volt, a fejét kivéve,
 Hanem egy sisakot tarta jobb kezébe',
 Ugyanazt, mely ottan a folyóba esett
 És a mit Ferraù hiába keresett.
 Neheztelve mintegy a csodás lovag szól:
 Hitszegő, áruló, hát te még haragszol
 Ezért a sisakért, hogy itt fog maradni,
 Holott régen vissza tartozál azt adni?

27.

Emlékezz' rá, pogány, a midőn megölted
 Angyélika bátyját: itt van az, előtted;
 Igérted, a sisak rövid-nap enyim lesz,
 A folyóba veted, többi fegyverimhez.
 Most, hogy a szerencse teljesíti, látom,
 Mit te elmulasztál, s vissz'adá sajátom':
 Ne haragudj' vagy ha a harag erőltet,
 Haragudj' magadra, hogy hited megtörted.

28.

Ha pedig az a baj, hogy finom sisak kell,
 Szerezz mást, s viseld azt nagyobb becsülettel!
 Ilyet hord Loránt is, ama jó levante,
 Ilyen van Rináldnak, ha különb nem, mint e!
 Egyik Almonté volt, Mambriné a másik,
 Vedd el, a melyikre fogad jobban vásik,
 Hanem, a mit egyszer nekem hagytál *szóban*,
 Jól tennéd, ha nekem hagynád most *valóban*.

29.

A mint a kísértet így elébe álla,
 Borzadt a lovagnak minden szőre-szála;
 Elképedt, az arczát elhagyá a vére,
 Szava, mely utban volt, rátapadt nyelvére.
 Majd Argaliától (mert a neve az volt
 A ki hajdan ott az ő keze miatt holt,)
 Hallva hitszegését szemrehányás képen,
 Bosszu, harag és düh lángja gyúlt szívében.

30.

És mivel nem ért rá, hogy magát kivágja,
 Azt is bölcsen tudván, hogy igaz a vádja,
 Hallgatott, a száját felnyitni se' merete;
 De szívét a szégyen úgy keresztül verte,
 Hogy megesküött anyja Lánfuza éltére,
 S fogadá, több sisak nem megy a fejére,
 Míg Loránttól ki nem küzdi ama szépet,
 Melyet az az Álmost fejről letépett.

31.

Esküjét ezúttal meg is tartá jobban,
 Hogysem azt az elsőt, mely szemére lobban.
 Akkor indul onnat, oly veszett kedélylyel,
 Hogy eszi, emésztí magát nappal, éjjel.
 Csak azon van, hogy a leventét keresse,
 Itt is, ott is, a hol szokott járni, lesse. —
 Más kalandra bukkant jó Rináld ezalatt,
 A ki Ferraùval nem egy úton haladt.

32.

Még nem messze járt ő, csak keveset méne,
 Hát ihol, előtte szökdel szilaj méne:
 Állj meg, én Bajárdom, édes lovam állj meg,
 Nélküled ellenni nem tudok; no várj meg!
 De biz e szép szóra a paripa süket,
 Nem hogy vissza térne, sőt még jobban üget.
 Rináld megy utána, égve nagy boszútól. —
 De mi Angyélíkat érzük inkább utól.

33.

Futott ő az erdőn, sötét rengetegen,
 Járatlan, kietlen, borzasztó helyeken.
 Levél zörrenése, zöld lomb susogása,
 A cser, a szil, a bükk félelmes zugása,
 Rettegéssel töltvén gyöngé szívét tele,
 Különös egy utat csináltattak vele:
 Mert ha árnyék rendül hegyen akár völgyön:
 Már Rináldtól reszket, azt képzeli ő jön.

34.

Igy az üsző dām vad, szűlő erdejében,
 Vagy fiatal zerge hús lombok tövében,
 Mely anyját a párducz körmei közt látta,
 Midőn rá az épen véres torkot táta,
 Erdőről erdőre fut a kegyetlentül,
 Reszket ijedtében, s új-uj félelemtül:
 Egy fa-tő, egy ág ha érinti futtában,
 Magát a szörnyűnek véli már fogában.

35.

Az nap, akkor éjjel, másnap szinte délig
 Bolyga, nem tudván hol; az is eltelt félig;
 Azután megállta egy kies erdőben,
 Mely lassan himbálta magát a szellőben.
 Két ezüst csermelynek hallá mormogását,
 Melytől szüntelen fris, gyenge ott a pázsit,
 S a mint a kövecs közt habjai gördülnek,
 Édes öszhang lészen e moraj a fülnek.

36.

Ott magát a szép hölgy vélve bátorságban
 És Rináldtól ezer mérföld távolságban,
 Gondolá, hogy jó lesz ennyi út és ennyi
 Nyári hőség után kissé megpihenni.
 Leszálla virágos szép mezőben tehát,
 És legelni csapta, lefékezvén, lovát;
 Az a tiszta csermelyt bolyongva követi,
 Melynek széleit fris, buja virány fedi.

37.

Ime lomblugast is lát nem igen távol,
 Virágzó tövisből, szép piros rózsából,
 Mely magát a habban nézi tetszelegve,
 Árnyas vén cserfáktól a nap ellen fedve;
 Sűrű boltot képez, melynek üregében
 Titkos árnyék unszol fris tanyára szépen,
 És úgy összenőtt lomb, galy, levél meg inda,
 Hogy a nap se' lát be, hát kisebb szem, mint a!

38.

Benn puha fűvecskék alkotnak gyepágyat,
Mely nyugodni híja, a ki nem is bágyadt:
Tagjait a szép hölgy pihenésre hajtja,
Ott lefekszik és ott el is szunnyad rajta.
De soká nem szunnyad, s jól még el se' alszik,
Mert egy érkezőnek lábdobajja hallszik.

— — — — —

(1858.)

LOSONCZI ISTVÁN

Népies krónika

1848

Nehéz az én szívem, nehéz bánat nyomja,
Mert hazámnak sorsa fordul siralomra :
Csak most kezde rá szép szemmel nézni a nap,
Ege alján már is nagy fellegek vannak.

Eljött a Szabadság, ez a drága vendég,
Kit a jó hazafi várván-vára mindég,
Eljött, felkeresni minden kis hajlékot,
Gazdagnak, szegénynek hozni ajándékot.

De nem ismertek rá, szívesen nem látták,
Sok helyen előtte a kaput bezárták,
Sok helyen azt mondák, nagyot káromkodva :
Nem vagy te szabadság, elmehetsz dolgozdra !

Hát mi a szabadság? tán bizony csak ennyi :
«Ne fizess, ne szolgálj a hazának semmit?
Élj, mint a here méh, légy az ország terhe?»
Szép szabadság! illik a magyar emberhe'.

Sokszor elgondolom : én uram, Istenem !
Ha jőne hazánkra egy nagy veszedelem,
Feltámadna-é a magyar mind egy lábíg,
Vérrel és vagyonnal védeni halálíg ?

Felnyitom a régi krónikás könyveket,
Olvasok belőlük példás történetet
Azokról, kik hajdan vitézül felkeltek
S haza védelmében dicső halált leltek.

Édes jó Istenem! válna-é magyar ma,
A ki e hazáért olly örömet halna,
Mint Losonczi István Temesvárott régen?
Kinek történetét mostan elbeszélem.*

★

Híres Amhát basa, vitéz török ember,
Tömösvárnak indult száz hatvan ezerrel,
Száz taraszk, tizenhat álgyu vala nála; —
Pusztá Somlyó mellé seregével szálla.

Ott előljáróba kiszemel valami
Tizenötszáz embert s küldi száguldani,
Kiket a vár népe közeledni látván
Töprekedni kezde kizárt kapitányán.

Mert Losonczi az nap nem vala a várba',
Csak negyed magával a vidéket járta,
Hogy ha valamerről kapna segítséget; — —
Igy ő kinnszorult és benn nagy ijedség lett.

De a vitéz ember nem ugy ijed ám meg
Hogy: no, rugjad a port, szaladj el, ne állj meg!
Hanem veti fejét oly vakmerőségre
A mitől maga is csak elszörnyed végre.

Igy tett a Losonczi hadnagya is, Milák:
Egy öreg századdal a törökre kívág,
Tesz olyan vérontást, a mint nekidőle,
Hogy itt-ott maradt egy hirmondó belőle.

Az alatt Losonczi, bár hiában jára,
Három emberével bejutott a várba:
Kin a nép öröme felhatott az égig,
Ujjongatva vitték az utcákon végig.

* Ki, mint szerző, 1848 első havaiban a nép között élt,
értetni fogja e bevezetés hangulatát.

Mihelyest Losonczi a piacra lépett,
Sorba állította a várbeli népet,
Megszámlálta őket, azután magával
Együtt meghitelte Uristen szavával.

Kis Kampó nevűnek és a Don Gáspárnak
Espanyol vitézi ötszázan valának,
Losonczinak ötszáz, egy száz Perényinek,
Csak hatvan Forgácsnak, de száz Serédinek.

Ennyi a lovasság. A magyar, cseh, német
Gyalog hajduk száma szint' olyanfelé ment :
Kik előtt Losonczi fölemelt kalpaggal
Ekkép esküvék meg harsogó szavakkal :

«Esküszöm Ur Jézus vére hullására,
Hogy leszek hazámnak holtomig szolgája,
Szégyenért a halált soha nem cserélem :
Áruló nem leszek : Isten úgy segéljen !»

Mire a vitézek egy szívvvel és szájjal
Mind megesküvének a hitnek szavával :
Hogy ott élnek, halnak ők is együtt véle :
Hitszegők nem lesznek, Isten úgy segélje!

Ekkép esküvének a derék katonák ;
Azután megitták egymásnak a torát :
A napot kitoldák kancsó töltögetve,
Vígan járt közöttük Magyarát jó nedve.

De Losonczi nem vett részt a mulatságban :
Csendes mécsze mellett írogat magában,
Levelét megírja, mint ki halni készül,
Utoljára veszen búcsut hitvesétül :

«Messze lévő társam, kedves Pekri Anna,
Szólok egyet hozzád, figyelmezz szavamra :
Nem beszélünk többé együtt élő nyelvvel,
Azért levelemet kísérd figyelemmel.

Itt van a pogányság, másfélszáz ezernyi,
Kit csekély hadammal nincs mód visszaverni :
De van mód hazámért vitézül meghalni,
És örökbe nektek dicső nevet hagyni.

Ne busulj, szerelmem, így van ez legjobban.
De kis lányaimtól tartsad még titokban :
Én szép csemetéim, szőke teremtések,
Tőletek be hamar, hamar búcsut vészek !

Megkérem a királyt, felséges uramat,
Oszsza fel közöttük minden birtokomat,
Ugy sincsen fiam, csak öt kis lánycselédem :
Fiúsítsa őket ország törvényében.

Mihelyest meghallod vesztét Tömösvárnak,
Ezen levelemet vidd fel a királynak :
Tegye meg Felséged a mit benne kérek,
Hiszen érte halok, nemcsak érte élek.

Téged pedig, Annám, az árvák s özvegyek
Istene tartson meg, ha majd én elmegyek ;
Ő viseljen gondot, egytül-egyig rátok,
Legyen én helyettem férjetek s atyátok.»

Igy szólott a levél. Mellyet ő lezárva
Fekete pecsétet üte a hátára,
S od'adá Istvánnak, a titkos deáknak,
Vigye Csejte-várba nemes asszonyának.

Megfogadta István s vitte annak rendén.
Messze Csejte-várban, a Vág vize mentén,
Lyánkái közepett, a hű Pekri Anna
Játszik és enyeleg, gondjait megcsalva.

Akkor is ott játszék, hogy István belépett,
De mihelyt meglátta a gyászos pecsétet
Felszökött. A lányok Istvánt körbevették :
Mit hozott? honnan jó? vallatásra kezdék.

Anna pedig gyorsan ment az ágyas házba :
Odalett, elsápadt, a hideg is rázta ;
Reszkető kezében tartá a levelet,
Azt is majd elejté, olyan terhére lett.

Könnyü kis levél, de a beléirt bánat
Száz malomkőnél is súlyosabb Annának :
Nincsen annyi lelke, hogy mindjárt felbontsa,
Csak zokog erősen és könnyeit ontja.

Nagy-soká erőt vesz könnyeinek áráján.
Arcza meg se' moczczan, mint valamely márvány,
Szeme a pecsétre, a levélbe tapad,
Hidegen bámulja a benn' írottakat.

Olvassa-e, vajjon, vagy talán csak nézi,
Nézi és nem érti, érti, de nem érzi ?
Vagy tán nem is él már, a szíve megszakadt,
Hogy csak egyetlen-egy jajszóra sem fakad ?

Nem hasadt meg szíve, ámbár nem sok híja ;
Érzi, érti mi van a levélben írva :
És mivelhogy érzi, és mivelhogy érti,
Nem rí semmihaszna, Istent nem kísérti.

Egynehány cselédet nyugodtan beszélit,
Hívatja magához minden tisztartóit,
És mikor begyültek, fájdalmát takarva,
Asszonyos fogással így szól nekik Anna :

«Hűséges tisztjei az én jó uramnak,
Temesvár falai nagy veszélyben vannak :
Húszezret felülmúl a töröknek száma,
A kik által meg van vég Temesvár szállva.

Uram írja ebben : «nagy veszély fenyeget,
Nem kapok sehonnan pótoló sereget . . .
Bár mindent eladtok és zálogba vettek :
Tíz nap alatt nekem katonát küldjetek.»

Ezt írja, de hosszan, — én röviden mondom,
Mert hogy' teljesítsem, súlyos az én gondom :
Hol terem az ember mostan pénzt eleget ?
És hogyan állit ki pénzen is sereget ?

Ingó-bingó vagyon, arany ezüst marha,
Az egyébre sem sok, hát egy ilyen hadra !
Legtöbbet segítne a fekvő, a zálog :
Jaj, de sok szép váram . . . tőle meg hogy' válok ?

Én magam csak inkább . . . hanem az öt kis lyány !
Mert ámbár a birtok fiágra megy, tisztán :
Néz Istent a király, apjokat is nézi,
Mecsajnálja őket és fiakká teszi . . . »

Itt elhagyta rögtön ; — tán hogy csak pihenjen ; —
Tán nem is gondolta hogy ennyire menjen :
Kicsi híja hogy a dolgot meg nem bánta,
Árva kis leányit olly igen megszánta.

Szóla most egyik tiszt : «Nemzetes asszonyom,
Nem kell ily esetben kapni a vagyonon :
Lesz, nem lesz, — marad vagy nem marad valami :
Nemzetes urunkat vétek volna hagyni.

Bizony átok lenne maradtján eleste ;
Megérdemli azt az, a ki azt kereste,
Többet is keres majd, ha megtartja Isten,
Ha meghal, nem illik *bívalkodni* itten.»

Éles volt ez a hang a szegény Annának,
De más részt örül a tisztartó szavának,
Mert elérte célját — azt látja belőle —
Nem ellenzik, a mint gondolá előre.

Hát el is végezték, utána is láttak,
Várakat, pusztákat zálogba bocsátak,
Katonát szereztek, lőport, eleséggel,
És visszaindíták Istvánt sietséggel. —

Ez alatt nem szűnt meg a sok álgyu torka,
Bömbölését a szél messze földre hordta,
Mint ha vízibika buffogat a réten
Ugy hallott egész nap távol a vidéken.

Losonczinak nem volt más segítő társa
Csak a jó Ur Isten; nem is számolt másra;
Egynehány vitézre, önnön két kezére
Melynek törökhalál mindenik csepp vére.

Gyakran kicsapott ő a tenger nép közé,
S minden kiütéskor ezrivel öldösé:
De mi híja látszik a mélylő tengernek
Ha egy-egy vödörrel belőle kimernek!

Olcsó a török vér, van most döge annak,
Jut is, marad is, mert nagy bővibe' vannak:
Emberét, álgúját nem kiméli Amhát
Hogy szélnek bocsássa vég Temesvár hamvát.

Hirdetést ereszt ki pogány seregében:
«Figyelmezz szavamra igaz hívő népem:
Harminczegy nap óta hullunk itt rakásra
S minden napra ötszáz esnék egyre-másra.

Őket már az égi lyányok ölelgetik,
A szép paradicsom velök népesedik; —
De mi itt a földön még vagyunk elegenden,
A felséges szultán győzhetlen serege.

Parancsolja szultán s a nagy isten, Allah,
Szánjuk el magunkat, rohanjunk a falra:
Mert ma, bár utána vesszszünk táborostul,
E vár kutya népe mind pokolba pusztul.»

Erre a pogányság: Allah, Allah, Allah!
Nagy rivalkodással mászni kezd a falra,
Túrja a tajtékot, fogát csikorgatja,
A falak törésin nyüzszög mint a hangya.

Mert nagy sok törés van már a víziváron,
Egy oldala ép csak, dűledez a három :
Hogy ne ? harmincz napi kemény ostrom alatt
Csuda, hogyha egy kő a másikon maradt.

De minden törésen harczol öt-hat ember
És erősen helyt áll a törökkel szemben,
Maga jár Losonczi elül jó példával,
Buktatja le onnan ötével-hatával.

Biztatja vitézit: «Veszni tért a hitlen,
Nem kell félni semmit, megsegít az Isten ;
Elfogyott a porjok, ma egyet sem lőttek,
Most csak, mint juhokat, mészároljuk őket.»

Tettek aztán dolgot, két kézzel és lábbal,
Hullott a pogányság lefelé nyalábbal.
Hullott ám, hogy a mint a krónika írja
Lett egy rohanáson három ezer híja.

Nem vevé tréfára, aló ! futni kezdett.
Losonczi ugyan csak százhusz embert vesztett,
De nagyon kifáradt népz a csatában,
Nem bírá kergetni a pogányt futtában.

Hej be jó lett volna, ha most jőne István,
Asszonyától pihent hadi népet hozván !
De színét sem látta jó Losonczi annak
A hű társa által összegyűjtött hadnak.

Mert a mint a Maros folyóig jutának,
Egyszer nagy üvöltés, acsarkodás támad :
Körül voltak véve kóborló pogánynyal,
Alig futhattak el onnan egynehányan.

Azok így megjárták. Losonczi pediglen
Vizsga szemmel tartja mit csinál a hitlen ;
Elállott seregét pihenni ereszti,
De maga a tábort szem elől nem veszti.

Épen jól is tette, mert a dühös pogány,
Hogy magát kifúttá, visszajött azután,
Nem is a fáradt nép volt az, hanem a kik
Még közel sem értek a falakhoz addig.

Érkezik sok porral a *natóli* basa,
Elbődül az álgyu, fáján szülő hasa ;
Száz halált szül egyszer, százszor is szül az nap,
A falon a rések egymásba szakadnak.

A szegény magyar nép enged, mivel fáradt,
Török birja immár a szép vízi várat,
Losonczi hadának nincsen hova lenni,
A legbelső várba kell magát bevenni.

Ott még valameddig maradhatott volna,
De sem vize nincsen, sem ennivalója :
Vár és város körét a török ellepte,
A csatorna-kútnak torkát betemette.

Város népe sí-rí, a várba izenget :
Adják fel a várat, kérjenek kegyelmet ;
Török is hitet mond szultánja nevében
Hogy nem bántja őket, elbocsátja szépen.

De Losonczi füle mindezekre siket,
«Ismerem én, ugymond, azt a török hitet,
Nem bizom pogányban, legkevesebbet sem,
Bizom Istenemben, kinek esküt tettem.»

Igy beszél Losonczi, így van ő elszánva,
De a többi népség csüggedez a várba',
Tanakodik itt-ott, zúg, morog, kér, sarkal,
Fenyegetődzik, vagy rimánkodik halkal.

Kin a várkapitány szörnyen neki búsul :
«Hát így kell az esküt megszegnetek rútul ?
Nem megesküvétek ur Jézus nevére
Hogy leszünk halálig egymás védelmére ?

Magamat hagynátok külön értelemben?
Jól van. Ám lássátok. Én nem állok ellen.
Szebb is elfogadni a pogány kegyelmet,
Mint dicsőn kimúlni itt a kapu mellett.»

Monda keserűen és megindult elől.
Künn a török állott két sorban két felől:
Köztük megy Losonczi, a vár kapitánya,
Egy ifjú apróddal, — a többi utána.

Hagyták egy darabig menni az ő népét,
Hát egyszer elkezdik kapkodni a szépét:
Ha egy valamire való ifjat láttak,
Elrabolták azt, és vele továbbálltak.

Sejtvén ezt Losonczi csikorgatta fogát,
Nagy nehezen mégis türtőztette magát,
De mikor az önnön apródját vivék el,
Azt már nem lehetett túrni teljességgel:

«Kutya vagy te, pogány, kutya a te hited,
Ne gondold, hogy ezt így szárazon elviszed;
Én veszek, te is veszs. . .!» dühös módra kiált; —
S egy török czombjáról egy nagy kardot kiránt;

Avval jobbra, balra, a meddig beéri
Neki a töröknek, szabdalni, metélni;
Példáját követi mind a többi társa,
Két kézzel aprítják a pogányt rakásra.

Lett aztán zavagy, de nem sokáig tartott:
Sűrűen forgatja a török a kardot,
Száz jut egy magyarra, még talán több jutna
Ha egyhez olyan sok hozzáférni tudna.

Ott megadta Isten egy maroknyi népnek
A dicső kimúlást, melyre esküvének;
Nem engedte őket hitszegővé lenni,
Töröknek tatárnak szolgaképen esni.

A derék Losonczi legtovább kiállta,
Végre szíve táján átveré egy dárda,
S elterüle azon testhalomra, hanyatt,
Melly a viadalban omlott lába alatt.

★

Kinek is megértvén szomorú halálát
A király, felfogta özvegyét, árváját,
Visszaváltá nekik mind, a mit eladtak,
Lyány-ágra bocsátá a sok szép maradtat.

Szegény Pekri Anna bánatja azonban
Nem talált enyhülést a földi vagyonban :
Egy gondolattól nyert minden vigasztalást :
Hogy hazájaért halt férje dicső halált !

RÓZSA ÉS IBOLYA

Népmese

1847

1.

Egyszer hol volt, hol nem — régecskén lehetett,
S az óperenciás tengeren túl esett, —
Volt egy öreg király a tündér világba',
S egy vén felesége, a vasorru bába.

Házoknál temérdek kincs hevert rakáson,
Csűrben, kamarában, pinczében, padláson :
Sok darab gyémántba, mint egy száraz lófej,
Szolga és szolgáló csakugy bukdosott fel.

De a mi legdrágább gyémánt vala nálok,
Az nem volt egyéb, mint szép eladó lányok :
Apjának édes, de anyjának mostoha
Gyermeke, a tündér hajadon, *Ibolya*.

Mint a kis ibolya, mely nő bokor alján,
Szemérmetes arczát fű közé takarván :
Úgy virult rejtekben, — nem jártak a lányhoz,
Fúvó szél is alig fért az ablakához.

De mint ibolyácska, hiába nem látni,
Messze birja kedves illatát bocsátni :
Úgy futott szép híre tündér Ibolyának :
Kezére királyok, herczegek vágyának.

Megiríglylé tőle álnok mostohája ;
Bémene urához, s így beszélt hozzája :
«Apjok! úgy-e bizony, hogy már ide s tova
Eladó leány lesz ez a kis Ibolya?»

Dümmögött, s fejével vágott a vén ember :
 «Hej biz' — úgymond — felnő a leány mint kender !
 Ő ugyan szűkében nincsen a kérőnek :
 Tudj' a szösz, melyiket is fogadjam vőnek.»

Erre szólt az asszony : «Hátha, lelkem, hátha
 Még ma minden kérőt szépen elbocsátna :
 Hogy a mi leányunk nem olyan kivető ;
 Maga jőjön érte az igaz szerető.

«Maga jőjön érte, s nagyra vesse fejét
 Ha Ibolyát kéri, a fiatal cseléd :
Három nehéz munka lesz nyakába mérve,
 Ha kidúl belőle, halál az ő bére !»

Ráhagyá az apjok, mert úgy volt kapatva,
 Mivel a vasorru őtet úgy kapatta. —
 Királyfiak jöttek, nagy hatalmosságok :
 De fogukat mind ott hagyá ő nagyságok.

Végre egy királyfi, kinek neve *Rózsa*,
 Eltekinte arra, csak látogatóba ;
 Ismerős volt apja az öreg királylaj,
 Mert egy arany erdőn makkoltak a nyájjal.

Hm! ha tudta volna a vasorru bába,
 Mi forog Rózsának az esze ágába'
 De jó hogy most egyszer rövidebb az esze,
 Nem lett volna máskép belőle szép mese.

II.

Rózsa nem úgy kezde hozzá, mint a többi.
 «Minek ezt, gondolta, az orrukra kötni ?
 Hiszen egyik öreg sem lesz feleségem,
 Nem kívánja őket semminémű részem.»

Alig győzte várni, hogy jöjön az este ;
Jött az egyszer aztán, mert az éj kergette ;
A király, mint tegnap, jót öblinte torkán,
Szengellér' hegyén járt a másik boszorkány.

Rózsa sem rest, kapja, fordul egyet, térül :
Leold egy nagy létrát a ház tetejéről,
A lány ablakához oda támasztotta,
Ablak karikáját halkán kopogtatta.

Hej megrettent volna most a kis Ibolya,
De a tündérek nem ijednek meg soha ;
Oda ment, kinyitá ablaka fiókját,
S alig pillantá meg, megszerette Rózsát.

Rózsa pedig tüstént a szívéhez kapott,
Attól félt kiugrik, noha csak mulatott,
Tánczolt, örömében verte a bordáit,
Mint betyár a csárda folyó gerendáit.

Hallgattak, pedig hej be könnyű lett volna
Szóhoz jutni ! — Végre megszólamlott Rózsa :
«Ibolyám, gyer hozzánk ; bizony meg nem bánod :
Szedek a kertünkben neked szép virágot.»

Mond Ibolya : «Minek olyan messze menni ?
Van a mi kertünkben : ott is lehet szedni.»
Akkor hallgatott, még ezt a szót is bánta :
Pedig vágyott lelke Rózsa virágjára.

Felelt neki Rózsa : «No, megnyugszom ebben :
Van egy szép virágszál a ti kertetekben,
— Otthon a miénkben csak annak nincs párja — :
A kerek világnak legszebb Ibolyája !»

Azzal kis kacsóját bal kezébe fogta,
Sokszor a jobbikkal végig símitotta,
S nézett a szemébe, soká, mintha benne
Bitangul behajtott szíveket keresne.

És a nagy kék szemek, mintha orgazdának
 Érzeinek magokat, el-elfordulának.
 Rózsa faggatódzott: «Ugy-e, haragszol rám?»
 Ibolya susogta: «Miért haragunnám!»

«No hát adj egy csókot, kérlek barátsággal.»
 «Igen — mond a lány — de csak üvegen által...»
 Ugy ám! egyet-kettőt ablakon keresztül,
 De majd száz- meg százat amúgy mindenestül.

III.

Telt az éj azonban, és feljött a kis hold,*
 Rózsa Ibolyához akkor ekképen szólt:
 «Ibolyám, szerelmem, szívem legelője!
 Egyet mondanék én, kettő lesz belőle.

«Embertől soha én még meg nem ijedtem:
 De tátossal víni nincs egy szikra kedvem.
 Azt mondják, a nyílnak tenyerét kitartja,
 Hozzá vág az ember, s elolvad a kardja.

«Tudom, ha megkérlek, oly nehéz dolgot ád
 Az a sütni való boszorkány mostohád!
 Így veszének el sok hercegek, királyok,
 Intésemre szolgál szomorú példájok.

«Jöszte hát, virágom, ibolya, tulipán!
 Arany zabot eszik Szellő jó paripám,
 De egyék majd otthon: jer, nyeregbe veszek,
 Apád birodalmán reggelig túlteszek.»

Válaszolt Ibolya: «Szívem szép szerelme!
 Szöknöm éjnek éjén válna szégyenemre.
 Eredj, kérj apámtól; minek elcsüggedni?
 Igaz szerelemnek nincsen nehéz semmi!»

* Nagy fényes csillagot nevez így a földmives. Lucifer, a hajnal-
 csillag, lesz.

«Igaz szerelemnek nincs lehetlen semmi!»
 Monda Rózsa bátran — «eb fog elcsüggedni:
 Holnapi nap, mely már neveztetik mának,
 Megkérlek apádtól, életem párjának.»

Igy felelt, és nézte milyen az ég alja:
 Láttá, hogy már szépen szókéllik hajnalra;
 Ada egy csókot a lyáynak, elmenőre,
 Hogy akár huszonnégy telt volna belőle.

IV.

A király megértvén mibe' fárad Rózsa,
 Nagyon megsajnálta, s illeténcép szóla:
 «Jaj fiam, fogadj szót: e dologrul tégy le;
 Ugy jársz mint a többi; mit érsz aztán véle!»

Rózsa nem felelt rá, csak megrázta fejét,
 Azzal mutatá ki, hogy nem kell a beszéd.
 Kapott a vasorru ezen, a rossz pára,
 S kiszabá a munkát jövő éjszakára:

«Látod azt az erdőt? fáját mind levágod,
 Eke-taligának, szekérnek csinálod,
 Felszántod, beveted földjét gabonával:
 S tisztelkedel holnap búza-kalácsával.»

Rózsa csak nevette; gondolá, kötődnek;
 Később tudta meg, hogy hej dehogy kötődtek!
 Éjfélíg a dolgot mindenkép fontolta:
 Akkor Ibolyához ment, s elpanaszolta.

Csak mosolygott a lyány: «Hát egyéb baj nincsen?
 Fekügy' le, alugyál, Rózsa édes kincsem;
 Sohse búsulj: mire feltetszik a hajnal,
 Kisül a kalács is, gyúrva tejjel, vajjal.»

Azonképen történt. Rózsa, mihelyt látott,
Vitte czintányéron a fehér kalácsot.
Kinéz a vasorru, nem hisz a szemének:
Az erdő sehol sincs! megöli a méreg.

Parancsolá mostan: «Azt a nagy hegyet, ni!
Sziklástul, kövestül el kell egyengetni,
Szőlővel berakni, sőt borából reggel
Kóstolót is hozni, egy vagy két üveggel.»

Akkor éjjel Rózsa — azaz hogy helyette
A tündér leányzó — ezt is elkövette. —
No, ez eddig jól van; de van egy még hátra:
S már ott maga kell ám a legény a gátra.

«Három vad paripa lángot fú, tüzet hány:
Ha megöli Rózsa, úgy övé lesz a lány;
De ha meg nem bírja ülni és nyargalni,
Kegyetlen halállal kell neki meghalni!»

A fiú e dolgon újra elbusúla:
Nincs Istentől a ló, ki a lángot fúja,
Most Ibolya sem tud segítségül lenni.
Elment hozzá még is, mintegy búcsu-venni.

Biztatá a kedves: «Ne légy olyan gyarló,
Lovagot, ki bátor, nem gyaláz meg a ló;
Nesze egy sarkantyú, kösd fel a bokádra,
S pattanj rájok úgy, mint önnön paripádra.

«Édes apám léssen az első paripa:
Ezt nagyon ne zaklasd, nem övé a hiba;
De a mostohámat, ki középső léssen,
Sarkantyuzd, zabolázd, ugrasd meg keményen.

«Harmadik paripát könnyű eltalálnod:
Jó lelkedre bízom, hogy' kell vele bánnod,»
Végezte mosolygva; Rózsa elérte,
A leány tanácsát pontosan követte.

Vagy hármat került az első paripával,
Mint törött tojással, bánt öreg ipával;
De a másodikat, bezzeg jól elnyúzta:
Ugratta, ütötte, vérig sarkantyúzta.

Hogy leszállott róla, üstökébe ragadt,
S úgy megránczigálta, hogy kezébe szakadt.
Akkor a fejéhez vágta vas kantárát:
Így fizette vissza jó'karatja árát.

Végre szép-kímélve ült a harmadikra,
És annyit se bántá, mint egy morzsa-szikra;
Nem soká leszállott, szolgálni körűlte:
Selyem kendőjével szépen megtörülte.

V.

Reggel a banyának feldagadt a képe
S mindenütt meglátszott a lovaglás kéke:
Jaj, ha szegény Rózsát új veszélybe ejti!
Farka vágását a kígyó sem felejtí.

Rózsa eljött, kérni a menyasszony ágyat;
«Nos, tiéd Ibolya; ennyi volt a vágyad» —
Szólt a vén boszorkány — «de egy fél tapot se'
Viszed innen a lyányt, fiú, engem ucscsol!»

Rózsa fejét falba így sem igen verte,
De a lány sejté, hogy kutya van a kertbe:
«Jaj, szerelmem Rózsám, szökni kell a háztól:
Sohasem maradsz meg álnok mostohámtól!»

Felelt a legény: «De hogy-mikép szökhessünk:
Ha kiált nevünkről, ki felel helyettünk?»
(Mert, hogy ne felejtsem, mindig kiáltoza
A mellék szobából, hogy: Rózsa! Ibolya!)

«Aztán meg, ha én most paripámér' mennék,
Nappal, a cselédek könnyen észrevennék.»
«Kell is az! — mond a lány — itt ez a szűr, vedd rád:
Ha apám anyám nem — benne más meg nem lát.»

Monda, és tűt vont ki piros kendőjéből,
Piros vért eresztett kis-ujja hegyéből,
Három csöppet ejtett asztal szögletére;
Rózsa is; sötétebb volt a Rózsa vére.

Akkor elillantak. Benn meg a mostoha
Csak kiált: «Ott vagytok, Rózsa, hé, Ibolya?»
És a három-három csep vér az asztalon:
«Itt vagyunk!» felelte vékonyan, vastagon.

Végre, hogy felszáradt, a vér elhallgatott,
Látja is a vén tűz a nyitott ablakot:
Nosza mindjárt tudja, s küldi az öreget:
Hozza, föld alól is, a szökevényeket.

Ezalatt jól elment Rózsa Ibolyával,
Nem sokat törődtek már a vén banyával,
Egyszer mond Ibolya: «Nézz hátra, úgy tartom,
Jön apám utánunk: lángol a jobb arczom.»

Rózsa hátra tekint, de nem lát egyebet,
Csak egy sárkányforma fekete fölleget.
«Jaj, apám, apám az, a leányka mondá,
Majd elér; megállj csak: hogy' tegyük bolonddá?

«Igen: én itt egy nagy szél vetéssé válok,
Belőled meg egy vén aratót csinálók,
Majd felelj, ha kérdi: ezt s ezt nem sejtetted?
Igen, még mikor ezt a vetést vetetted.»

Elsült a hazugság, a király elhitte,
Asszonyának a hírt azonképen vitte.
Felcsattan a sátán: «Jaj, világ bolondja!
Hiszen Ibolya meg Rózsa volt az» mondja.

Szidta mint a bokrot. A királyi száj, szem
Elmeredt, s mentségül ennyit monda: «Há'jszen!...»
Vissza küldék nyomon, és hogy szabadúlhat,
Úgy örül szegény, hogy elfogná a nyúlát.

És mint szénahordó a szénás szekérre,
Felhasalt egy felleg puha tetejére;
Nézett jobbra balra: de vetést nem látott,
Csak egy folyóvizet, meg egy rónaságot.

Kidúlt-bedúlt malmot a folyón találá,
Őszöreg molnársa a zsilipen álla,
Sóhajtott a vízre, hogy elhagyta árkát,
S kőhajításnyiról csúfolá a bárkát.

Kérdi a molnártól: «Hallja-e kend, földi:
Egy legényt s leányt nem látott erre jőni?»
«Uhúm! mikor ezt a rossz malmot csináltam»,
— Felel a vén molnár — «azóta se' láttam.»

A király e hírrel megint visszatére.
Most szállt még az áldás csöstül a fejére!
Minek el nem mondta a vasorru bába!
Megraká s belökte a kályha zugába.

Akkor maga úti készülethez látott,
Szénvonót keresse, pemetét, lapátot;
Farkat és két szárnyat kötözött belőle:
Még a vén király is visszaborzad tőle.

VI.

Már nem messze volt a Tündérföld határa,
Látszott hol fehérlik egy kopasz határfa:
Hát megint elkezdi a lány lassu hanggal:
«Jaj! most vén anyám jó: ég a fülem, a *bal*.

«Most nekem itt legjobb kerek tóvá lennem,
Te pedig úszkáló kacsá léssz bennem;
Majd lerakja szárnyát és begázol érted:
Akkor csald a mélyre, s bukjál vízbe, érted?»

«Víz alatt kiúszol az innenső szélre,
Ulj fel a lapátra, meg a pemetére, [három!
Mondjad aztán: «hipp! hopp!» vagy: «egy, kettő,
Most mindjár' legyek túl a tündér határon.»

Alig mondhatá el, ott terem a sátán,
A kacsát meglátja szép kerek tó hátán.
«Ismerlek» motyogta «jó madár! de várj csak!
Beh ragyog a tollad! mingyárt megczibállak.»

Azzal övig gázolt érte a kis tóba.
Lebukott fenékre, s partra úszott Rózsa,
S míg napa motozkál, kézzel úgy, mint lábbal,
Már el is repült a pemete- s lapáttal.

Füstöt vet a tó is; fel a füstből pedig
Arany karimájú felhő kerekedik,
S eltűn kedveséhez játszi szellőn uszván;
Utána vén anyja átka zúg a pusztán:

«Orczátlan szökött lyány, fogion meg az átkom:
Felejtse el Rózsád! ez a kívánságom;
Ha elválik tőled bármi kis távolra,
Felejtse el, mintha sohse' látott volna!»

Mennyi ocsmány szitkot, átkot monda rája,
Még ezen felül is, álnok mostohája!
Istent is káromló, ördögös szavakat, —
Vétek volna könyvbe leírni azokat.

S a mint átkozódva szágulda előre,
Hát csak egy jég felhő gombolyul belőle!
Elpaskolta kilencz helységnek határát;
A szegény paraszt nép sirathatta kárát.

Akkor a szélvészek összevesztek rajta,
Egy foszlányt belőle mindenik szakajta,
Hogy megosztzkodtak, szerteszét futának:
Így lett csúnya vége a gaz mostohának.

VII.

Ez alatt az ifju, s tündér Ibolyája,
Olyan messze járt, hogy! . . . Szép idő lett rája.
Egyszer Rózsa fölnéz: «Lelkem, arra jég van,
Hallga hogy zúg! sok kárt tesz az a szomszédban.»

Ráhagyá Ibolya, nem tudván az árva,
Hogy anyjának zúg ott iszonyatos átka.
Mostohának ugyan átka kicsit tenne:
Jaj de az apjának is van része benne!

Végre eljutottak Rózsa városához;
Kert alatt Ibolya így szólt galambjához:
«Szívem szép szerelme! hát itthon vagyunk már?
Mondanék egyet, ha meg nem haragunnál:

«Hogy menjek apádhoz, jó leány létemre,
Mint csavargó személy, csúfra, szégyen szemre?
Bizony megmondaná: nincs ennek orczája;
Máskülönb leány lesz az én fiam mátkája!

«Jobb, ha itt maradok, s a hogy illik, várok.
Az alatt én ködből palotát csinállok;
Te siess apádhoz és kövesd meg szépen:
Azután, ha kellek, jöjj násznéppel értem.»

«Jó, maradj — mond Rózsa — érted jövök estig,
Palotát vagy várat, építs a mi tetszik;
Nem erőltetlek, mert bölcsen megismérem,
Hogy leányban nincs szebb, mint a szűz szemérem.»

Indult. Ibolya meg csak lesé, csak várta,
Hogy majd visszanéz, de nem tekintte hátra,

Hanem elment, és mint a tavalyi hórul,
 Úgy *elfeledkezett* szegény leányzórul.

VIII.

Kapu előtt üle az apja Rózsának,
 Mellette a lóczán urak is valának :
 Törvényt tettek ottan, mert a város népe
 Szabadon járt ki s be a király elébe.

Hogy meglátta Rózsát, monda : «Holnap jertek
 Már ti, fiaim, kik a juhon pereltek ;
 Este is lesz mindjárt, dolgom is van mára :
 Vagy béküljetek ki, jobb lesz, éjszakára.»

Mikor eloszlottak a bajos emberek,
 Kérdi a fiától : «Hol jártál te, gyerek ?»
 «Hol jártam ? . . . hát . . .» De most elpirult a képe,
 Mert, hol járt, igazán nem jutott eszébe.

Mond az apja : «No, majd ha meghallod a mit
 Mondani akarok, nem csavarogsz annyit :
Elvettük neked a cseh király leányát,
 Hét falut kapsz vele, s három arany bányát.»

Rózsa egyet rántott a vállán s mosolyga :
 «Ha megházasodtam, ez a kelmed dolga,»
 S a Maros kutyával játszott, mely azalatt
 Nyíva, farkcsóválva elébe kiszaladt.

«Jól van, mond az apja, úgy dologhoz látunk.
 Már kiadták a lányt, még ma jegyet váltunk.»
 Jegyet is váltottak, s azután egy héttel
 Mentek is a lányért szép uras násznéppel.

Sí-rí a menyasszony, cseh király szép lyánya,
 Hajtja halvány képét az anyja vállára ;
 Sürgetik erősen ; csak zokog, hogy : «Nem még !
 Oh, bár nyúgodalmas koporsómba mennék !»

Igy sohajtoz, mert haj! egy idegen vőért
Elszakaszták tőle régi szeretőjét.

Most az öreg vőfély monda: «Húgom asszony!
Nincs halott a háznál, a kit úgy sirasson.»

Megfogá a karját, s kivezette csínján.
Küint pajkos legények tréfáltak a kínján;
Ujjongatva vitték, víg magyar táncz pergett,
Minden örült, csak a menyasszony kesergett.

IX.

Másfelől Ibolya kesereg búvában,
Maga lett az árnyék a fényes szobában,
Gyászos szíve lelke, gyászos a ruhája,
Mint hulló falevél, sápad szép orczája.

Tudta hogy mi történt: híre futott annak;
Tudta hogy elmentek, menyasszonyért vannak;
Tudta hogy a szíve megreped ha látja,
Rózsa új hitvesét látni mégis vágya.

Már jönnek. Kicsődült egész város népe,
Apraja örege, a násznép elébe.
Ibolya egy koldúst ablakához intett:
«Öreg, én boldoggá teszem, úgymond, kendet;

«Kendet és a többbit, csak majd kiáltozzák,
Mikor a menyasszonyt kapum előtt hozzák:
«Ne felejtkezzenek, urak, a szegényről,
Mint elfeledkezett Rózsa kedveséről!»

A vén magyar koldús még jobban levonta
Süvegét fülére, s félre nézve, monda:
«Nincs nálam szokásban kérni, kiabálni,
Csak bemenni s bent az ajtóféltre állni.»

Hallá e beszédet három cigány gyermek:
«Majd ordítózunk mi, bízza ránk kigyelmed,
Hogy a szó se' hallik; hanem aztán mit ád?»
Felelt Ibolya: «No, ezt a szép palotát.»

Mint bukfenczező nyúl hentereg futtában,
Tüskés ördögszekér nyargal a pusztában:
Ment a három ficzkó cigánykerekekezve
A násznép elé, mert nem vala már messze.

Szintugy a nép előtt vissza karikáztak,
S a kastélyhoz érve, szörnyen kiabáltak:
«Ne felejtkezzenek a szegény Lázárrul,
Mint elfelejtkezett Rózsa Ibolyáruul!»

Rózsa feltekintett, és vissza eszméle
Tündér Ibolyának szép virág nevére,
Feltekintett s látta nyitott ablakában,
Megismerte kincsét a gyászos ruhában.

Se kérdett, se hallott — a szobába terme:
«Jer, öleljelek fel, szívem hű szerelme!»
Monda, s átszorítá a leányt, hogy fájna,
Ha esze ilyenkor a fájdalom járna.

Elbámult a násznép: «Hogy lesz már, a kőbe!
Kettő a menyasszony: mi lesz már belőle?»
Hát csak elővágat egyik lovas legény:
«No hisz' az egyiknek gazdája leszek én!»

S felkapá nyeregbe a cseh király lányát,
A ki megösmerte benne hű mátkáját;
Elvivé a pej ló a leányt s királyfit,
Meg sem állott velek nagy Lengyelországig.

Rózsa meg elvitte szép Ibolyát haza.
A kastély a három rajkónak marada:
Lefeküdtek benne, de hamar felfáztak,
Szegény purdék, mert a pusztá gyepen háltak.

FÜGGELÉK.

BOLOND ISTÓK FOLYTATÁSÁNAK TERVE.*

HARMADIK ÉNEK.

Bolond Istók látszólag lemondván, alacsony helyzetében, minden hírnév utáni vágyairól, praktikus ember akar lenni; de hogy mégis nyoma maradjon földi ittlétének, elkezdí megírni élete eddigi történetét, mely az I. énekbelitől nagyon különböző.

Mikor eszmélni kezdett, a mama igen szép asszony volt, s úgy hívták, hogy *grófné*. Egy nagy kastélyban laktak, melynek pompás kertje volt, de azontúl az egész vidék pusztá, fátlan, alföldi síkság. Apjáról, a grófról, nem hallott semmit, nem is látta; egyszer azonban rebesgetni kezdték a cselédek, hogy a gróf haza jön. Úgy is lett; a gróf és grófné közt heves vita támadt, minek eredményéül ötlet a gróf inasa kocsin kivitte a pusztá közepére, ott az országútra letette s maga visszahajtatott. Ő sírva maradt ott egy éjszaka, nagyon szeretett volna visszamenni a kastélyba, de nem is látta már be, megindult hát az úton s egy falu végéhez ért. «Ni, hiszen olyan, mint a kis Pista», mondá egy asszony a férjének, «ezt az isten küldi nekünk a kis Pista helyett.» Befogadták, úri ruháit levetették róla s parasztosba bújtatták. Pista lett hát ő is, a fogadó apja nevérol pedig *Borond Pista*. A vén orgazda, saját bűneit expiálándó,

* Egy 1880. júniusi akadémiai ülésre szóló meghívó hátlapjáról.

s a legrosszabb emberben is lappangó jobb érzéstől ösztönözve, *papol* akar belőle nevelni; első dolga tehát, hogy iskolába adja, (mert ő nem tanult soha), hol a gyermek igen tanulékonyak bizonyul. Azonban az öreg Pista bácsi pár évre börtönbe kerül, javait a tett károkért elárverezik, az asszony meghal, és így Istók öcsénk, kit társai az iskolában *Borond* helyett *Bolond*-nak hivogattak, egyedül marad a világon. Senki sem gondolván vele, s mélyen sértve lelkét a fogadó apján esett szégyen, ott hagyja a falut; megy, megy; hol libapásztor lesz, hol csizmadia-inas akar lenni, de az élet praktikumát nem tudja megtanulni, lelkét sérti a függés s valami elérhetetlenre vágy. Utoljára, az *erdőbáton*, megakad egy faluban, hol az iskolamester ügyét felfogja, az eleven eszű gyermeket tanítja, majd Debreczenbe juttatja. *Eddig* az Istók önéletrajza.

NEGVEDIK ÉNEK.

Most következik, vagy az ének végén, vagy a IV. kezdetén, *a cigányok stratagémájának megfejtése*. Tudniillik a cigányok tovább vándoroltak s idő múltával ismét tanyát ütöttek egy falu végén. Kastély volt ott közel. A kastélyban ez történt: A grófné egyetlen csecsemő fiát a dajka a szénapadlásra vitte, hol, míg ő a kocsisal szeretkezett, a gyermek a lyukhoz mászott, hol a szénát lehányják a tartóba; lebukott és az ott heverő szénavágóba esván, e rettentő pallós ketté vágta a nyakát. Lett hát rémület nagy; a dajka elindult a hátsó udvar kapuján, hogy világgá fusson. A közel tanyázó cigányok észrevették a nő kétségbeesését, és kívájták belőle titkát, segílyt ígérve. Megtudván a bajt, a vajda mindjárt tanácsot ült a rava-szabb cigányokkal, s eredmény az lőn, hogy Istókot lopják vissza és jó pénzért adják el a grófi háznak, mintha csak a másik volna. De a dajkától a követelt összeg nem telt; kénytelen volt a grófnének bevallani a bajt és hogy mikép lehetne, a távol levő gróf

előtt eltitkolva, a cigányok váltott gyermekét becsempészni. A grófné, ki érezte bűnös voltát, mert gyermekét egészen a cselédekre bízta, belé egyez, ígér nagy summát a cigányoknak, ha egy oly korú csecsemőt kerítenek. A cigányok vissza lopják Istókot, a holtat titkon eltemetik és Istók (valami aristo-krata név alatt) mint grófi sarj nevededik.

Itt az ének átmegy Istók lévita-élete folytatására. Megszeret a szomszéd faluban egy árva leányt, tanulatlan, de természetes észszel és gyöngédséggel felruházott nőt. Már azon a ponton van, hogy elvegye, (csak hogy nincs miből élniök), midőn híre futván Istók állását fölülhaladó eszének és tudományának, meghívást kap nevelőségre egy szomszéd grófi kastélyba. A grófné (egykori anyja), miután férjével végkép is szakított (el nem válhatott), most saját jószágán egy német nevű őrnagygyal mint férjével él s tőle gyermeke van, kinek a nevelő kell. Az őrnagy úr azonban ritkán lehet honn, az asszony megszereti fia nevelőjét, s elcsábítja.

TARTALOM.

	Lap
Önéletrajz	5
Bolond Istók.....	19
A Zrínyiász	83
A nagy-idai cigányok	104
A Jóka ördöge.....	161
Katalin	177
Szent László füve	210
Az első lopás	218
Keveháza	230
Tassoból.....	240
Ariostoból	249
Losonczi István	260
Rózsa és Ibolya	271
Függelék. Bolond Istók folytatásának terve	285

PH
3132
M3
köt.45

Magyar remekírók

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

